

NR. 112 f 6,95 / BF 140

De Kleine Aarde

KWARTAALBLAD VOOR EEN DUURZAME LEEFSTIJL

Lente
2000

THEMA Het milieu is uit - So what? * Leven van de wind * Stappen in Aveyron * **INTERVIEW** Wilma Aarts over spontaan consuminderen

‘Al die vlees- vervangers!’

SIMONE LIEFTING

Liesbeth van Buul (76) uit Lochem:

‘Ik ben van voor mijn geboorte vegetariër. Alleen tijdens de oorlog heb ik wel eens vlees gegeten. Je moest eten wat er was, de drang om te overleven was sterk.

‘Ik vind het schandalig dat de industrie zich op het vegetarisme heeft gegooid, nu dat een soort mode is geworden. Al die vleesvervangers! Ik heb van huis uit een aantal vuistregels meegekregen. Regelmatig peulvruchten, paddestoelen, boekweit, granen, ei, noten, zaden en Zuidvruchten. Daarnaast: dagelijks melk, kaas en groente & fruit.’

Liesbeth van Buul liet zich begin jaren zeventig door de alternatieve gedachten van

de vriendjes van haar dochter inspireren en werd lid van de Kleine Aarde. Nog steeds maakt ze deel uit van het donateursbestand. ‘Ik vind het belangrijk dat initiatieven als die van de Kleine Aarde verwezenlijkt worden - dat daar geld voor is. In mijn jonge jaren was ik lid van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie. Elk weekend gingen we op excursie. Vogels tellen bij de Kralingse Plas, planten determineren enzovoort.’

Vier jaar geleden maakte Liesbeth van Buul een jeugddroom waar: aan de rand van het bos liet ze een houten huisje bouwen. Daar is ze ’s zomers te vinden. ‘Voor zonnepanelen ben ik helaas te oud - voordat die wat zouden opleveren...’

Inhoud nummer 112

Energie

- Windenergie uit eigen tuin** 13

Consument

- Gezien Milieuvriendelijke waar voor u** 22

Voeding

- Lentelunch op de Kleine Aarde of... thuis** 34
Anneloe Rijkema over vitamines in margarine 36
Een echte Single Malt maar dan biologisch 37

Tuin

- Wilde planten** verrijken je tuin 38
Marjon Weijzen over kunstmest 40
De tuin van... Annemarieke Lamme 41
Potgrond voorzichtig milieuvriendelijker 43

Bouwen en wonen

- Spijker op z'n kop** Anders verwarmen 44
Strohuis bouwen: het kan echt! 46
Harrie Perebooms over de bio-rotor 47

- Bereken zelf** je ecologische voetafdruk 25
Open Dag 2000 heeft als thema voeding 26

EN VERDER...

Colofon	2	Medewerkers	33
Postbus 151	2	Raadgevers	42
Commentaar	3	Bladeren	48
En Bee	3		
Uit het nieuws	4	Columns	
Lekdijk	12	Hans Achterhuis	12
Ecocrypto	17	Pauline Terreehorst	17
Regeladvertenties	24	Koos Dijksterhuis	21
Mensen en mogelijkheden	33		

Trend: het milieu is uit

Dat lijkt slecht nieuws voor de milieubeweging. Maar uit alles blijkt dat die milieubeweging juist 'in' is. De Kleine Aarde buigt zich over de gevoelige verhouding tussen trends en het milieu.

6

Vanzelf sober?

Mensen consuminderen zelden uit zichzelf voor een beter milieu. Dat is de enigszins somber stemmen-de conclusie uit het promotieonderzoek van antropologe Wilma Aarts.

14

Zon voor wind

Het Friese dorp Reduzum verricht wonderen. Zonder subsidie. De dorpswindmolen maakte een lening mogelijk waarmee het dorp zonnepanelen financierde op de plaatselijke basisschool.

18

Wandelparadijs

In voor- en najaar is wandelen in het landelijke Franse departement Aveyron extra aantrekkelijk. Een wandelroute laat je kennismaken met de gastvrijheid van Nederlandse huiseigenaren.

20

De Kleine Aarde

Postbus 151, 5280 AD Boxtel
Tel.: 0411-684921, fax: 0411-683407
E-mail: dekleinearde@pz.nl
Internet: http://www.pz.nl/dekleinearde
Bezoekadres: Het Klaverblad 1, Boxtel

De Kleine Aarde wil zoveel mogelijk mensen interesseren voor een milieuvriendelijke, gezonde leefwijze, gebaseerd op landbouwmethoden, voedingsgewoonten en omgang met energie en grondstoffen, die het milieu ontzien en ook in andere landen een duurzame ontwikkeling ondersteunen.

Versijnt viermaal per jaar, bij het wisselen van de seizoenen. Columnisten schrijven onder eigen verantwoordelijkheid. Hun mening dekt niet noodzakelijk die van de Kleine Aarde.

Dit tijdschrift wordt gedrukt op honderd procent kringlooppapier.

Redactie

Frank van der Lecq, Simone Liefsting

Omslagfoto

Benelux Press

Aan dit nummer werkten verder mee:

Hans Achterhuis, Hans Allart, Ben Balster, Marina de Bekker, Benelux Press, Bloemenbureau Holland, Nathan Brinkman, Koos Dijksterhuis, Katrien Holland, Jet Holleman, Ellen Karis, Dick Klees, Machteld Klees, Jos Lammers/HH, Harrie Perebooms, Marcus Peters/HH, Michèl Post, Carel Richel, Anneloe Rijpkema, Michel Robles, Martin Roemers/HH, Gerard de Rooy, Hans Joachim Schröter, Eric Snelleman, Gert van der Straaten, Robert van Stuyvenberg, Uitgeverij Terra, Pauline Terreehorst, United Photos De Boer, Marjon Weijzen, Bram van Welsen, Twan Wiermans, Eize Wiersma, Tseard Zoethout

Advertenties

Heleen Petter (tel. 0411-684921)

Abonnement/donateurschap

Donateurs krijgen het tijdschrift toegestuurd. Standaarddonatie f 45,-/Bf 900. Minimumdonatie f 25,-/Bf 500 per jaar. U wordt donateur door f 45,- (of f 25,-) over te maken op giro 52730 van de Kleine Aarde in Boxtel. Zet erbij 'nieuwe donateur'. Voor België is het gironummer 000-1137770-57. Wij nemen aan dat u uw donateurschap voortzet zolang u ons uiterlijk 1 oktober anders bericht.

Losse nummers

De Kleine Aarde is verkrijgbaar in boekhandel, kiosk en natuurvoedingswinkel. U kunt oude nummers nabestellen door de prijs plus verzendkosten over te maken op giro 52730 van de Kleine Aarde in Boxtel. Nrs. 1-26 uitverkocht. Nrs. 27-91 f 1,-. Nrs. 92-95 f 5,95. Vanaf nr. 96 f 6,95. Verzendkosten f 3,- voor 1 exemplaar, f 5,- voor meer exemplaren.

Vormgeving:

Heleen van der Sanden-de Groot

Druk: Macula, Boskoop

Uitgave: Stichting de Kleine Aarde,

centrum voor een leefbare wereld

Auteursrecht: de Kleine Aarde 1999

ISSN 0166-3704

Postbus 151

Wilt u reageren? Graag! Stuur uw reactie naar Redactie de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. De redactie kan brieven inkorten.

IJsland

Op grond van indrukken tijdens onze vakantie wil ik enkele kanttekeningen plaatsen bij het artikel over IJsland in het winternummer van de Kleine Aarde. Anders dan dit artikel vermeldt, is de hoofdweg rondom IJsland (voor 80 procent) geasfalteerd. Ook andere wegen, waaronder die in het binnenland, zijn soms geasfalteerd. In het artikel wordt niet vermeld dat IJsland een

goed systeem van bussen kent die speciaal zijn ontwikkeld om door het binnenland te rijden om zo rivieren te kunnen passeren. Het is zeker in de vakantieperiode heel gewoon om met de bus te reizen, zowel voor toeristen als IJslanders. Ik heb zeker niet de indruk dat het zich verplaatsen met vliegtuigen door scholieren een gewone praktijk is, hooguit in de vorm van weekendverkeer.

Doordat IJsland extreem dun bevolkt is en in een halfarc-tisch gebied ligt, is het voor mij de vraag of je de methode van de ecologische voetafdruk hier wel kunt toepassen.

H.A. Meek, Denekamp

Composttoilet en zo

De rubriek 'Spijker op z'n kop' in het afgelopen winternummer van de Kleine Aarde heeft veel reacties opgeleverd, veel meer dan wij kwijt kunnen op deze pagina's. De voornaamste reacties betroffen Michèl Posts opmerkingen over regenwateropvang en het composttoilet. Alleen al omdat er ook op de Kleine Aarde een composttoilet functioneert, hechten wij er belang aan dat de zegeningen en gebreken ervan genuanceerd en eerlijk voor het voetlicht komen. Vandaar dat de redactie heeft besloten er in een van haar volgende nummers uitgebreid aandacht aan te besteden.

Intussen vindt de redactie de kern van Michèl Posts betoog te waardevol om niet nog eens te herhalen: je kunt wel willen composteren of regenwater opvangen - als dat extra energie kost, moet je dat meewegen in je overweging of het wel milieuvriendelijker is dan een wc of water uit de kraan.

de redactie

Dieren dieren dieren

Voor wie een stukje grond heeft, is er bijna niets leukers dan dieren houden. Bijvoorbeeld schapen, konijnen of...

bijen. Spreekt u dat aan, dan is hier uw kans. De Kleine Aarde biedt drie informatieve boekjes over het houden van dieren aan voor in totaal slechts f 15,-.

Schik in schapen - Een konijn op eigen terrein - Bijen - maak f 15,- over op Postbankrekening 52730 ten name van de Kleine Aarde in Boxtel, onder vermelding van 'Voorjaarspakket'.

EN BEE

Anno 2050?

OPROEP Laat u meten!

Het Van Hall-Instituut in Leeuwarden presenteerde onlangs een computerprogramma waarmee iedereen z'n eigen ecologische voetafdruk kan meten (zie ook pagina 4 van dit tijdschrift). De redactie van de Kleine Aarde zoekt in dit kader naar vrijwilligers. Lezers die hun eigen voetafdruk willen meten en daarover willen vertellen in het tijdschrift. Dat zou het eerlijk opbiechten van zonden kunnen betekenen - of het trots verklappen van het geheim van een minuscule voetafdruk...

Wie er voor voelt om mee te doen, kan zich melden bij de Kleine Aarde, t.a.v. de redactie, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Aan onze donateurs

'Natuurlijk steun ik ook in 2000 de Kleine Aarde'. Dat hebben verheugend veel mensen gedacht - waarvoor onze hartelijke dank. Behoort u tot de vergeetachtigen? Dan willen wij er u op attenderen dat u nog altijd van harte welkom bent. Bijvoorbeeld met een standaarddonatie van f 45,- op Postbankrekening 52730. Werk mee aan een duurzame Grote Aarde. Steun de Kleine Aarde.

COMPUTERS COMPUTERS COMPUTERS

De Kleine Aarde dankt het Prins Bernhardfonds. Door een bijdrage van dit fonds kon een deel van de verouderde computers op de Kleine Aarde worden vervangen door nieuwe.

Commentaar

Melk

Vijftien jaar geleden was het afgelopen met de glazen melkfles en met de room op de melk. Melk werd voortaan gehomogeniseerd en in karton verpakt. Daar proef je niks van, zei de melkfabriek.

Toch hou ik niet van pakkenmelk. Ze smaakt naar karton. Op melk hoort bovendien een roomlaagje. Melk is melk, zo komt ze uit de koe. Gehomogeniseerde pakkenmelk, bah.

Aanvankelijk loste ik mijn probleem op door rond melkenstijd naar een boer te fietsen. Vijf liter koninklijke, volle melk in mijn bus. Elke week zelf gekweekte slagroom.

Later, in de stad, kocht ik biologische melk. Iets minder lekker dan de melk van de boer en met een dunner roomlaagje. Behoorlijk duur, maar voor een beter milieu heb ik dat graag over.

Maar hoe lang nog? Ook in de natuurvoedingswinkel rukt de pakkenmelk op. Gehomogeniseerd en wel. De prijs is flink gezakt, want de nieuwe eigenaar van de melkfabriek, Campina-Melkunie, koppelde de prijs van biologische melk aan die van gewone. Er zijn al kleinschalig werkende boeren weggelopen. Die kunnen zo goedkoop niet produceren.

En ik ga maar weer naar een boer uitkijken. Hoe laat was dat ook weer, melkenstijd?

De Kleine Aarde
OPEN DAG 2000
ZONDAG 25 JUNI
Thema: voeding

Uit 't nieuws

Redactie: Simone Liefing

DOE HET ZELF

GERECHTIGHEID

Oerakker gered

De Oerakker, het Zuidoost-Friese openlucht-museum voor oude landbouwgewassen, is door het oog van de naald gekropen. De nieuwe eigenaars van conferentieoord Allardsoog, waarvan de Oerakker haar 3 ha grond pacht, wilden een hotel creëren met 22 luxe vakantiebungalows rond een plas. Per 18 november 1999 werd de pacht opgezegd.

Ruurd en Yvonne Walrecht van de Oerakker weigerden de honderden groenten, granen, bonen en fruitbomen zomaar op te geven. Ze kregen onder meer steun van buurtbewoners en buurman *It Fryske Gea*. De redding was tweërlei: het gemeentebestuur van Opsterland bleek geen bungalows toe te staan en de Grondkamer achtte het plotseling opzeggen van de pacht onwettig.

De Oerakker is nu verzekerd van zijn plek tot 2006. Wel dreigt Allardsoog met een maximale pacht. Gelukkig wil het ministerie van LNV deze Friese bron van biodiversiteit misschien gaan subsidiëren en groeit de vraag naar het gegarandeerd biologische zaad. En neemt het aantal zaaddonoren gestaag toe, mede dankzij het artikel in *de Kleine Aarde* afgelopen herfst.

Informatie: De Oerakker, Jarig v.d. Wielenwei 11, 9243 SG Bakkefean

Bereken uw eigen voetafdruk

Zelf uw ecologische voetafdruk uitrekenen. U weet wel, de maat voor het beslag dat u legt op onze aardbol, uitgedrukt in hectares. Dat kan sinds kort met een computerprogramma van het Van Hall-Instituut te Leeuwarden. Het programma is nog niet compleet. Het houdt er geen rekening mee dat je biologisch eet of uit je eigen tuin. Of dat je al je voedselresten composteert op de tuin. Of al je energie zelf opwekt met zonnecellen.

Het programma vraagt je wel het hemd van het lijf inzake je water-, gas- en elektriciteitsverbruik, je eetgewoonten, je bezittingen en hun levensduur, je mobiliteit. Uiteindelijk rekent het computerprogramma uit hoeveel hectare je in beslag neemt. Wie uitkomt op 1,7 ha of minder houdt zich keurig aan het eerlijk aarde-aandeel.

Iedereen die de vragen beantwoordt, zal merken dat er nog onduidelijkheden in het programma zitten. Ongetwijfeld wordt het programma de komende tijd verfijnd - wat het invullen nog leuker zal maken. Aanmerkingen op het programma, die zeer welkom zijn, kunt u kwijt bij Wiebe Nijluning van het Business Center

van het Van Hall-Instituut, Postbus 1754, 8901 CB Leeuwarden.

Haal het programma van internet ('downloaden' vanaf www.vhall.nl/bca/pgsim/ecoprint.htm). Daarna volgens instructie installeren op uw computer. Het programma draait onder Windows 3.x of hoger.

Voetafdruk van acht gemeenten berekend

Den Haag, Zoetermeer, Den Bosch, Nieuwegein, Bergen op Zoom, Leidschendam, Pijnacker en Wymbriteradiel. Van deze acht gemeenten is in een proefproject, waaraan de Kleine Aarde deelneemt, onlangs de ecologische voetafdruk bepaald. De voetafdrukken varieerden van 4,46 (Den Haag) tot 4,87 ha (Pijnacker) per inwoner. Het 'eerlijk aarde-aandeel' ligt op 1,7 ha.

Het model van de ecologische voetafdruk is nog niet uitontwikkeld. Dat neemt niet weg dat de communicatieve kracht van de metafoor 'voetafdruk' steeds duidelijker wordt.

Verkrijgbaar voor f 14,50/Bf 290 incl. verzendkosten bij de Kleine Aarde: De ecologische voetafdruk van acht Nederlandse gemeenten - Verslag fase I landelijk proefproject 1999-2000. Bestellen? Zie pagina 32.

FOTO: BENELUX PRESS

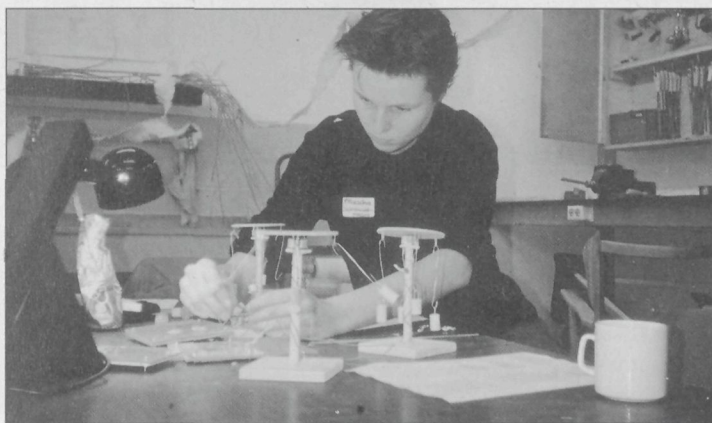

TECHNIKA 10

Creatief met zonnecellen

Dat je met breukstukjes van zonnecellen veel kanten op kunt, ontdekte Margreet Nauta van *Technika10*. Zij ontwikkelde voor deze landelijke organisatie, die meisjes tussen 8 en 12 jaar in cursussen kennis laat maken met techniek, het Solar-Werkboek. Daarin beschrijft Nauta hoe je uit zonnecel-breukstukjes een zweefmolentje kunt maken of... een vliegtuigje-met-propeller dat rondvliegt als er zonlicht op valt. 'Het mooie van dit materiaal,' vertelt Nauta, 'is dat de meisjes aan de hand van zo'n kale zonnecel goed kunnen zien hoe ze hem kunnen gebruiken.' Een welkome bijkomstigheid is dat de zonnecelstukjes het gebruikelijke batterijtje vervangen. Bovendien is het werken met de breukstukjes goedkoper. Shell Solar leverde exclusief aan Technika10 80 kilo breukstukken zonnecel, materiaal dat voor het maken van zonnepanelen niet langer geschikt is.

Informatie: Landelijk Steunpunt Technika10, Utrecht, tel. 030-2625980, internet www.technika10.nl

ALLES DUURZAAM

Nieuw jasje voor verfspecialist

Het Bio-Ecologisch Schilders- en Adviesbedrijf van Kees Rolsma in Hengelo steekt sinds 1 maart in een ander jasje. Rolsma's nieuwe vestiging aan de Oude Boekeloseweg is geheel met inheems materiaal ingericht. Zo zijn de meubels gemaakt van gebruikt, duurzaam hout, staat er een leemkachel en is er een composttoilet. In de tuin, met paden van waddenschelpen, is een helofytenfilter aangelegd. Verder groeit hier vlas. De lijnzaadolie uit dit gewas gebruikt Rolsma - met behulp van een oude verfmachine - om de vervaardiging van milieuvriendelijke verf te demonstreren. Rolsma handelt al 35 jaar in milieuvriendelijke verven. Met het nieuwe pand wil hij laten zien hoe een duurzaam ingericht huis eruit kan zien. 'We willen graag die mensen aanspreken die nog niet met natuurverf werken,' licht hij toe.

Informatie: Schildersbedrijf Rolsma, Hengelo, tel. 074-2508839

PRIMEUR

Winkel met eco-keurmerk

Dat een natuurvoedingswinkel louter biologische waar aanbiedt, moet vanzelfsprekend zijn. Aldus Rens van den Bulck van de Utrechtse natuurvoedingswinkel *Bij de Molen*. 'De winkelier moet voor zijn klant de keuze voor biologisch maken. Deze moet erop kunnen vertrouwen dat wat hij

koopt biologisch is en niet anders.' *Bij de Molen* krijgt binnenkort als eerste winkel in Nederland het eco-keurmerk. Van den Bulck mag dan de eerste zijn, hij hoopt dat vakgenoten zijn voorbeeld zullen volgen.

Bij de Molen, Adelaarstraat 48, Utrecht

STEDENBOUW

Gratis lezingen

Gratis uitleg over duurzame stedenbouw. Waarbij het werken met het Nationaal Pakket Duurzame Stedenbouw centraal staat. Tekst en uitleg van een deskundige; een stedenbouwkundige of landschapsarchitect. Wat een service! Deze

richt zich onder meer op het onderwijs, gemeenten, provincies, projectontwikkelaars en ontwerpers. In totaal zijn vijftig gratis lezingen beschikbaar. **Informatie:** Nationaal Dubo-Centrum, Utrecht, tel. 030-2393000

ECOFOOD

Bio voor blaffers

Ook honden kunnen milieuvriendelijk smikkelen en smullen. Biofood Diervoeding uit Drachten ontwikkelde hondenvoedsel dat zich van Skal biologisch mag noemen. Aan Ecofood hondebrokken zijn geen kleur-, geur- en smaakstoffen toegevoegd. De grond-

stoffen zijn zonder chemische bestrijdingsmiddelen en kunstmest geteeld; het vlees is biologisch. Vandaar het eco-keurmerk. Het hondenlekkers is er in drie soorten. Prijs vanaf f 37,50 (4 kg). **Verkrijgbaar in de dieren-speciaalzaak**

DEBATTEN

Duurzaamheid ter discussie

De NCDO organiseert wederom een serie duurzaamheidsdebatten. Daaraan nemen betrokkenen uit maatschappelijke organisaties, wetenschap en bedrijfsleven deel, maar ook ministers en... het publiek zelf. In Amsterdamse Rode Hoed zullen zij onder meer praten over de inrichting van onze

schaarse ruimte. Verder komen thema's als de relatie tussen schoonheid en duurzaamheid en 'breed boeren' aan bod. **Datum: 18 t/m 20 april, kosten f 25,- per debat; f 30,- voor een avond (2 debatten), informatie: NCDO, Amsterdam, tel. 020-5503555**

Het milieu is uit... **So what?**

Het orakel, pardon het Sociaal-Cultureel Planbureau heeft gesproken: het milieu is uit. Wat is 'uit' en wat is 'in', denk je dan. Trend-deskundigen hebben daar heel wat relativerends over te vertellen. Desondanks moet de milieubeweging zich maar eens achter de oren krabben.

MARINA DE BEKKER
& FRANK VAN DER LECQ

Het is maar een trend...

'Het milieu is uit'. Vette kop in de krant, dit voorjaar. Dat klinkt dramatisch - vermoedelijk dramatischer dan het is. Want de milieubeweging is overduidelijk 'in'.

Het milieu is uit. Dat moet wel een trend zijn. Een trend houdt in dat iets 'in' of 'uit' is. Bijvoorbeeld trouwen, margarine, Nikes, overwerken, *new age*. En nu is het milieu 'uit'. Mensen geven het niet de doorslag in hun keuzes, zegt het Sociaal-Cultureel Planbureau. De tweede auto is 'in'. De magnetron is 'in'. Verre vakanties zijn 'in'.

Alles wat 'in' is, lijkt wel slecht voor het milieu. Maar misschien ligt dat toch wat genuanceerder. Veel mensen zijn wel degelijk tegen die afschuwelijke bio-industrie, maar kopen toch een karbonaadje bij de Keurslager. Of schrijven protestbrieven tegen de geluidsoverlast door Schiphol terwijl ze zelf half-jaarlijks afreizen naar Mallorca. Na terugkomst schrijven ze een girootje uit voor Greenpeace. Mensen zijn schizofreen.

Dat is normaal. De hele maatschappij is schizofreen. De ene club wil graag dat we zoveel mogelijk dingen doen die slecht zijn voor het milieu. Autorijden, vakantie in Thailand, kalfsoesters eten. De andere club bepleit de fiets, Vlaanderen vakantieland en biologische pasta. Daartussenin de overheid, niet zelden in een pijnlijke spagaat.

Wie bedenkt dat mensen vastgebakken zitten aan gewoontes, beseft dat het nog ingewikkelder is. Er is veel meer energie en discipline nodig om een gewoonte te veranderen dan om er één in stand te houden. Ook wie glasheldere argumenten heeft verzameld om varkensvlees uit de bio-industrie te mijden als de pest, is menselijkerwijs nog lang niet zover dat hij naar een andere winkel gaat.

Psychologen moet dit bekend voorkomen. Gedragsverandering is verschrikkelijk moeilijk te bewerkstelligen - tenzij je de auto op de markt brengt, het vliegtuig, de televisie, de magnetron, de mobiele telefoon, de computer. De milieubeweging heeft zoiets nog niet bedacht. Het biologisch groentepakket is naast het mobieltje een bescheiden succes.

'Het milieu is uit' - de milieubeweging is onmiskenbaar 'in'. Het giro-activisme neemt een torenhoge vlucht. Tegelijk kopen steeds méér mensen een wasdroger. En vliegen ze nu *tweemaal* per jaar naar de zon. En eten ze steeds méér vlees. Waarom heeft niet iedereen een vouwfiets en zijn Schiphol en de bio-industrie opgeheven wegens gebrek aan klandizie? Waarom de ene trend wel en de andere niet?

Trends, zou je kunnen zeggen, zijn de spiegel van de sociaal-culturele ziel van een maatschappij op een gegeven moment. In die spiegel moet je kijken, wil je die ziel kunnen doorgronden, laat staan beïnvloeden. Dat gaat verder dan, op het hoogtepunt van de varkenspest, roepen dat je beter vegetariër kunt worden. De materie is fascinerend maar taai. Vandaar dat drie trend-deskundigen in dit tijdschrift spreekuur houden. Trends zien is niet moeilijk, er iets zinnigs over zeggen wel. En dat is wat Hans Ferrée, Pauline Terreehorst en Carl Rohde, kenners van trends en dus van de menselijke ziel, in dit tijdschrift proberen te doen.

FOTO: MARTIN ROEYERS/HH

Het milieu is uit... **So what?**

Het orakel, pardon het Sociaal-Cultureel Planbureau heeft gesproken: het milieu is uit. Wat is 'uit' en wat is 'in', denk je dan. Trend-deskundigen hebben daar heel wat relativerends over te vertellen. Desondanks moet de milieubeweging zich maar eens achter de oren krabben.

MARINA DE BEKKER
& FRANK VAN DER LECQ

Het is maar een trend...

'Het milieu is uit'. Vette kop in de krant, dit voorjaar. Dat klinkt dramatisch - vermoedelijk dramatischer dan het is. Want de milieubeweging is overduidelijk 'in'.

Het milieu is uit. Dat moet wel een trend zijn. Een trend houdt in dat iets 'in' of 'uit' is. Bijvoorbeeld trouwen, margarine, Nikes, overwerken, *new age*. En nu is het milieu 'uit'. Mensen geven het niet de doorslag in hun keuzes, zegt het Sociaal-Cultureel Planbureau. De tweede auto is 'in'. De magnetron is 'in'. Verre vakanties zijn 'in'.

Alles wat 'in' is, lijkt wel slecht voor het milieu. Maar misschien ligt dat toch wat genuanceerder. Veel mensen zijn wel degelijk tegen die afschuwelijke bio-industrie, maar kopen toch een karbonaadje bij de Keurslager. Of schrijven protestbrieven tegen de geluidsoverlast door Schiphol terwijl ze zelf half-jaarlijks afreizen naar Mallorca. Na terugkomst schrijven ze een girootje uit voor Greenpeace. Mensen zijn schizofreen.

Dat is normaal. De hele maatschappij is schizofreen. De ene club wil graag dat we zoveel mogelijk dingen doen die slecht zijn voor het milieu. Autorijden, vakantie in Thailand, kalfsoesters eten. De andere club bepleit de fiets, Vlaanderen vakantieland en biologische pasta. Daartussenin de overheid, niet zelden in een pijnlijke spagaat.

Wie bedenkt dat mensen vastgebakken zitten aan gewoontes, beseft dat het nóg ingewikkelder is. Er is veel meer energie en discipline nodig om een gewoonte te veranderen dan om er één in stand te houden. Ook wie glasheldere argumenten heeft verzameld om varkensvlees uit de bio-industrie te mijden als de pest, is menselijkerwijs nog lang niet zover dat hij naar een andere winkel gaat.

Psychologen moet dit bekend voorkomen. Gedragsverandering is verschrikkelijk moeilijk te bewerkstelligen - tenzij je de auto op de markt brengt, het vliegtuig, de televisie, de magnetron, de mobiele telefoon, de computer. De milieubeweging heeft zoiets nog niet bedacht. Het biologisch groentepakket is naast het mobieltje een bescheiden succes.

'Het milieu is uit' - de milieubeweging is onmiskenbaar 'in'. Het giro-activisme neemt een torenhoge vlucht. Tegelijk kopen steeds méér mensen een wasdroger. En vliegen ze nu *tweet*maal per jaar naar de zon. En eten ze steeds méér vlees. Waarom heeft niet iedereen een vouwfiets en zijn Schiphol en de bio-industrie opgeheven wegens gebrek aan klandizie? Waarom de ene trend wel en de andere niet?

Trends, zou je kunnen zeggen, zijn de spiegel van de sociaal-culturele ziel van een maatschappij op een gegeven moment. In die spiegel moet je kijken, wil je die ziel kunnen doorgronden, laat staan beïnvloeden. Dat gaat verder dan, op het hoogtepunt van de varkenspest, roepen dat je beter vegetariër kunt worden. De materie is fascinerend maar taai. Vandaar dat drie trend-deskundigen in dit tijdschrift spreekuur houden. Trends zien is niet moeilijk, er iets zinnigs over zeggen wel. En dat is wat Hans Ferrée, Pauline Terreehorst en Carl Rohde, kenners van trends en dus van de menselijke ziel, in dit tijdschrift proberen te doen.

FOTO: MARTIN ROEVENSIJH

Pauline Terreehorst, journaliste:

Met z'n allen goed leven

Pauline Terreehorst schrijft over mode en - onder meer in de Kleine Aarde - over andere trendgevoelige onderwerpen als telecommunicatie en ruimtelijke ordening.

'Ik vind dat een verantwoorde leefstijl en een prettige manier van leven bij elkaar zouden moeten horen. Het moet uit de sfeer van geboden en verboden. Mensen zijn van goede wil, maar de overheid is zelf zo verschrikkelijk tegenstrijdig. Als je 's avonds over de A2 rijdt en je ziet die belachelijke kantoorkolossen waar continu het licht brandt want: *zichtlocaties*, dan denk ik "wat is dat voor idiotie!" En dat wordt allemaal getolereerd. "Duurzaam bouwen"? Dat is *niet* bouwen wat mij betreft. We hebben zo ongelooflijk veel gebouwen in Nederland die slecht worden gebruikt, misschien moeten we daar mee aan de slag in plaats van tegen mensen te zeggen dat ze zonnepanelen op het dak moeten leggen. En wat is het resultaat van al die kleine huisjes in die duurzaam gebouwde wijken? De bewoners worden er stapelgek, ze zijn aan de lopende band op pad. De mobiliteit is gigantisch! Dus wat je aan de ene kant wint, verlies je weer aan de andere kant. Binnen al deze ontwikkelingen blijft er voor de burger een klein segment over waarin hij dan goede daden mag verrichten. 'Waar besteden mensen eigenlijk hun geld aan? Die malle mobiele telefoons en computers zorgen wel voor een intensivering van contacten. Dit zou tot gevolg kunnen hebben dat mensen ook weer eens dingen voor elkaar gaan doen. De overheid zou kunnen stimuleren dat mensen omgevingen voor zichzelf creëren waarin het prettig leven is. Dat wil niet zeggen "egoïstisch leven" maar "met z'n allen goed leven". Je moet mensen niet zomaar de auto "afpakken". Je moet ze iets teruggeven dat aansluit bij een gevoel van vrijheid, een gevoel van modern leven. Door werk te flexibiliseren kun je mensen weer baas laten zijn over hun tijd. Als ze daardoor meer thuis kunnen zijn, gebruiken ze de ruimte in hun eigen huis beter. 'Er is op het moment een enorme behoefte aan handgemaakte producten. Die Turkse kleermakers hebben iets toegevoegd wat we hier niet (meer) hebben. Waarom doen we daar zo spastisch over? Regelingen in de fiscale sfeer kunnen dit soort initiatieven bevorderen. Je sluit aan bij een trend en het is ook vanuit milieuperspectief interessant. Deze producten worden niet elk half jaar gewisseld. De milieubeweging zou zich kunnen richten op deze ontwikkelingen door zich meer service- en dienstverlenend op te stellen.'

FOTO: UNITED PHOTOS DE BOER

Carl Rohde, cultuursociologisch onderzoeker:

Jongens, we hebben jullie nodig

Dr. Carl Rohde, onder meer werkzaam aan de Universiteit Utrecht, is gespecialiseerd in trends.

'Je ziet op dit moment drie mentaliteitstrends. De eerste is dat heel veel mensen denken "het valt wel mee". Eerlijk gezegd heeft de milieubeweging dat een beetje aan zichzelf te wijten. Het rapport van de club van Rome, in de jaren zeventig, predikte toch eigenlijk "jongens, 2000 halen we niet meer"? Dat blijkt mee te vallen. En als je te hard schreeuwt dat we ten onder gaan en het gebeurt niet, dan ben je niet geloofwaardig.

'Mensen geloven het doemdenken niet meer. Toch voelen ze zich wel degelijk betrokken. We weten best dat er van alles aan de hand is, ook nu we niet allemaal met gasmaskers op lopen. Maar de betrokkenheid is diffuus en vrijblijvend. We doneren aan van alles en nog wat. Sommige milieuorganisaties hebben een heel goede marketingstrategie. Tv-shows met een hoog Henny Huisman-gehalte.

'Die vrijblijvende betrokkenheid is de tweede trend. Je ziet die ook op een andere manier. Mensen stellen aan bedrijven hoge eisen. Die maken zich dan ook zorgen over kritiek op hun milieuvriendelijkheid. Bedrijven laten de teugels op dit moment dan ook *juist niet* vieren. Mooi niet. Als Shell zich in Afrika verkeerd gedraagt, weten we dat hier direct. Bedrijven denken dan ook "Als we 't niet goed doen, kiest de consument voor een ander. En die is maar één muisklik weg". Die kritische benadering past bij het latente schuldgevoel van de mensen over het milieu.

'Maar ondertussen kopen we toch gewoon een grotere auto. Dat is de derde trend. Het gaat om de dynamiek tussen die drie trends. Je ziet een soort milde schizofrenie tussen een latent schuldgevoel en vrijblijvende betrokkenheid. Die milde schizofrenie scherpt nu wat aan.

'Hoe de milieubeweging hierop kan inspelen? Dat ligt buiten mijn vakgebied. Maar ik denk aan een boodschap als "Jongens, we hebben jullie nodig". Wat dat betreft doet de "NOVIB-methode" het heel goed. Je moet mensen het idee geven dat ze iets positiefs kunnen bewerkstelligen. 'Maar het blijft moeilijk om dingen te verande-

ren. Ook dioxinekippen helpen niet. Heel veel mensen denken "Wat er ook gebeurt in de wereld, Albert Heijn heeft goed vlees". Toch moeten een paar flinke rampen het tij uiteindelijk doen keren.

'Volgens mij zijn vooral jonge mensen zich er van bewust dat we met z'n allen in dezelfde kosmos leven en is er ook een groeiend bewustzijn dat het milieu een mondiale problematiek is. Daar kun je op inspelen.'

FOTO: CAREL RICHEL

Hans Ferrée, marketingstrateeg:

Tijd voor eco-upgrade

'Sales-promotor van de eeuw' Hans Ferrée koestert zijn contacten met het alternatieve circuit. Zo stond hij aan de wieg van de Stichting Ideële Reclame.

'Ik ben een reclameman, maar het is een misverstand dat ik daarom zou pleiten voor almaar "meer". Ik neem de vrijheid om me in columns en lezingen badinerend uit te laten over de ongebreidelde consumptiedrang.

'Het gaat vooral om de technieken die je aanwendt om je boodschap te verkondigen. In dat opzicht maakt het niet uit of je een smeerbare margarine aan de man brengt of verwerpelijke materialistische toestanden aan de kaak stelt. Het is heel goed mogelijk om commerciële technieken in te zetten als je een ideëel doel nastreeft. Neem die liefdadigheidsshow's uit de jaren zeventig. Op een gegeven moment begrepen de programmamakers dat je een extra prikkel moet toevoegen om de kijkers over de streep te helpen. Niet alleen filmpjes met ellende maar ook iets leuks voor de mensen. Er zijn tegenwoordig enorme bedragen te winnen, dat klopt, maar het is een enkeling die daarmee aan de haal gaat. Een veelvoud aan miljoenen gaat naar het goede doel en daar gaat het toch om?

'Het zal niet eenvoudig zijn om een einde te maken aan die consumptiedrift. Er is een geheimzinnig verbond tussen overheid, bedrijfsleven, media en consumenten. Zij zijn gebaat bij continuïteit. Iedereen heeft elkaar nodig. Het is een utopie om te denken dat we die vicieuze cirkel kunnen doorbreken. We hebben daar natuurlijk wel strategieën voor bedacht. Er is alleen niemand die er geld in wil steken. 'Een mens is eigenlijk nooit tevreden met wat hij heeft. Ik noem dat het Piggelmee-syndroom. We zijn verslaafd aan de kick van het nieuwe. Koopdrift komt voort uit innerlijke leegte. Vergelijk het maar met pornografie: dat geeft heel even bevrediging, daarna slaat de honger weer toe.

'Albert Heijn heeft heel slim ingespeeld op de *good-looking, good-living* atmosfeer en eco-producten in de markt gezet met behulp van een heel propaganda-arsenaal. Denk maar aan dat gratis tijdschrift *Allerhande*: vol lekkere recepten. Wanneer ondernemingen als Albert Heijn het evangelie blijven verkondigen, kan de eco-trend echt wortel schieten, maar iedere vorm van bekering is er een van: stap voor stap. De alternatieve branche zou wel gebaat zijn bij enige *upgrading*: het geitenwollensok-kentijdperk zijn we voorbij. Albert Heijn presenteert zijn producten in mooie winkelpanden. Kijk, de Kringloopwinkel in Woerden heeft het goed begrepen: daar staat alles netjes en overzichtelijk uitgestald.'

'Het milieu is uit'

concludeerde onlangs het Sociaal-Cultureel Planbureau.
Is het echt zó erg?

Dick Verheul van Omslag, werkplaats voor Duurzame Ontwikkeling: 'Is het milieu uit? Wie zegt dat? Ach, die onderzoeken geloof ik wel. Een 'duurzame leefstijl' heeft voor ons ook met vrede in de wereld te maken en met de organisatie van onze economie. Wij merken dat veel mensen blij zijn dat ze terecht kunnen bij een club waar ze niet opvallen omdat hun ideeën buiten de standaardnorm vallen.'

Ingrid Verhagen, directie Communicatie ministerie van VROM: 'U wilt Petra Hoogerwerf spreken? Zij zit op het moment in een bespreking.'

Ton Aalbers, winkelier gespecialiseerd in milieuvriendelijk bouwen en wonen: 'Mensen denken "het gaat beter, we gaan met z'n allen niet dood". Maar ze zijn kortzichtig. Mijn collega's en ik zien de laatste tijd dat biologische katoen in Nederland niet leeft. Maar kijk eens hoe de katoenteelt het milieu belast, bijvoorbeeld rond het Aralmeer in Rusland. Maar het is te ver van ons bed.'

Ingrid Verhagen, een dag later: 'Petra Hoogerwerf is ziek. Maar waar gaat het eigenlijk over? O, dan kijk ik of ons afdelingshoofd even tijd heeft. (...) Nou, ik heb hem gevraagd of hij wil reageren en hij kijkt of hij wat op papier heeft. Hij belt u terug - eh, bent u van de pers of zo? Dan kan ik u beter doorverbinden met de afdeling Voorlichting.'

Frank Zanderink, directeur de Kleine Aarde: 'Oeps. Volgens mij is het milieu méér in dan anders. Ik bedoel de noodzaak om erover te praten. Ik kan natuur en milieu daarbij niet zo duidelijk scheiden. Als we zo doorgaan hebben we over 50 jaar een generatie die volledig vervreemd is van de natuur. Moderne boeren weten alles van melkmachines en krachtvoer, maar vraag ze niet hoe het bodemleven werkt. Die vervreemding moeten we als milieuorganisatie tegengaan door de natuur weer bij de mensen thuis te brengen. Als je ziet dat, wanneer je niet meer spuit, de vogeltjes en de vlindertjes in je tuin terugkomen, en je geniet daarvan, dan ben je al een stap in de goede richting.'

Woordvoerder ministerie van VROM: 'Nee, ik vind het niet nodig dat mijn naam vermeld wordt, we zijn niet van de school van Klaas Wilting, als u begrijpt wat ik bedoel. Wat betreft uw vraag: ik moet eerst intern nagaan of dat rapport van het Sociaal-Cultureel Planbureau al grondig doorgespit is en of wij daarop nog een bijzondere reactie hebben. Ik bel u zo terug.'

(een kwartier later)

'Tja, we zullen onze koppositie moeten afstaan. Wat ons betreft tijdelijk. Op dit moment werken wij aan een nieuwe communicatiestrategie, als opvolger van de draaggolfcampagne *Een beter milieu begint bij jezelf*. U begrijpt dat we de resultaten van zo'n onderzoek hierin meenemen. Overigens monitoren wij continu wat mensen vinden en hoe hun gedrag als bouwsteen kan dienen voor onze campagnes. Hoe die nieuwe campagne er uit gaat zien, kan ik u nog niet vertellen, die bevindt zich nog in een proces van voorbereiding.'

Annet Les, voorlichtster Vereniging Natuurmonumenten: 'Dat zou ik zo even niet weten. Dat zou ik intern moeten kortsluiten. Maar wij zijn een natuurbeschermingsorganisatie. Ik weet niet of wij zo iets over het milieu moeten zeggen. Dat kun je toch beter vragen bij de Stichting Natuur & Milieu.'

FOTO: JOS LAMMERS/HH

Trends

'Wij weten het niet meer.' Ik dacht dat ik een mooie kans had om een stukje over trends te schrijven. Bij een lezing raakte ik in geanimeerd gesprek met een aantal voedingstechnologen. Zij konden mij zeker inlichten over de trends die zij ontwaarden.

Helaas, in hun kringen was de verwarring algemeen. Zij hadden geen flauw idee meer wat 'de consument' wilde. De belangrijkste reden hiervoor lag in het onverwachte verzet tegen genetisch gemodificeerd voedsel. Dit had elke trendwatcher in hun gelederen verrast.

Zelf kan ik dit laatste alleen maar beamen, al is mijn visie op de verwarring en het onverwachte verzet positiever. Een aantal jaren geleden was ik voorzitter van een commissie die een rapport voor het ministerie van Landbouw opstelde over plantaardige biotechnologie. Ons advies tendeerde in de richting van voorwaardelijke aanvaarding: 'ja, mits.' Geen 'neen, tenzij,' zoals bij dierlijke biotechnologie, waarbij de voorstanders de argumenten voor toepassing moeten leveren.

Bij genetische modificatie van planten leek geclausuleerde aanvaarding toen overwegend. Daar vergisten wij ons toen in. Over deze vergissing ben ik achteraf echter positief. Zij laat zien dat de maatschappelijke werkelijkheid minder beheersbaar is dan beleidsmakers en trendwatchers graag willen. Maar wat mij betreft ook een stuk leuker.

FOTO: IVAN WIEMANS

Lekdijk

Nieuwe heilsleer

*Helpt allen mee privatiseren!
Wie zich onttrekt die is niet wijs.
Zoals de economen leren
zal zelfs 't milieu ten goede keren.
De aarde wordt een paradijs.*

Duivelsgeld

Dat nooit! Het spook van vlugge centen,
dat door de nutsbedrijven raust,
zou ziel en zaligheid zelfs venten
voor een private portie rente,
gelijk een hedendaagse Faust.

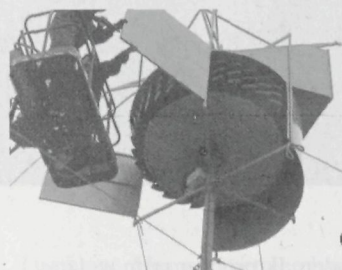

Windenergie uit de achtertuin

Windturbines worden steeds groter. Maar nu is er ook voor huishoudens wellicht weer een economisch levenskrachtig alternatief. Met een 'Catavent' in uw achtertuin wekt u straks voldoende stroom op voor drie huizen.

TSEARD ZOETHOUT

Sinds kleine rotorturbines bij boerenerven langzamerhand door steeds grotere, steeds zwaardere windturbines werden vervangen, is er geen systeem meer geweest waarmee de burger duurzame energie voor eigen gebruik of zijn naaste omgeving kan opwekken. Tot de komst van de *Catavent*, een geheel nieuw systeem voor de opwekking

van elektriciteit uit wind, dat voor het eerst in Canada werd toegepast. Het unieke van het aparte toestel is dat het eerder op een rechtop staande eierdoos lijkt dan op een sterk vergrote vliegtuigpropeller zoals de reguliere windturbine. Niet zonder reden noemen velen het dan ook schertsend een 'trommelmolen'. Voor een groot deel komt dat doordat de bewegende delen, net zoals bij een wasmachine, niet aan de buiten- maar aan de binnenkant zitten. Toch blijft de werking vrijwel hetzelfde als die van een gewone windturbine. Het toestel be-

staat uit één of meer modules van elk 4,5 meter hoog die op enkele tientallen meters hoog de wind opvangen. Die wind wordt vervolgens verticaal naar rotors met een diameter van 1,8 meter geleid. Kleine schoepen in de rotors zorgen ervoor dat de wind bij een snelheid van 5,5 meter per seconde ongeveer een halve kilowatt aan stroom opwekt, zo

bleek uit eerdere tests in Canada. Het toestel heeft een aantal voordelen waaraan een gewone windturbine niet kan tippen. Zo veroorzaakt de Catavent visuele noch auditieve verontreiniging en kan hij tot windsnelheden van veertig meter per seconde (een zeer krachtige storm!) zonder problemen stroom produceren terwijl rondslingerende delen uitgesloten zijn. Volgens ontwerper Dick Sidler maken die kenmerken de 'trommelmolen' bij uitstek geschikt voor toepassingen in de gebouwde omgeving. Sidlers berekeningen wezen bovendien

uit dat je energie gewonnen uit zijn Catavent sneller terugverdient dan energie gewonnen door middel van een zonneboiler. Met andere woorden: voor een eenheid bespaarde energie moet je meer investeren in een zonneboiler dan in windenergie van een Catavent. Aldus Dick Sidler.

Ondertussen hebben de meest uiteenlopende partijen al inte-

teem en bijna tien keer zo goedkoop als PV-panelen.

'Als de nieuwe tests bij de TU Delft goed verlopen, kunnen we halfverwege het jaar al een nul-serie bouwen voor latere serieproductie,' zo besluit Dick Sidler enthousiast.

Informatie: CORE International, Dick Sidler, tel. 0573-2506358

resse getoond, variërend van het ministerie van Defensie, een penitentiare inrichting en diverse woningcorporaties tot architecten, boeren, particulieren en het milieuvriendelijke vakantiecomplex De Groene Leguaan in Stavoren. Sidler verwacht dat het toestel een prijs zal krijgen van rond de f 30.000,-. Bij een opbrengst van 10.000 kilowattuur per jaar (een modern huishouden verbruikt jaarlijks ongeveer 3.000 kilowattuur, TZ) levert dat een stroomprijs van dertig cent op. Dat is ongeveer twee keer zo duur als een grote windturbine maar slechts de helft van de prijs van een zonneboilersys-

Voor het milieu vrijwillig minder consumeren. In haar proefschrift concludeert antropologe en dKA-bestuurslid Wilma Aarts dat er nauwelijks mensen zijn die dat doen. Jammer. Immers, 'al die consumptie beneemt het zicht op andere zaken.'

NATHAN BRINKMAN

Je bent op zoek geweest naar vrijwillige matiging van consumptie omwille van het milieu. Die blijkt nauwelijks te bestaan. Was je teleurgesteld?

'In 1995, toen de gegevensverzameling af was, heb ik een rapportage geschreven voor het Nationale Onderzoek-Programma Mondiale Klimaatverandering en Luchtverontreiniging. De uitslag was inderdaad duidelijk: mijn hypothese van vrij-

willige matiging moest worden verworpen. 'Maar hoe moest ik dat verklaren? Ik ging me bijvoorbeeld afvragen of ik wel de goede indicatoren gekozen had. Mijn hypothese was namelijk gemakkelijker te verwerpen dan te bewijzen. In mijn proefschrift heb ik uiteindelijk geprobeerd de resultaten in een wat breder kader te plaatsen. Het idee op zich bleef ik sympathiek vinden. 'Echt teleurgesteld was ik niet. Als sociaal wetenschapper ben ik wel gewend om dis-

tantie te houden. Ik probeer mijn wetenschappelijke activiteit van mijn persoonlijke betrokkenheid te scheiden. Daarom ben ik pas lid geworden van het bestuur van de Kleine Aarde toen mijn proefschrift zo goed als af was.'

Eigenlijk blijkt uit je proefschrift dat een laag inkomen de beste voorspeller is van milieuvriendelijk gedrag.

'Dat klopt. Mensen met een laag inkomen zijn vaak milieuvriendelijk - tegen wil en dank. Gezien het feit dat we in Nederland steeds rijker worden, voorspelt dat niet veel goeds. Vrijwillige matiging doet zich praktisch niet voor. Je treft het alleen aan in bepaalde subculturen, waar er een zekere sociale druk tot matiging bestaat. Maar ook die mensen leven in de grote wereld en hebben dus te maken met druk van buitenaf en met verleiding.

'Neem het niet hebben van een auto. De mensen zonder auto die ik geïnterviewd heb, voeren daarvoor allerlei redenen aan: parkeerproblemen, files etcetera. Als je alles objectief op een rijtje zet, zitten er best veel voordelen aan het niet hebben van een auto. Toch heeft vrijwel iedereen zo'n ding. Sociale druk speelt daarbij een grote rol.

'De factor sociale omgeving is voor het menselijk gedrag heel belangrijk. Mensen willen zich enerzijds van anderen onderscheiden en anderzijds bij een bepaalde groep horen. Dat doen ze met behulp van zogenaamde *positionele goederen*. Die goederen moeten wel schaars zijn. De lol van een vliegreisje naar Nepal gaat er wel af als jan en alleman het blijkt te doen. Dan moet je weer iets nieuws verzinnen. 'Dit soort mechanismen leidt tot een neiging tot "meer meer meer". En zodra mensen meer hebben wennen ze eraan. Hoe hoger de bezitsgraad, hoe groter de ervaren onmisbaarheid. Als je een jaar een wasdroger hebt, dan "kun je niet meer zonder". Al snel wordt het bezit van zo'n droger de sociale norm.'

In je boek constateer je - voorzichtig - toenemend begrip voor vrijwillige matiging. Is dat nog steeds het geval, nu de tweede milieugolf voorbij lijkt te zijn?

'Dat er milieuproblemen zijn, is nu wel algemeen bekend en erkend. Mensen die autorijden kennen de nadelen die aan al die auto's kleven. Leden van hogere statusgroepen reizen veel met het vliegtuig, maar wel met meer schuldgevoel. Eigenlijk hebben ze een duwtje nodig om de kloof tussen denken en doen te overbruggen. Nu worden ze nog de verkeerde kant opgeduwd.

'In opiniepeilingen zeggen mensen niet-materiële dingen soms belangrijker te vinden dan materiële, bijvoorbeeld een schone leefomgeving in plaats van inkomensgroei. Dat zogenaamde *post-materialisme* leidt tot nu toe echter niet tot meer soberheid. Bewust en vrijwillig een stap terug doen is

nog geen tendens, maar er is wel iets meer begrip voor.

'Ik denk dat het niet eeuwig zo door zal gaan. Als je kijkt naar landen die armer en warmer zijn, dan zie je reusachtige verschillen tussen arm en rijk. In rijke landen zijn die verschillen veel kleiner. Dat wijst toch op het bestaan van een grens aan dat "meer meer meer". Volgens mij kan het niet anders dan dat het naar een soort verzadiging gaat.'

Je vermeldt ergens dat één procent van de Nederlanders viervijfde van al het biologische voedsel consumeert. Zal die marginale status veranderen nu biologisch eten in de supermarkt te krijgen is?

'Dat onbespoten groente nu ook in de supermarkten te krijgen is, blijkt inderdaad een cruciale factor. Natuurvoedingswinkels worden nog steeds gezien als iets voor een heel klein clubje bewuste mensen. Maar de natuurvoedingswinkels zoeken het steeds meer in assimilatie in plaats van distinctie. Ze proberen zo "gewoon" mogelijk te zijn. Ze leggen snoep in de schappen, je kunt met winkelwagentjes rondrijden.

'Ook bij clubs als de Kleine Aarde zie je zo'n "hang naar normaal". Ik snap het wel, ze moeten zich ook op een bepaalde 'markt' van subsidiegevers en donateurs richten, maar het is wel jammer. Er is behoefte aan een tegengeluid. Ik denk dat de Kleine Aarde verbanden zou moeten aangaan met andere dwarse clubjes. Niet te conventioneel, niet te conformistisch. Zo'n verband zou trouwens goed passen in deze tijd van strategische allianties.'

Moet er weer voor meer soberheid gepleit worden, zoals minister Pronk onlangs deed?

'Tja, je ziet dat Pronk dan meteen wordt afgeschoten. Ik denk ook niet dat de overheid de aangewezen instantie is om voor meer soberheid te pleiten. Dat lijkt me meer iets voor maatschappelijke organisaties. Die zouden best wat meer aandacht

FOTO'S: ROBERT VAN STUIVENBERG

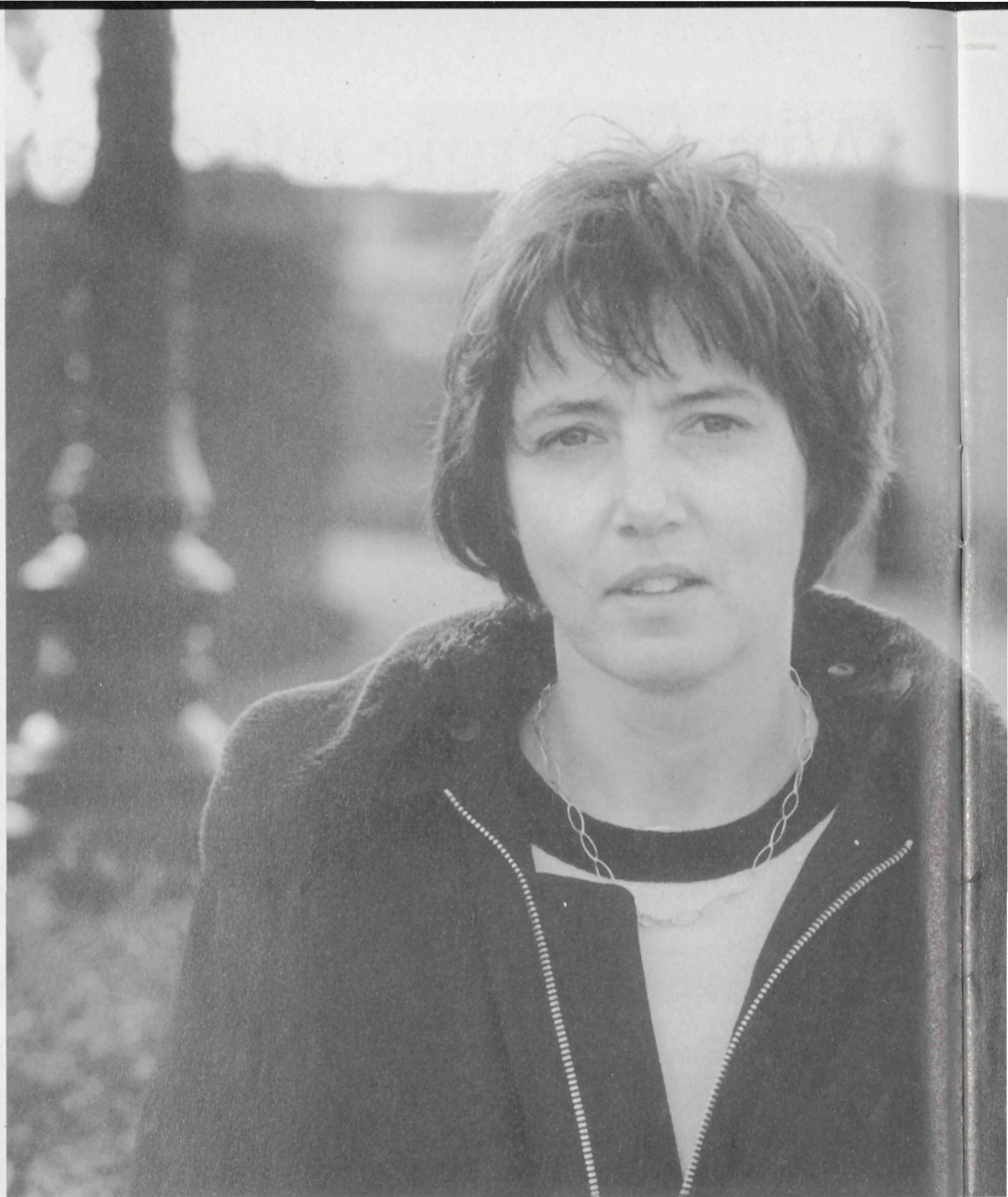
Antropologe Wilma Aarts:

'Zodra mensen méér hebben, wennen ze eraan'

Voor het milieu vrijwillig minder consumeren. In haar proefschrift concludeert antropologe en dKA-bestuurslid Wilma Aarts dat er nauwelijks mensen zijn die dat doen. Jammer. Immers, 'al die consumptie beneemt het zicht op andere zaken.'

NATHAN BRINKMAN

Je bent op zoek geweest naar vrijwillige matiging van consumptie omwille van het milieu. Die blijkt nauwelijks te bestaan. Was je teleurgesteld?

'In 1995, toen de gegevensverzameling af was, heb ik een rapportage geschreven voor het Nationale Onderzoek-Programma Mondiale Klimaatverandering en Luchtverontreiniging. De uitslag was inderdaad duidelijk: mijn hypothese van vrij-

willige matiging moest worden verworpen. 'Maar hoe moest ik dat verklaren? Ik ging me bijvoorbeeld afvragen of ik wel de goede indicatoren gekozen had. Mijn hypothese was namelijk gemakkelijker te verwerpen dan te bewijzen. In mijn proefschrift heb ik uiteindelijk geprobeerd de resultaten in een wat breder kader te plaatsen. Het idee op zich bleef ik sympathiek vinden. 'Echt teleurgesteld was ik niet. Als sociaal wetenschapper ben ik wel gewend om dis-

tantie te houden. Ik probeer mijn wetenschappelijke activiteit van mijn persoonlijke betrokkenheid te scheiden. Daarom ben ik pas lid geworden van het bestuur van de Kleine Aarde toen mijn proefschrift zo goed als af was.'

Eigenlijk blijkt uit je proefschrift dat een laag inkomen de beste voorspeller is van milieuvriendelijk gedrag.

Antropologe Wilma Aarts:

'Zodra mensen

'Neem het niet hebben van een auto. De mensen zonder auto die ik geïnterviewd heb, voeren daarvoor allerlei redenen aan: parkeerproblemen, files etcetera. Als je alles objectief op een rijtje zet, zitten er best veel voordelen aan het niet hebben van een auto. Toch heeft vrijwel iedereen zo'n ding. Sociale druk speelt daarbij een grote rol.

'De factor sociale omgeving is voor het menselijk gedrag heel belangrijk. Mensen willen zich enerzijds van anderen onderscheiden en anderzijds bij een bepaalde groep horen. Dat doen ze met behulp van zogenaamde *positionele goederen*. Die goederen moeten wel schaars zijn. De lol van een vliegreisje naar Nepal gaat er wel af als jan en alleman het blijkt te doen. Dan moet je weer iets nieuws verzinnen.

'Dit soort mechanismen leidt tot een neiging tot "meer meer meer". En zodra mensen meer hebben wennen ze eraan. Hoe hoger de bezitsgraad, hoe groter de ervaren onmisbaarheid. Als je een jaar een wasdroger hebt, dan "kun je niet meer zonder". Al snel wordt het bezit van zo'n droger de sociale norm.'

FOTOS: ROBERT VAN STUYVENBERG

In je boek constateer je – voorzichtig – toenemend begrip voor vrijwillige matiging. Is dat nog steeds het geval, nu de tweede milieugolf voorbij lijkt te zijn?

'Dat er milieuproblemen zijn, is nu wel algemeen bekend en erkend. Mensen die autorijden kennen de nadelen die aan al die auto's kleven. Leden van hogere statusgroepen reizen veel met het vliegtuig, maar wel met meer schuldgevoel. Eigenlijk hebben ze een duwtje nodig om de kloof tussen denken en doen te overbruggen. Nu worden ze nog de verkeerde kant opgeduwd.

'In opiniepeilingen zeggen mensen niet-materiële dingen soms belangrijker te vinden dan materiële, bijvoorbeeld een schone leefomgeving in plaats van inkomensgroei. Dat zogenaamde *post-materialisme* leidt tot nu toe echter niet tot meer soberheid. Bewust en vrijwillig een stap terug doen is

nog geen tendens, maar er is wel iets meer begrip voor.

'Ik denk dat het niet eeuwig zo door zal gaan. Als je kijkt naar landen die armer en warmer zijn, dan zie je reusachtige verschillen tussen arm en rijk. In rijke landen zijn die verschillen veel kleiner. Dat wijst toch op het bestaan van een grens aan dat "meer meer meer". Volgens mij kan het niet anders dan dat het naar een soort verzadiging gaat.'

Je vermeldt ergens dat één procent van de Nederlanders viervijfde van al het biologische voedsel consumeert. Zal die marginale status veranderen nu biologisch eten in de supermarkt te krijgen is?

'Dat onbespoten groente nu ook in de supermarkten te krijgen is, blijkt inderdaad een cruciale factor. Natuurvoedingswinkels worden nog steeds gezien als iets voor een heel klein clubje bewuste mensen. Maar de natuurvoedingswinkels zoeken het steeds meer in assimilatie in plaats van distinctie. Ze proberen zo "gewoon" mogelijk te zijn. Ze leggen snoep in de schappen, je kunt met winkelwagentjes rondrijden.

'Ook bij clubs als de Kleine Aarde zie je zo'n "hang naar normaal". Ik snap het wel, ze moeten zich ook op een bepaalde 'markt' van subsidiegevers en donateurs richten, maar het is wel jammer. Er is behoefte aan een tegengeluid. Ik denk dat de Kleine Aarde verbanden zou moeten aangaan met andere dwarse clubjes. Niet te conventioneel, niet te conformistisch. Zo'n verband zou trouwens goed passen in deze tijd van strategische allianties.'

Moet er weer voor meer soberheid gepleit worden, zoals minister Pronk onlangs deed?

'Tja, je ziet dat Pronk dan meteen wordt afgeschoten. Ik denk ook niet dat de overheid de aangewezen instantie is om voor meer soberheid te pleiten. Dat lijkt me meer iets voor maatschappelijke organisaties. Die zouden best wat meer aandacht

'Dat klopt. Mensen met een laag inkomen zijn vaak milieuvriendelijk - tegen wil en dank. Gezien het feit dat we in Nederland steeds rijker worden, voorspelt dat niet veel goeds. Vrijwillige matiging doet zich praktisch niet voor. Je treft het alleen aan in bepaalde subculturen, waar er een zekere sociale druk tot matiging bestaat. Maar ook die mensen leven in de grote wereld en hebben dus te maken met druk van buitenaf en met verleiding.

n méér hebben, wennen ze eraan'

mogen schenken aan soberheid. Maar zelfs bij de *new age*-beweging is het "rijk van binnen, rijk van buiten", niet "terug naar de essentie".

'Persoonlijk vind ik het grootste probleem van die consumptiegroei niet het milieu. We moeten ons niet blind staren op het materiële en eens afstappen van het idee dat alles maar moet blijven groeien richting sneller en meer. Men is bang dat de boel dan meteen stagneert, terwijl er heel interessante ontwikkelingen mogelijk zijn buiten het beperkte idee van alsmaar meer economische groei. Alsmaar die nadruk op consumptie beneemt het zicht op andere zaken. In een pluriforme samenleving als de onze zou óók ruimte moeten zijn voor soberheid en verdieping.'

Je hebt vastgesteld dat mensen niet vrijwillig matigen. Moeten we ons heil dan niet zoeken bij de overheid en het bedrijfsleven?

'De overheid moet voorwaarden scheppen.

De tweede auto zwaarder belasten, belasting op kerosine, dat soort dingen. Individuele mensen staan inderdaad onder sociale druk. De overheid zou ook van haar kant de druk kunnen opvoeren, veel meer signalen afgeven.

'Van het bedrijfsleven verwacht ik niet zoveel. Bedrijven zijn er toch om hun producten af te zetten. Maar eigenlijk zouden we af moeten van het economische groei-model en met z'n allen naar een manier zoeken om het anders te doen.'

Dat klinkt tamelijk abstract. Hoe krijg je mensen zover?

'Je moet aansluiten bij wat de mensen aanspreekt: veiligheid, een schone omgeving. Mensen worden nu telkens uitgenodigd tot steeds meer en sneller. Met creativiteit moet je ook tot een vormgeving kunnen komen die mensen juist uitnodigt tot gematigd gedrag. Je zou kunnen denken aan ont-hullende in plaats van verhullende ontwerpen. Bijvoorbeeld van apparaten die

mensen laten zien wat ze teweegbrengen aan water- en elektriciteitsverbruik.

'Technische overwegingen alléén kunnen mensen niet motiveren. Er moet bij mensen iets resoneren, de motivatie komt niet van het broeikaseffect waar we toch niks van merken. Aan de andere kant vind ik het ook een verarming om uitsluitend naar persoonlijk voordeel te verwijzen, zoals VROM tegenwoordig doet. Die praten helemaal niet meer over "het milieu", alleen nog maar over gezond, mooi en voordelig. Je mag best eens een beroep doen op het altruïsme van mensen.

'In mijn onderzoek heb ik altruïsme overigens buiten beschouwing gelaten. Daarin was ik eigenlijk op zoek naar het snobisme van de elite, in de trant van: "dat geconsumeerder hebben we nu wel gehad, nu is het tijd voor wat meer verdieping".'

Wel denken, niet doen

In haar proefschrift *De status van soberheid* onderzoekt Wilma Aarts, antropologe en bestuurslid van de Kleine Aarde, of er in hogere statusgroepen in onze samenleving mensen zijn die hun consumptie vrijwillig matigen omwille van het milieu. Het betreft mensen met een hoger inkomen en/of een hogere opleiding. Twee redenen doen verwachten dat vrijwillige matiging bij hen voor zou kunnen komen: hun milieubewustzijn is groter en vrijwillige matiging zou voor hen een middel zijn om zich te onderscheiden.

Aarts concludeert dat hoger opgeleiden met hogere inkomens weliswaar meer aan het milieu *denken*, maar dat dit hun gedrag nauwelijks beïnvloedt.

Consumptie is blijkbaar te belangrijk voor de instandhouding van de eigen status en het milieu-aspect weegt niet zwaar genoeg. Wel constateert Aarts voorzichtig dat de waardering voor mensen die wel aan vrijwillige matiging doen licht stijgt.

Ecocrypto

HANS ALLART

De letters A t/m M vormen de oplossing. Zend uw oplossing naar Redactie de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel en u dingt mee naar een van de drie prijzen. Hoofdprijs: het leuke kinder-kookboekje De Kleine Aarde Kok; troostprijzen: twee grappige boekenleggers. U kunt oplossingen niet telefonisch doorgeven, noch kunt u corresponderen over de uitslag. Veel puzzelplezier!

Horizontaal

- 1 doorstromen bevorderen (13)
- 8 zestig minuten van toen (3)
- 9 douanetarief (11)
- 11 grootmoeder weigert hem (7)
- 13 geeft cachet aan een boeket (7)
- 14 fantastische toekomst (2)
- 16 schattige wol (3)
- 17 halt(houder) (4)
- 18 daden (5)
- 19 herrie in de tent? (4)
- 22 tien bij tien (3)
- 23 tiende tiende tiende liter (2)
- 25 heerlijkheid (7)
- 26 Foster Parents doen het ook (7)
- 27 stookadvies (11)
- 30 dan is 't goed (3)
- 31 (V)rij op twee wielen (13)

Verticaal

- 2 voor de roem (3)
- 3 mobiel rund (7)
- 4 tele (3)
- 5 dakknager (7)
- 6 verkeersbord? (11)
- 7 dan heeft ijzer een staalpil nodig (13)
- 9 bodemvervuiling is een elementair vraagstuk (13)
- 10 vreemde kunsten in de geneeskunst (4)
- 12 eindpunt, waar rust roest (11)
- 15 lotgeval (5)
- 17 Franse kardinaal in zijn element (2)
- 18 Mokum is maatgevend (2)
- 20 delver van onderspit (7)
- 21 verwenste ziekte (7)
- 24 ingemeen (4)
- 28 keiharde wens (3)
- 29 die liefkozing klinkt verschrikt (3)

Oplossing winternummer

tegeltachel

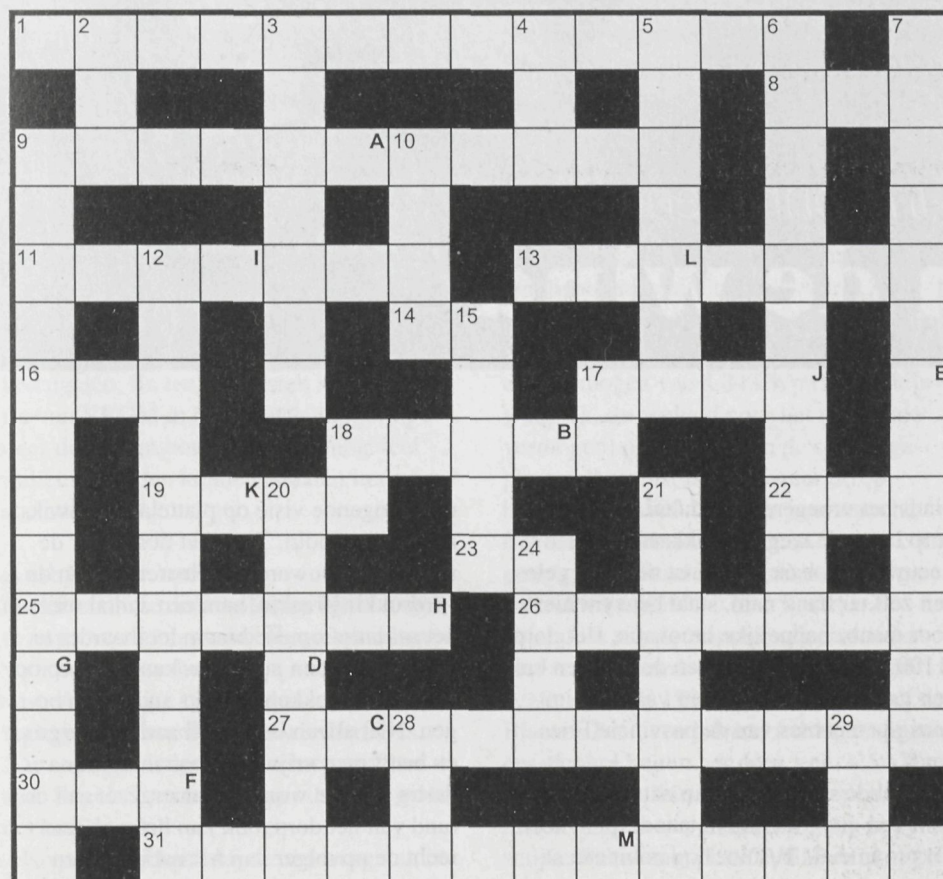
Horizontaal: 1 broeikaseffect; 8 omgaande; 9 amstel; 10 jeugd; 11 charge; 13 eenoog; 15 nieuwjaarswensen; 17 laatst; 20 bekakt; 21 issue; 22 indien; 23 heenreis; 24 wegwerpartikel

Verticaal: 1 biotechnologie; 2 ongenade; 3 kantje; 4 sneeuwlandschap; 5 fraude; 6 etslijn; 7 ploegenstelsel; 12 gewis; 14 edele; 16 stalwerk; 18 tering; 19 tiende; 20 beheer

Winnaars winternummer

C. Botter, Heukelum (hoofdprijs); Marianne Sosef, Noordwijkerhout en M. Nijkamp, Enter (troostprijzen).
U ontvangt uw prijs zo spoedig mogelijk.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M

Pauline Terreehorst

Slaapmuts

Biologische whisky - als iets de verbeelding op hol doet slaan dan is het wel deze omschrijving. Biologische potgrond geloof ik wel, net zoals de 'biologisch' geteelde narcisjes die mijn verantwoordelijke groenteboer op dit moment in de aanbieding heeft mijn hart niet echt sneller doen kloppen, maar dat de alles verdovende alcohol van de whisky ook nog 'biologisch' zou kunnen zijn, is mooi meegenomen.

In ieder geval is de omschrijving voldoende om hem eens te willen uitproberen - en daar begint de ellende. Want ik zou een doos via Internet kunnen bestellen. Maar voor whisky met deze omschrijving, en met deze prijs, raak je nieuwsgierig naar het verhaal eromheen en naar de ambiance waarin hij wordt gestookt. Er ontrolt zich meteen een film, samengesteld uit klassieke zwart-witfragmenten met exploderende schuurtjes achter cowboy-ranches. De volgende stap is dat je erheen wilt. 'Zeg, zullen we dit voorjaar eens naar Schotland...' zeg je achteloos aan het ontbijt. 'Regen' gromt er iets vanachter de krant. Inderdaad, het regent er vaak, maar er staat zoveel tegenover! Eindelijk eens zien waar Hitchcock en David Attenborough hebben gefilmd - een combinatie van suspense en natuur die je nergens anders tegenkomt. En die whisky natuurlijk, maar zo'n verrassing bewaar je voor het laatst. Waarmee we op een modern probleem stuiten. Want stel dat iedereen straks meer zelf te besteden tijd overhoudt omdat apparaten het werk overnemen. Tien tegen een dat de mobiliteit niet vermindert. Want krijg je zo niet eindelijk de tijd om een potje zelfgemaakte mosterd te gaan halen bij Adriaan in Maastricht? Of om de boot naar Schotland te nemen vanwege die whisky? En dat is nu precies waar je al brainstormend over toekomsttrends op uit komt. In plaats van het massaproduct willen we iets speciaals, dat liefst handgemaakt is. Een product met een verhaal - en ach, dat je daarvoor op pad moet, is geen enkel bezwaar. Dan heb je tenminste een reden om op reis te gaan.

Reduzum investeert in zonne-energie Leven van de wind

TSEARD ZOETHOUT

Veertig vierkante meter zonnepanelen op de basisschool financieren met de opbrengst van de dorpswindmolen. Dat deed het Friese dorp Reduzum. Het idealisme van de Friezen vindt weinig weerklank bij de overheid.

Sinds het vroegere Roordahuizum, een dorp langs de weg van Akkrum naar Leeuwarden, haar toekomst tien jaar geleden zelf ter hand nam, staat het synoniem voor maatschappelijke innovatie. Het dorp (1100 inwoners) is één van de achttien kernen van Boarnsterhim, één van de ruim dertig gemeentes van de provincie Friesland.

Hoewel de streek zich van nature kenmerkt door een grote dichtheid aan dorpen, heeft het provinciale bestuur nog nooit een sa-

menhangende visie op plattelandsontwikkeling ontplooid. Toen het dorp door de rijksweg Leeuwarden - Heerenveen in de verdrukking raakte, nam een aantal mensen het initiatief om Reduzum leefbaarder te maken. Nu, tien jaar later, kan het dorp op een indrukwekkende reeks successen bogen. Niet alleen is de leefbaarheid vergroot en heeft men vrijwel eigenhandig bijna dertig nieuwe woningen neergezet aan de rand van het dorp, ook kan het zich met recht de opvolger van het nabijgelegen

De kinderen op school
raken met duurzame energie
vertrouwd

Dearsum noemen. In de jaren tachtig was dit dorp op de doorgaande weg Sneek - Leeuwarden het voorbeeld van collectieve zelfredzaamheid en duurzame energievoorziening in ons land. Dearsum had een unieke vergistingsinstallatie voor biogas en een van de eerste dorpsmolens voor windenergie in Nederland.

Met een zeer goed presterende dorpswindmolen, zonnepanelen op de basisschool en aanvragen voor twintig tot dertig zonneboilers heeft Reduzum die fakkel overgenomen. Het dorp streeft ernaar zelfvoorzienend te worden met behulp van duurzame energie.

Het meest milieuvriendelijke dorp in Nederland te worden is echter niet gemakkelijk. Vooral energiebedrijven en subsidieverstrekkers leggen veel, vaak onbegrijpelijke regels neer. Je zou denken dat subsidie voor duurzame energie zo langzamerhand makkelijk te verkrijgen is.

'De overheid heeft ambitieuze doelstellingen: in het jaar 2020 moet tien procent van onze energie uit duurzame bronnen komen,' constateert Henk Vellinga, voorzitter van de *Stifting Doarpsmûne Reduzum*.

'Ook heeft Nederland op de klimaatconferentie in Kyoto afspraken gemaakt om de uitstoot van het broeikasgas kooldioxide te beteugelen. En ten slotte stelt het ministerie van VROM in haar laatste rapportage over duurzaam bouwen dat we nog veel milieuvoordelen kunnen behalen in de bestaande bouw.'

Ambtelijke molens

Ondanks al die doelstellingen blijft concrete steun voor duurzame energiesystemen voor de gewone burger uit, stelt Vellinga vast. Ambtelijke molens draaien immers tegengesteld aan moderne windturbines. 'De overheid loopt altijd achter de feiten aan. Regels komen bijna per definitie vóór doelstellingen.'

Als voorbeeld haalt hij de aanvraag van het

dorp voor de collectieve aanschaf van zonneboilers en HR-ketels voor de inwoners aan. 'Het blijkt dat woningcorporaties en projectontwikkelaars, van nature toch al beter geïnformeerd, een streepje vóór hebben. Alleen zij komen in aanmerking voor groene financiering. Aanvragen voor burgers worden echter vrijwel onbegrijpelijk gemaakt. Zo kon men bij de provincie en op het ministerie niet veel anders doen dan elkaar mijn brief toesturen. Soms lijkt het erop alsof subsidie alleen aan bedrijven voorbehouden is, partijen die die steun veel minder nodig hebben,' grimlacht hij. Bureaucratie weerhoudt de bewoners er echter niet van de zaken voortvarend aan te pakken. Zo waren de 27 woningen aan de rand van het dorp, evenals de zonnepanelen op de basisschool, volgens de ambtenaren uit hoofdplaats Grou financieel onhaalbaar. 'Geen wonder wanneer er eerst een duur advies voor het bestemmingsplan moet komen,' reageert Vellinga. 'Maar met de zelfwerkzaamheid van de mensen en collectief meedenken over de besparingen kom je een heel eind. De school, die maximaal 1,9 miljoen gulden mocht kosten, hebben we uiteindelijk voor 2,3 miljoen gerealiseerd. En dan hebben we ook nog 40 vierkante meter zonnepanelen met een vermogen van 4,84 kWp (kWp= kilowattpiek, de eenheid voor het maximale vermogen) op het dak van de school geplaatst. De winst is niet zozeer de opbrengst van 3500 kWh per jaar maar het feit dat onze kinderen via een *on-line* computer in de school met duurzame energie vertrouwd raken.'

Bijzonder aan de zonnepanelen is de manier waarop het dorp deze gefinancierd heeft. Al sinds 1994 heeft Reduzum bij de Blauwe Tent, een bekend truckerscafé zonder alcohol buiten het dorp, een 225 kW Micon windturbine staan. De molen, gefinancierd door een groenlening bij de plaatselijke Rabobank, de NOVEM en twee ton

van driehonderd gezinnen, is eigendom van de *Stifting Doarpsmûne Reduzum*. Hij levert jaarlijks zo'n half miljoen kilowattuur op.

Lening

'Hoewel deze windturbine pas over vier à vijf jaar is afgeschreven,' zegt Vellinga, 'was de opbrengst zodanig dat we het aandurften een lening van 55 duizend gulden af te sluiten voor 40 vierkante meter Siemens zonnepanelen op de basisschool. De rest werd gedekt uit een NOVEM-subsidie (een kwart) en een bijdrage van energiebedrijf NUON. Het was overigens niet gelukt zonder extra inspanning van het installatiebedrijf, waarvoor dit het eerste duurzame energieproject was en dat veel extra werk niet in rekening heeft gebracht,' zo voegt hij eraan toe.

Bij een eigen windmolen en PV-panelen op de basisschool wil het dorp het niet laten. Op een voorlichtingsavond over thermische zonne-energie kwamen enige tijd geleden ruim zestig belangstellenden af. Dat resulteerde in een collectieve aanvraag voor de installatie van een HR-ketel en/of een zonneboiler waarop een werkgroep namens het dorp een korting van 15 à 20 procent bedongen heeft.

'Maar niemand kijkt ervan op als een inwoner al een HR-ketel met zonneboiler heeft. Het is zelfs zo dat sommigen niet op onze collectieve actie konden wachten maar er zelf al één hebben aangeschaft. Een aantal van ons denkt er zelfs al over om PV-panelen voor elektriciteit aan te brengen, niet zozeer uit winstoogmerk maar vanwege betrokkenheid met het milieu. Maar we zouden niet uit Reduzum komen als we ook hierbij niet een korting bedingen,' besluit Vellinga enthousiast.

Informatie: Stifting Doarpsmûne Reduzum, Haedstrjitte 35, 9008 SN Reduzum

Wandelen als God in Frankrijk

In het land van de stilte

Wandelen van boerderij naar boerderij door een gebied vol rust en stilte. Onderweg worden onthaald met maaltijden uit eigen moestuin. Het Aveyron-Initiatief maakt zo'n vakantie mogelijk.

JET HOLLEMAN

Het Zuid-Franse departement Aveyron is landelijk en idyllisch. Er is weinig verkeer of industrie. Voor wie wel wat onthaasting kan gebruiken, is het geen slecht vakantie-land. Bijvoorbeeld om te wandelen langs de rivieren en beken en over de golvende hoogvlakten.

Verspreid over het gebied liggen dorpen, gehuchten en losse boerderijen. Veel gebouwen zijn verlaten en vervallen. Want de keerzijde van de idylle is dat het departement nauwelijks werkgelegenheid biedt. Aveyron deelt het probleem van een groot deel van het Franse platteland: de mensen trekken sinds jaar en dag weg uit de streek, naar de stad.

De verlatenheid betekent wel dat je er heerlijk kunt wandelen. Je komt eindeloze vergezichten tegen over groene heuvels, bos en landbouwgrond wisselen elkaar aangenaam af en overal is de stilte. Voor een enigszins getrainde wandelaar zijn de hoogteverschillen (hoogstens enkele honderden meters per dag) gemakkelijk te overwinnen.

Bijkomend voordeel van Aveyron is bovendien dat er in 1998 een bijzondere, meerdaagse wandelroute is ingericht die het gebied nog eens extra aantrekkelijk maakt. Daarvoor zorgden enkele ondernemende Nederlanders die zich in Aveyron hebben gevestigd. Via korte (10 km) of lange (18 km) routes kun je een week lang van boerderij naar boerderij trekken. De bewoners van de boerderijen ontvangen de vermoeide wandelaar gastvrij. De wandelroutes met het bijbehorende arrangement zijn de eerste vrucht van het Aveyron-Initiatief, dat beoogt de krachten van de Nederlandse bewoners van het gebied te bundelen.

Begin jaren tachtig ontdekten de eerste Nederlanders dit land, op zoek naar een nieuw leven. Voor weinig geld kochten ze een vervallen boerderij, al dan niet inclusief grond. Vaak hadden ze een gastenverblijf, een plek voor vakantiecurssus-sen, een ecologische camping of een *gîte* voor ogen.

Maar dat betekende wel eerst jarenlang hard werken. 'La Grande Combe was in 1981 een overwoekerde ruïne,' vertelt bewoonster Nelleke Versteegen. 'We hadden een huisje hier vlakbij gekocht en ontdekten pas later dat hier nog iets stond.' Het bleek een kapitale boerderij te zijn, maar zeer vervallen. De eerste jaren werkten vrijwilligers met man en macht om het gebouw weer bewoonbaar te maken. En zo ging het ook met andere huizen die door Nederlanders waren ontdekt. Afgelegen huizen werden van oudsher gebouwd bij een bron. Water vormde in eerste instantie dan ook meestal geen probleem. Het grotere waterverbruik van de moderne mens en de toeloop van gasten maken dat alleen een bron niet meer toereikend is. Maar evenmin komt alles uit de waterleiding. 'Alleen uit de koude kraan in de badkamer komt leidingwater, de rest is boswater,' waarschuwt Marcelline Quartero, bewoonster van een huis in Fans.

De meeste geëmigreerde Nederlanders legden een moestuin aan om zichzelf en hun gasten te voeden en houden kippen, soms ook bijen of schapen. Sommigen bakken hun eigen brood van biologisch meel uit de omgeving. Door ook gebruik te maken van wat bos en veld opleveren aan kruiden, vruchten en paddestoelen, benadert ieder op z'n eigen manier een min of meer zelf-

voorzienende, ecologische levenswijze - waarvan de gasten meeprofiten. Aveyron brengt ook de wandelaar in de verleiding om 'van de natuur' te leven. Of het nu de bosaardbeitjes zijn in juni, de bramen in september of de verse noten in oktober, je geniet van de overvloed van het land. En juist bij verlaten boerderijen vind je nog wel eens een welkome kersen-, appel- of vijgenboom. De korte routes (10 km) lijken een makkie. Maar in het flink heuvelachtige terrein

bleek 10 kilometer al lang genoeg te zijn voor een dag stevig doorstappen. Elke avond wacht de wandelaar een gastvrij onthaal met een warme maaltijd - zo mogelijk uit eigen tuin. En in elk huis laten de gastheer en de gastvrouw graag alles zien. De wandelroute in Aveyron kan in het voor- en najaar met vrucht worden gelopen. Onze landgenoten zouden geen landgenoten zijn als ze bovendien geen gevorderde plannen hadden voor een fietsroute.

Bij het Aveyron-Initiatief zijn zeven huizen betrokken. Voor vervoer vanaf begin- en eindpunt (bijvoorbeeld het station van Albi) wordt gezorgd. Hoewel je elke dag van een routebeschrijving wordt voorzien, valt de wandeling deels samen met een bestaande gemarkeerde route. Meer informatie: Sari Kraak, Amsterdam, tel. 020-6797313.

FOTO: BENELUX PRESS

Koos Dijksterhuis

Auto-fundamentalisme

Het meest bespottelijke idee van de vorige eeuw kwam ongetwijfeld van VVD-parlementariër Jacques Niederer. Volgens hem is de auto een sociaal grondrecht dat in de grondwet thuis-hoort. En waarom? Omdat mensen voor hun mobiliteit meestal de auto kiezen. En omdat mobiliteit een fundamenteel recht is.

Die logica kun je overal op toepassen: dorst lessen is een fundamenteel recht. En omdat mensen hun dorst 's morgens meestal met koffie, 's middags met thee, 's avonds met bier lessen, moeten het recht op koffie, thee en bier in de grondwet verankerd worden. Althans in Nederland. In de Spaanse grondwet hoort wijn thuis. Daar kan Niederers partijgenoot Bolkestein via Europese kanalen misschien op aandringen.

Er zijn in Nederland ongeveer evenveel huiskatten als auto's. Huisdieren zijn een fundamenteel recht. Moet het recht op katten houden in de grondwet opgenomen worden? Het recht op tv, video, mobiele telefoon? En is het fundamentele recht op een auto wel voldoende? Ik gok dat 85 procent van de automobilisten liever in een limousine rijdt. Moet de limo in de grondwet? En hoe zit het dan met het recht op ruimte, frisse lucht, veilig gebruik van de openbare weg?

Erger dan dat Niederer op zwakbegaafde ideeën komt, is dat men ze nog serieus neemt ook. In Trouw en de Groene Amsterdammer kwam hij aan het woord. In dat laatste blad beweert Niederer dat de VROM-raad zijn idee bevestigt door te erkennen dat driekwart van de verplaatsingen per auto gebeurt. De VROM-raad erkent ook dat het beleid de automobilist tot dusverre niet op de fiets heeft gekregen. De raad adviseert daarom andere maatregelen en pleit juist niet voor ruim baan voor de auto.

Ach, nu dreig ik Niederer zelf ook serieus te gaan nemen. Man, ga toch fietsen.

Wandelen als God in Frankrijk

In het land van de stilte

Wandelen van boerderij naar boerderij door een gebied vol rust en stilte. Onderweg worden onthaald met maaltijden uit eigen moestuin. Het Aveyron-Initiatief maakt zo'n vakantie mogelijk.

JET HOLLEMAN

Het Zuid-Franse departement Aveyron is landelijk en idyllisch. Er is weinig verkeer of industrie. Voor wie wel wat onthaasting kan gebruiken, is het geen slecht vakantie-land. Bijvoorbeeld om te wandelen langs de rivieren en beken en over de golvende hoogvlakten.

Verspreid over het gebied liggen dorpen, gehuchten en losse boerderijen. Veel gebouwen zijn verlaten en vervallen. Want de keerzijde van de idylle is dat het departement nauwelijks werkgelegenheid biedt. Aveyron deelt het probleem van een groot deel van het Franse platteland: de mensen trekken sinds jaar en dag weg uit de streek, naar de stad.

De verlatenheid betekent wel dat je er heerlijk kunt wandelen. Je komt eindeloze vergezichten tegen over groene heuvels, bos en landbouwgrond wisselen elkaar aangenaam af en overal is de stilte. Voor een enigszins getrainde wandelaar zijn de hoogteverschillen (hoogstens enkele honderden meters per dag) gemakkelijk te overwinnen.

Bijkomend voordeel van Aveyron is bovendien dat er in 1998 een bijzondere, meerdaagse wandelroute is ingericht die het gebied nog eens extra aantrekkelijk maakt. Daarvoor zorgden enkele ondernemende Nederlanders die zich in Aveyron hebben gevestigd. Via korte (10 km) of lange (18 km) routes kun je een week lang van boerderij naar boerderij trekken. De bewoners van de boerderijen ontvangen de vermoeide wandelaar gastvrij. De wandelroutes met het bijbehorende arrangement zijn de eerste vrucht van het Aveyron-Initiatief, dat beoogt de krachten van de Nederlandse bewoners van het gebied te bundelen.

Begin jaren tachtig ontdekten de eerste Nederlanders dit land, op zoek naar een nieuw leven. Voor weinig geld kochten ze een vervallen boerderij, al dan niet inclusief grond. Vaak hadden ze een gastenverblijf, een plek voor vakantiecurssus, een ecologische camping of een *gîte* voor ogen.

Maar dat betekende wel eerst jarenlang hard werken. 'La Grande Combe was in 1981 een overwoekerde ruïne,' vertelt bewoonster Nelleke Versteegen. 'We hadden een huisje hier vlakbij gekocht en ontdekten pas later dat hier nog iets stond.' Het bleek een kapitale boerderij te zijn, maar zeer vervallen. De eerste jaren werkten vrijwilligers met man en macht om het gebouw weer bewoonbaar te maken. En zo ging het ook met andere huizen die door Nederlanders waren ontdekt. Afgelegen huizen werden van oudsher gebouwd bij een bron. Water vormde in eerste instantie dan ook meestal geen probleem. Het grotere waterverbruik van de moderne mens en de toeloop van gasten maken dat alleen een bron niet meer toereikend is. Maar evenmin komt alles uit de waterleiding. 'Alleen uit de koude kraan in de badkamer komt leidingwater, de rest is boswater,' waarschuwt Marcelline Quartero, bewoonster van een huis in Fans.

De meeste geëmigreerde Nederlanders legden een moestuin aan om zichzelf en hun gasten te voeden en houden kippen, soms ook bijen of schapen. Sommigen bakken hun eigen brood van biologisch meel uit de omgeving. Door ook gebruik te maken van wat bos en veld opleveren aan kruiden, vruchten en paddestoelen, benadert ieder op z'n eigen manier een min of meer zelf-

voorzienende, ecologische levenswijze - waarvan de gasten meeprofiteren.

Aveyron brengt ook de wandelaar in de verleiding om 'van de natuur' te leven. Of het nu de bosaardbeities zijn in juni, de bramen in september of de verse noten in oktober, je geniet van de overvloed van het land. En juist bij verlaten boerderijen vind je nog wel eens een welkome kersen-, appel- of vijgenboom.

De korte routes (10 km) lijken een makkie. Maar in het flink heuvelachtige terrein

Auto-fundamentalisme

Het meest bespottelijke idee van de vorige eeuw kwam ongetwijfeld van VVD-parlementariër Jacques Niederer. Volgens hem is de auto een sociaal grondrecht dat in de grondwet thuis hoort. En waarom? Omdat mensen voor hun mobiliteit meestal de auto kiezen. En omdat mobiliteit een fundamenteel recht is.

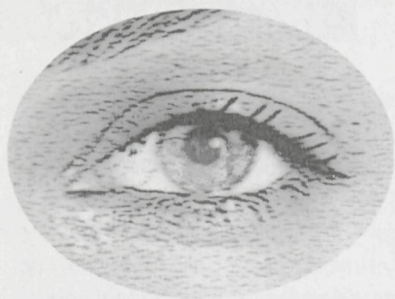
Die logica kun je overal op toepassen: dorst lessen is een fundamenteel recht. En omdat mensen hun dorst 's morgens meestal met koffie, 's middags met thee, 's avonds met bier lessen, moeten het recht op koffie, thee en bier in de grondwet verankerd worden. Althans in Nederland. In de Spaanse grondwet hoort wijn thuis. Daar kan Niederers partijgenoot Bolkestein via Europese kanalen misschien op aandringen. Er zijn in Nederland ongeveer evenveel huiskatten als auto's. Huisdieren zijn een fundamenteel recht. Moet het recht op katten houden in de grondwet opgenomen worden? Het recht op tv, video, mobiele telefoon? En is het fundamentele recht op een auto wel voldoende? Ik gok dat 85 procent van de automobilisten liever in een limousine rijdt. Moet de limo in de grondwet? En hoe zit het dan met het recht op ruimte, frisse lucht, veilig gebruik van de openbare weg? Erger dan dat Niederer op zwakbegaafde ideeën komt, is dat men ze nog serieus neemt ook. In Trouw en de Groene Amsterdammer kwam hij aan het woord. In dat laatste blad beweert Niederer dat de VROM-raad zijn idee bevestigt door te erkennen dat driekwart van de verplaatsingen per auto gebeurt. De VROM-raad erkent ook dat het beleid de automobilist tot dusverre niet op de fiets heeft gekregen. De raad adviseert daarom andere maatregelen en pleit juist niet voor ruim baan voor de auto. Ach, nu dreig ik Niederer zelf ook serieus te gaan nemen. Man, ga toch fietsen.

bleek 10 kilometer al lang genoeg te zijn voor een dag stevig doorstappen. Elke avond wacht de wandelaar een gastvrij ont-haal met een warme maaltijd - zo mogelijk uit eigen tuin. En in elk huis laten de gast-heer en de gastvrouw graag alles zien. De wandelroute in Aveyron kan in het voor- en najaar met vrucht worden gelopen. Onze landgenoten zouden geen land-genoten zijn als ze bovendien geen verge-vorderde plannen hadden voor een fietsroute.

Bij het Aveyron-Initiatief zijn zeven hui-zen betrokken. Voor vervoer vanaf be-gin- en eindpunt (bijvoorbeeld het sta-tion van Albi) wordt gezorgd. Hoewel je elke dag van een routebeschrijving wordt voorzien, valt de wandeling deels samen met een bestaande gemarkeerde route. Meer informatie: Sari Kraak, Amsterdam, tel. 020-6797313.

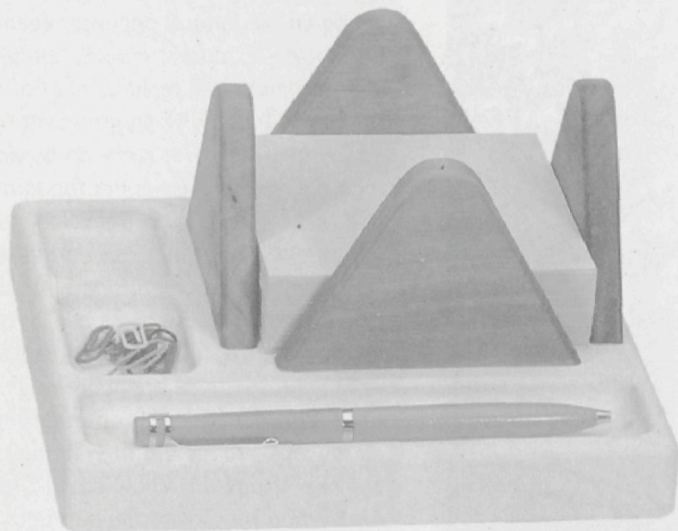

GEZIEN

REDACTIE: SIMONE LIEFTING
& MARINA DE BEKKER

Voor iets moois en duurzaam kunt u terecht in de rubriek Gezien. Ook tips van lezers zijn welkom. Stuur uw tip naar: Gezien, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD

HOUTEN HULP

Pen en papier: altijd handig om bij de hand te hebben. Op het bureau of bij de telefoon. Deze mooie en milieuvriendelijke bureau-standaard van *Bureaubewust* herbergt zowel pen als papier. Bovendien biedt hij plaats aan enkele andere handige hulpstukjes als een gummetje of paperclips. Hij neemt niet zo gek veel ruimte in beslag, met zijn ideale maten: 18 x 18 cm. Gemaakt is de bureauhulp uit pere- en esdoornhout. Het setje notitieblaadjes van kringlooppapier krijgt u erbij.

Bureaustandaard, f 37,50, Bureaubewust, Utrecht, tel. 030-2300629

Kleintje Weleda

De kindertandpasta van *Weleda* lijkt in eerste instantie misschien op al die andere melkgebits-verzorgende middeltjes: vrolijk van kleur, met een aangename geur en smaak. Maar... *Weleda* Kindertandpasta bevat geen fluor, geen synthetische smaak- en kleurstoffen, geen zoetstoffen en geen conserveringsmiddelen. Wat het wel bevat? Kiezel (reinigt het gebit zonder het tandglazuur aan te tasten), Calendula en etherische oliën. **Weleda Kindertandpasta, f 5,45, verkrijgbaar in de natuurvoedingswinkel**

Table for tea

Thee drinken is ontspannend en gezellig. Daar ga je voor zitten, daar neem je de tijd voor. Voor sommigen is het een heus ritueel. Thee drinken kun je op z'n Engels, maar ook op z'n Oosters. Met dit prachtige onbehandelde bamboe theetafeltje van *Fair Trade*. Het is 37 x 37 x 10 cm groot. Door zijn licht gewicht kun je hem gemakkelijk verplaatsen.

Bamboe theetafel, f 49,-, verkrijgbaar in wereldwinkel en Fair Trade Shop

Op tijd zaaien

Het zaaien, planten en oogsten van 80 groentesoorten, van aardappel tot en met zuring, kunt u overzichtelijk bijhouden in de biologische groentenkalender van *Floris*. Voor het bijhouden van alle gegevens over de ontwikkeling van de gewassen bevat de kalender een tabel. De eerste pagina's geven een uitleg van de tabel en gaan in op de stand van maan en planeten en op combinatieteelt.

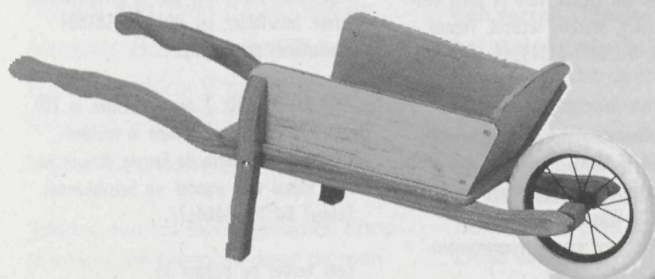
Biologische groentenkalender, f 9,95 (incl. verzendkosten), Floris, Vlijmen, tel. 073-6568058

KINDERKRUIWAGEN

Hij oogt eenvoudig maar solide. Deze kruiwagen wordt de onafscheidelijke kameraad van elk kind zodra het ontdekt wat ie allemaal aan kan: bergen zand, ladingen kiezels, dode takken en ander tuinafval, niets is hem teveel. Deze kruiwagen van *KEK* is gemaakt van onbehandeld berkenmultiplex en essehout. Hij is ontworpen voor meisjes en jongens vanaf drie jaar.

Kruiwagen, f 142,50, KEK, Amstelveen, tel. 020-6437653

REGENZUIJL

Een regenton van 2,15 m hoog, die aan ruimte slechts 50 bij 50 cm inneemt. Dat is geen regenton, maar een regenzuil. In de regenzuil van *Kilian* kan vierhonderd liter water, dat je kunt aftappen door middel van een tuinslang die je onderaan aansluit. Een bijpassende haspel wordt voor f 95,- meegeleverd. Het materiaal van de regenzuil is polyethyleen, leverbare kleuren zijn graniet en terracotta. Regenzuilen in actie zijn al te zien in Drachten, Groningen en Den Bosch.

Regenzuil, f 395,-, Kilian Water, Wageningen, tel. 0317-426436, internet www.kilianwater.nl

Bio siert bloemen

Het groentenpakket is ingeburgerd, nu is het tijd voor een biologisch sierteeltabonnement! Wekelijks verse biologische bloemen voor vijftien gulden. Vooral nog slechts leverbaar aan inwoners van Zuid-Holland en omstreken. Sierteelt-abonnees ontvangen wekelijks een verrassing. Een boeket, drie potten narcissen, twee bossen tulpen, zeven zonnebloemen. Milieuvriendelijk geteeld, zonder kunstmest of chemische bestrijdingsmiddelen. Initiatiefnemer Stichting *SymbIOnt* streeft naar landelijke uitbreiding.

Biologisch Sierteeltabonnement, f 15,- per week, vraag ernaar in uw natuurvoedingswinkel

FOTO: BLOEMENBUREAU HOLLAND

Regeladvertenties

Maximaal 50 woorden. Tarief: t/m 20 woorden f 50,-/Bf 1000. Daarboven f 2,50/Bf 50 per woord. Voor brieven onder nummer f 7,50/Bf 150 extra. Bewijsnummer f 10,-/Bf 200 extra inclusief BTW. Stuur uw tekst op papier of fax, liefst getypt, naar Regeladvertenties, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel, fax 0411-683407. U krijgt een acceptgiro toegestuurd. De redactie behoudt zich het recht voor advertenties niet te plaatsen. Zend uw regeladvertenties voor het zomernummer vóór 1 mei in.

Te koop

FIN-OVEN-bouwpakketten, geheel droogstapelbaar en in combinatie met leem/baksteenbouw. Inclusief stookdeuren met glas, roosters enz., bouwtekening en bouwomschrijving. Bel voor documentatie Tigchelaar Tegels, 0566-602171 of fax 0566-601971.

PIET DE VRIES Tegels. Ook voor spekteekachels op maat. Totaalverwarming op basis van zonne-energie en hout. Gezond, schoon en zuinig. Sellingen, tel. 0599-324229. Internet: www.pietdevriestegels.nl.

EXOTISCHE groenten. Nu meer dan 80 soorten bijzondere groenten voor warme en koude kas en vollegrondsteelt, waaronder vele eigen hybrides. Wij leveren eveneens teeltadvies. Vraag gratis infolijst en prijslijst. Xotus BV, Middelweg 1, 2616 LV Delft. Tel. 015-2146667, fax 015-2137262, e-mail: info@xotus.nl.

AGA's leverbaar van volledig nagekeken tot geheel opnieuw geëmailleerd, tevens voor onderhoud, reparatie en ombouw naar olie, gas of propaan. Tel. 0223-521981.

Brede grenen vloerdelen, 16, 19 of 21 cm breed f 35,- per vierkante meter incl. BTW. Kamerdroog. Evt. breder en in eiken. BAX TERHEIJDEN, tel. 076-5932188.

Ambachtelijke **TEGELKACHELS** zijn een sieraad in uw huis. Bovendien gezond, gebruiksvriendelijk, duurzaam en kostenbesparend. Wij bouwen kleine kachels voor bijverwarming. Kachels voor wie meer wil halen uit hout! Fa. De Tegelkachel, Dorpsweg 67, 1631 DH Oudendijk, tel. 0229-543576 (ook 's avonds), internet: www.detegelkachel.nl, e-mail: info@tegelkachel.nl.

Ambachtelijk gemetselde leemkachels, fornuizen, saunakachels en spekteekachels. En kunstig en zinnig. Vuurmeesters. **KLUSSEN-KUNSTEN**, Grotestraat 48, Diepenheim, tel. 0547-351270.

WEVIT viertraps weefgetouw f 150,-, ca. 200 strengen Soedanwol f 175,-, partij berberwol dik/dun, Wales schapenvachten, ijzeren wolkast (h x b x d = 2 x 1 x 0,4 m). Tel. na 19 uur: 073-6562842.

Grote bossige **BUXUS**-struiken 150 cm, speciaal gekweekt om figuren van te modelleren; tuinmeubelen, dier- en mensfiguren. Tel. 053-5383985 (18.00-19.00 uur).

Te koop in **WEST-IERLAND**: ecologische boerderij, 10 hectare waarop energie-zuinig rond huis met grote serre, traditionele cottage met bijgebouwen, bos, boomgaard, weiden, groentetuin etc.. Voor geheel 175.000 Ierse ponden; koop in delen mogelijk. Informatie: tel. 00353-656839409.

Te koop: robinia (acacia) paalhout, recht, doorsnee 10 cm. Onbehandeld, zeer duurzaam, goedkoop. Geschikt voor bijv. weidepalen. Tel. 024-3235763 of 06-54666089.

Gezocht

Shiatsumasseuse en klusjesman zoeken betaalbare **LEEFRUIMTE**, buiten. Op fietsafstand van stad, liefst Amsterdam. Opknappen geen bezwaar. Tel. 020-4273348.

Gezocht: enthousiaste **TUINDER** voor grond in Bergen N-H op voorwaarde dat het gehele perceel grond regelmatig wordt onderhouden. De grond kan naar eigen inzicht bewerkt worden. Water wordt gratis ter beschikking gesteld. Br. o. nr. RA 1121 G kunnen naar de Kleine Aarde gezonden worden.

ZW-FRANKRIJK: jonge vrouw gezocht voor hulp in boerengezin met 7 jonge kinderen. Moeder Nederlandse. Voor 1 jaar. Fam. Pailhiez, La Fraissinedo, 11220 Jonquières. Info: tel. 0118-626015.

IJSLAND. Solheimar zoekt medewerker(s) voor milieuzaken en boerderij. Mei-sept Solheimar is een Eco-village waar verstandelijk gehandicapten en medewerkers samen wonen en werken. Gratis kost/inwoning + vergoeding, Solheimar Grimsnes, 801 Selfoss, IJsland, tel./fax 00354-4864544.

Vrouw 65+ zoekt voor lange duur goede ongemeubileerde **WOONPLEK** in O. helft Ned. met de nadruk op privacy en rust. Liever geen stad. OV en voorzieningen binnen redelijke afstand (fiets). Tel. 055-3551373.

In **NOORWEGEN**: wie wil komen hooien (tussen 5 juli en 20 juli (met paard) op trad. Noorse wijze! Kost + zakgeld, logies. Tel. 0047-61343569

Gardener and farmer both urgently required by camphill community Ballytbin Co Kilkenny, IRELAND. Fertile land, small mixed farm, garden providing vegetables for 80 people community living with children and adults with special needs. For more information. Tel. 00353-5625114, e-mail ballytbin@camphill.ie.

Vrouw, 42 jaar, zoekt **MEDITATIE-WOON-GROEP** in/bij de natuur, omgeving Utrecht. Tel. 030-2518175.

Te huur/vakantie

ZUID-FRANKRIJK, Lot & Garonne, te huur gedeelte van landhuis, zelfstandige woonruimte tot 4 personen, comfort ruimte, rust, natuur, historie, meertjes vanaf f 400,- per week. Tel./fax 0033-553954104, Ned. sprekend.

In juli vakantie in ons Finnloghuis, gelegen aan bosrand, **OOSTERHOUT** in ruil voor verzorging poes en planten, tel. 0162-456391.

Vakantiewoning te huur in **JOPPE** (gemeente Gorssel) gelegen in bosrand aan grindweg, weids uitzicht. Prachtige omgeving. Inrichting eenvoudig maar sfeervol en gezellig, 6 personen. Gashaard, telefoon, TV, douche etc. Alleen linnengoed zelf meenemen. Niet-jagend huisdier evt. welkom. Voor- en naseizoenen f 350,-, hoogseizoenen f 450,- p.w. excl energie, en toeristenbel. Tob de Bordes, Oerweg 12A, 7214 PM Epse, tel. 0575-494191.

DORDOGNE: te huur: 18e-eeuwse stenen boerderij gelegen in heuvelachtige bosrijke omgeving; ideaal voor fiets-, kano- en wandeltochten; in de buurt: grotten, kastelen, middeleeuwse stadjes, boerenmarkten enz.. Incl. + foto's: tel. 020-6890565.

Te huur: **NOORWEGEN**, bergboerderij op 750 m, 200 km t.n.w.v. Oslo (4 pers) eenvoudig, gezellig, prachtig uitzicht, Yvonne Christensen, tel. 0047-61343569, f 260,- p. week.

Boijl: Fries-Drentse grens. Vakantieboerderij **TE HOOI EN TE GRAS**, Sfeervol 4- & 6-persoons appartement, plaggenhutten en een ingerichte 'De Waard'-tent te huur. Mogelijkheden voor groepsarrangementen. Tel. 0561-421796.

VOGEZEN natuurwandelvakantie. Professionele begeleiding (IVN-gids/geograaf). Een week genieten in en van de prachtige natuur. Comfortabel verblijf. Geheel verzorgd. Pinksteren 2000. f 850,- p.p. Tel. 035-6238479 / 0033-329505084.

Te huur in alle seizoenen: **BOERDERIJTJES** in schitterend natuurgebied (Morvan, Bourgogne), zwemmeertje, terras en tuinen. Tel./fax 0033-386786594, Ned sprekend.

BRIANÇON (Fr.), Z-kant Hoog-Alpen, chalet 4-5 pers.; kampeergelegenheid, veel ruimte, klimmen, tochten onder leiding, veg. maaltijd mogelijk, tel. 070-3863925/071-5173110.

BOURGONDIË, Morvan. Hotel-pension en mini-camping 'Sur Yonne'. Schitterende natuur aan rivier. Rustig/sfeervol/kleinschalig. Ideaal wandel/fietsgebied, Nederlandse eigenaar. Folder? Tel. 0525-630926.

B & B MIDDEN-PORTUGAL, Ned. echtpaar verhuurt op hun Quinta gezellige kamers incl. heerlijk ontbijt. Landelijke omgeving, Sturen graag folder. Tel. 00351-238602988.

ACHTERHOEK, 2- pers, aangenaam ingericht vakantiehuisje. Directe mogelijkh. tot wandelen, fietsen en kanoën. Huur f 675,- p.w. all-in (ook midweek en weekend). Tel. 0315-632553.

Te huur **VAKANTIEWONING** voor 2 pers aan de rand van 't bos. Uw poes, hond en paard zijn ook welkom. Fam. Schuurman, Varsseveld, tel. 0315-298381.

Autovrije natuurvakantie op waddeneiland **SCHIERMONNIKOOG**: eenvoudig vakantiehuis voor max 6 personen (3 slaapkamers, 6 bedden). Vrijstaand en rustig gelegen. Tel. 050-5492164.

DROME PROVENÇALE: gedeelte van boerderij gelegen in berggebied van de Drôme. Prachtig wandelgebied. Inlichtingen tel. 0033-475284216.

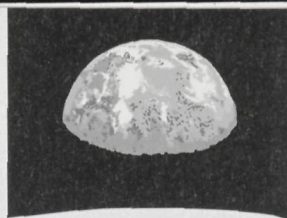
Wandel- en fietspension 't **ROOKS-HUUS** in 't Woold (bij Winterswijk). Kamers, app. En kamperen. Veg. eten mogelijk. Ook voor groep tot 19 p. Incl./folder tel. 0543-564491.

VOGEZEN, rust en ruimte, midden in de vrije natuur, Sfeervolle gîte in gerenoveerde ferme. Info/folder: tel. 0033-329505084 (Nederlands gesproken).

CASA DO VIZINHO: 2 appartementen in 200 jaar oud Portugees landhuis in midden-Portugal, nabij Serra da Estrela. Natuur en rust, ideaal voor wandel- en fietsvakanties. Folder? Bel 013-5800627.

Lees verder op pagina 33.

De Kleine Aarde

Actief

Lente 2000

Redactie:
Simone Liefing

Uitgave de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Tel. 0411-684921. Fax 0411-683407. E-mail: dekleineaarde@pz.nl

IN DIT
NUMMER

Marionettentheater op de Kleine Aarde **Jakkes, wat mooi**

**Open Dag dit jaar op
zondag 25 juni**

**De Kleine Aarde worstelt
met vrije markt**

Uit: 'Jakkes'

zaam voor kinderen tussen de vier en tien jaar. Zondagmiddag 9 april is hùn middag - de toegang is vrij. Het verhaal over Jakkes duurt een half uur. Fascinerend zijn alleen al de fraai vormgegeven poppen. Bij fris weer vindt het schouwspel in de Zonnezaal van de Kleine Aarde plaats. Is het lekker warm en zonnig (je weet maar nooit, in april), dan is de voorstelling buiten op het terras. Uiteraard zijn ook vaders, moeders, opa's en oma's van harte welkom.

Jakkes, zondagmiddag 9 april op de Kleine Aarde in Boxtel. Aanvang: 14.00 uur en 15.00 uur.

Toegang vrij. Informatie: de Kleine Aarde, tel. 0411-684921.

Theater op de Kleine Aarde - komt dat zien! Het marionettentheater van Yvon Bos Eijssen en Mariëtte Bossers verzorgt op zondagmiddag 9 april op de Kleine Aarde een voorstelling voor kleine toeschouwers.

'Jakkes, een tot leven gekomen hoopje vuilnis, weggegooid door de mensen, wordt tot speelbal van de wind.'

Zo begint het verhaal dat het marionettentheater van Yvon en Mariëtte uit Bergen (NH) met behulp van poppen vertelt. 'Meeuw vindt dat Jakkes het strand vies maakt, Jakkes zegt dat de mensen dat doen. Als hij een eigen huis zou hebben, zou hij niet zo'n rotzooi veroorzaken. Samen met Kip, Worm, Meeuw en de kinderen gaat Jakkes op zoek naar een huis, dat hij ook vindt...' Eind goed, al goed. Deze vertelling over afval, in de vorm van een poppenspel, is leuk en leer-

Stap af op de Kleine Aarde

De Nationale Landelijke Fietsdag valt dit jaar op zaterdag 13 mei. Langs de fietsroute die door Best en Boxtel voert, is de Kleine Aarde een van de afstapplaatsen. Parkeer uw fiets in onze fietsenstalling en neem breeduit plaats op ons terras. Na een heerlijke verfrissing kunt u de laatste kilometers moeiteloos aan.

Eet smakelijk op Open Dag 2000

Eten en drinken zijn cruciaal op de komende Open Dag van de Kleine Aarde.

Zondag 25 juni staat, van 10.00 tot 17.00 uur, in het teken van voeding, een actueel en aantrekkelijk thema. Op 25 juni staat ons terrein vol stands met onder meer ecologische en streeklekkernijen. Ook staan lezingen over actuele voedingsonderwerpen op het programma, alsmede een kinderprogramma en muziek.

Tot ziens op de Open Dag!

FOTO'S: GERARD DE ROOY

Kleine Aarde worstelt met vrije markt

Afgelopen winter ging de afzet van de biologische groenten van de Kleine Aarde niet over rozen.

Dat zat hem in de GROTE vraag naar biologische producten...

Ooit hield de Kleine Aarde zich voornamelijk bezig met het telen van biologische groenten. Het terrein was één grote productietuin. Tegenwoordig vindt de productie alleen nog plaats in de kas, een 'demonstratie-object' waarmee de Kleine Aarde het fenomeen 'biologische landbouw' illustreert.

Maar de Kleine Aarde wil haar demonstratie-groenten ook graag kwijt. En dat is voor een kleine teler in de huidige vrije-markteconomie niet gemakkelijk. 'Omdat we nu kleinere hoeveelheden groenten aanbieden, proberen we die in de eigen regio af te zetten,' vertelt tuinmedewerker Marcel d'Hont. 'Dat houdt de vervoerskosten laag.'

Vanwege hoge transportkosten zegde de Kleine Aarde ruim een jaar geleden de samenwerking met veiling *The Greenery* op. Vervolgens ging ze in zee met een andere inkoper van biologische groenten. D'Hont: 'Andere mensen, andere werkwijzen. Dat was wennen. Ook aan het verschil in mentaliteit. Zo'n groothandelaar neemt het liefste bij één teler grote partijen van één product af. Vroeger was het aanbod van een teler vaak te groot en de vraag van de markt klein, tegenwoordig

is het voor kleine telers als wij niet altijd makkelijk om aan de enorme vraag van de markt te voldoen.'

Inmiddels loopt het allemaal weer wat beter. In februari ging 300 kilo winterpostelein van de Kleine Aarde naar Udea, een van de afnemers en franchisehouder van de Natuurwinkelketen. Het liefst verkoopt de Kleine Aarde haar groenten aan kleine tuinderijen, die ze ter aanvulling van hun eigen assortiment aanbieden, bijvoorbeeld op boerenmarkten.

30 april en 7 mei

Zap naar de Kleine Aarde

Tweemaal schitterde de Kleine Aarde begin vorig jaar op de beeldbuis. Gemist? Teleac herhaalt de serie *Tuinieren met de natuur* dit voorjaar. Op 30 april vertelt tuinvoorlichter Marjon Weijzen over de eetbare siertuin; op 7 mei hoort en ziet u tuinmedewerker Ben van Dieren in de aflevering over gebruik en hergebruik in de tuin. Beide afleveringen zijn te zien van 11.30 tot 11.55 uur op TV2.

28 mei

Natuur en kunst

'Natuur & Kunst' is het thema van de Nationale Natuur- en Milieumanifestatie van dit jaar, georganiseerd door de VARA. De Kleine Aarde neemt er samen met andere organisaties op het gebied van natuur, milieu en duurzame ontwikkeling aan deel. Kom kijken, zondag 28 mei, in Baarn op kasteel Groeneveld!

18 juni

Eco-kijken

In het kader van de Open Dagen van Stichting Biologica zijn op zondag 18 juni individuele bezoekers welkom voor een rondleiding op de Kleine Aarde. Gewoonlijk komen alleen groepen voor rondleidingen in aanmerking. Op 18 juni vertelt onze voorlichter u aan de hand van productiekas en moestuin alles over biologische land- en tuinbouw.

De werkplek van... Heleen Petter

Werkzaam op de Kleine Aarde sinds: 23 februari 1990

Functie: receptioniste en advertentie-acquisitrice

Heleen: 'Ik heb een leuke werkplek, hij is licht en ruim. Af en toe is het wel wat druk; de post die binnenkomt, mensen die de receptie binnenlopen... Die drukte vind ik soms een nadeel, vooral als ik hard zit te werken. Maar de contacten zijn leuk. Mijn werkplek, de receptie, is een plek waar iedereen wel eens binnenloopt voor een praatje.

Sinds een tijdje werk ik drie dagen per week, voorheen waren dat er twee. Dit bevalt beter, je blijft beter bij van wat er op de Kleine Aarde gebeurt. Op de receptie werken we met z'n tweeën, soms

met z'n drieën. Maar dat wil niet zeggen dat ik echt met mijn collega-receptioniste samenwerk. Ieder heeft zijn eigen taken. Het is meer zo dat we elkaar aanvullen. De Kleine Aarde is een unieke werkplek. Vooral 's zomers loop ik in de pauze vaak een rondje over het terrein. En als ik vanaf mijn plek achter het bureau naar buiten kijk, zie ik bij wijze van spreken hoe de seizoenen elkaar opvolgen.'

FOTO: HANS JOACHIM SCHROTER

Docenten groen- opleidingen bijgeschoold

Wat zou het mooi zijn als de medewerker van een tuincentrum zijn klanten alles zou kunnen vertellen over natuur- en milieuvriendelijk tuinieren! Dat is de gedachte achter de campagne Natuur- en Milieuvriendelijk Tuinieren, die in maart in drie Brabantse plaatsen van start is gegaan. Medewerkers van de Vlinderstichting en de Kleine Aarde scholen docenten van groen-opleidingen bij. Het streven is dat deze de cursus natuur- en milieuvriendelijk tuinieren vervolgens in hun lesplan opnemen. De klanten van tuincentra in Helmond, Oirschot en Rosmalen zullen als eersten kunnen profiteren. De campagne loopt tot het einde van het jaar.

Voor meer informatie:
tel. 0411-684921
(Marjon Weijzen)

Vitaminering onderzocht

In samenwerking met onze voedingsvoorlichter, Anneloe Rijpkema, doet een studente van de Hanzehogeschool Groningen momenteel onderzoek naar de vitaminering van biologische kindervoedingsproducten. Toevoeging van met name vitamine B1 is in Nederland sinds een jaar wettelijk verplicht. Eva van Daalen, vierdejaars studente Voeding & Diëtetiek in Groningen, bekijkt in het kader van haar afstudeeropdracht wat dat wettelijke voorschrift betekent voor de biologische voeding van kinderen tot vier jaar.

Van Daalen presenteert haar bevindingen eind mei in een lezing op de Kleine Aarde. Werkt u op een consultatiebureau of bent u diëtiste, verpleegkundige of arts, dan kunt u die lezing bijwonen.

Voor meer informatie: tel. 0411-684921 (Anneloe Rijpkema)

STEUN DE KLEINE AARDE

Klein maar eigenwijs!

Dankzij de steun van duizenden donateurs werkt de Kleine Aarde aan een duurzame toekomst. Ook uw bijdrage is welkom. Nieuwe donateurs ontvangen, naast een acceptgiro, een welkomstpakket. Geef hieronder aan hoe u de Kleine Aarde wilt steunen.

☐ **Ja**, ik word donateur/abonnee en ontvang viermaal per jaar het tijdschrift.

☐ **Ja**, ik word donateur, maar wens het tijdschrift niet te ontvangen.

☐ Ik betaal de standaarddonatie van f 45,-/Bf 900 per jaar of meer.

☐ Ik beschik over een kleine beurs, toch steun ik de Kleine Aarde met f 25,-/Bf 500 (minimumbijdrage) per jaar.

Naam _____

Adres _____

Postcode _____

Plaats _____

Tel. _____

Aankruisen, invullen, uitknippen en opsturen naar:
de Kleine Aarde,
Antwoordnr. 16151, 5280 VJ Boxtel.
Postzegel hoeft niet, mag wel.

Meedoen met een cursus?

Wilt u zich aanmelden voor een cursus? Doe de bon dan tijdig op de bus. Let op de uiterste aanmeldingsdatum, want vol is vol. U krijgt een bevestiging van uw inschrijving. Een week voor de cursus volgt uitgebreide informatie. Donateurs krijgen tien procent korting. Mocht u de inschrijving willen annuleren, doe dat dan uiterlijk twee weken voor de cursus. Meer weten? Bel 0411-684921.

Bon voor aanmelding

Ik meld me aan voor de cursus:

Datum cursus:

Naam:

Adres:

Plaats:

Telefoon:

Geboortedatum:

Stuur me een bevestiging. Ik ontvang een rekening. Ik betaal de helft van het cursusgeld als ik veertien dagen voor het begin van de cursus mijn aanmelding annuleer.

(Kruis een hokje aan)

- ☐ Ik ben geen donateur en betaal de volle prijs.
- ☐ Ik ben donateur en krijg tien procent korting.
- ☐ Ik meld me aan als donateur via de bon op de ommezijde. Ik krijg op de cursusprijs tien procent korting.

Invullen en opsturen naar: de Kleine Aarde, Antwoordnummer 16151, 5280 VJ Boxtel.

Let op de uiterste aanmeldingsdatum!

VOEDING

Kaas maken

Aan de hand van video's en dia's leert u hoe kwark, zachte kaas en kruidenkaas worden bereid. Vervolgens maakt u zelf echte Goudse kaas! Het resultaat is heerlijk. Aan het eind van de dag neemt u alles mee naar huis: kaas, stremsel, kaasdoek, kaasvaatje en cursusboek. Zaterdag 15 april 2000 (9.30 - 16.30 u.); f 160,- p.p. inclusief lunch, het boekje 'Zuivel' en het basispakket. Aanmelden uiterlijk 31 maart.

TUINIEREN

De natuurrijke siertuin

Een cursus voor mensen die een ecologische siertuin willen aanleggen of een bestaande tuin willen omvormen. U leert uw plantkeuze aan te passen aan grondsoort, grondwaterstand, zon of schaduw. Er wordt gelet op vogels en insecten. Verder komen natuurlijke materialen, onderhoud en snoeihout aan bod. U neemt ook een kijkje bij voorbeeldtuinen.

Vrijdag en zaterdag 12 en 13 mei 2000 (vr 18.00 - za 16.15 u.); f 195,- p.p. inclusief maaltijden, overnachting en boekje 'De Natuurrijke Tuin'. Aanmelden uiterlijk 28 april.

De ecologische moestuin

Gezond eten uit eigen moestuin begint met het weglaten van bestrijdingsmiddelen en kunstmest. Maar bij het telen van gezonde groenten komt meer kijken. Deze cursus helpt u op weg. U leert ecologisch tuinieren met alles erop en eraan: bodemanalyse, bemesting, vruchtwisseling, teeltplan, combinatie-teelt en het voorkomen van ziekten en plagen. De moestuin van de Kleine Aarde dient als voorbeeld.

Vrijdag 14 en zaterdag 15 april 2000 (vr 18.00 - za 16.15 u.); f 195,- p.p. inclusief overnachting, maaltijden en het 'Tuinboek van De Kleine Aarde'. Aanmelden uiterlijk 31 maart.

**De Kleine Aarde
serveert
ecologische
maaltijden.**

FOTOS DE KLEINE AARDE

De Kleine Aarde Veel meer dan cursussen alleen

SAMEN KOKEN

Kook je eigen diner

Speciaal voor groepen mensen die samen in zijn voor een doe-activiteit. De Kleine Aarde biedt een heerlijk ochtendje of middagje uit: koken en eten mogen allebei in deze workshop. Goed voor de team-building of om uw vrienden, kennissen, collega's beter te leren kennen. De recepten krijgt u mee naar huis.

Voor groepen. Datum in overleg; f 550,- per groep (max. 12 pers.), inclusief recepten en diner. Alleen telefonisch boeken (0411-684921)!

SAMEN ETEN

Aanschuiven voor een lentelunch

Als de lente komt... dan serveert de Kleine Aarde aan groepen een heerlijke biologische lentelunch. Elke lunch verschilt in samenstelling. Het is dus elke keer een verrassing wat u voorgeschoteld krijgt. Vaste prik is iets warmes, dus soep of hartige taart, daarbij een groentesalade of fruit, eigengemaakt vegetarisch broodbeleg (spread, paté of ra-

goût) en andere belegsoorten als kaas en zoet beleg. Uiteraard maakt biologisch brood deel uit van de lunch en krijgt u melk of karnemelk en thee bij de maaltijd.

Voor groepen. Vanaf 21 maart, f 17,50 per persoon. Informatie: tel. 0411-684921.

BOUWEN & WONEN

Kijk op Duurzaam Bouwen

Duurzaam bouwen is aan de orde van de dag. Als medewerker van gemeente, woningbouwvereniging, aannemer of projectontwikkelaar krijgt u steeds vaker met dubo te maken. De studiedag Kijk op Duurzaam Bouwen geeft u inzicht in de milieuthema's die in de bouw spelen. Dat gebeurt aan de hand van een video en een rondleiding in het actuele bezoekerscentrum van de Kleine Aarde. Zo maakt u kennis met houtskeletbouw, helofytenfilter en zonnedak. U sluit de ochtend af met een lunch.

Voor groepen. Datum op aanvraag (9.30 - 13.00 u.); voor groepen t/m 10 personen f 550,-; voor grotere groepen f 50,- p.p. extra) inclusief koffie, thee en lunch.

Het is weer lente!

Dat zie je, dat voel je, dat ruik je, dat proef je! Zeker op de Kleine Aarde. Gun uzelf iets goeds en kom naar de Kleine Aarde. Geniet van de aanblik van ontluikend groen tijdens een wandeling over het terrein. Als u ons met een groep bezoekt, kunt u tussen de middag aanschuiven voor een heerlijke lentelunch. Vanaf 1 april staan onze deuren weer elke dag (van 10.00 tot 17.00 uur) voor u open, ook in het weekend.

Als u uitgewandeld bent en het bezoekerscentrum heeft bezichtigd, kunt u in de ontvangstruimte van het bezoekerscentrum iets eten en drinken. Hier vindt u verder leestof, ecologische lekkernijen en een winkeltje.

Groepen kunnen zelfs op de Kleine Aarde blijven overnachten.

**Bel voor meer informatie
0411-684921.**

FLOWFORMS

- Helena Flowform®
- Garden Flowform®
- Cornelia Flowform®
- Emerson Flowform®
- Rose Flowform®
- 7-Fold Flowform®
- Scorlewald Flowform®
- Shamrock Flowform®
- Malmo Flowform®
- Ashdown Flowform®

I.T.S.-Internationale Tree Service
Postbus 247 7240 AE Lochem
Telefoon 0573 - 298700
Fax 0573 - 257683

AURORA

Centrum voor Natuurgeneeskunde
& Persoonlijke Ontwikkeling

*Cursussen, Therapieën,
& Professionele trainingen*

*in harmonie met lichaam & geest
en het leven op aarde*

Herengracht 607 • 1017 CE Amsterdam
020 - 421 1987

Lekker op je lijf!

**100% natuurlijk (eko)katoen,
echte wol en zijde...**

*...van katoenen luier tot lamsvacht,
...van zoogcompres tot sport/voedingsBH
...van maandverband tot incontinentiemateriaal
...van hemd of T-shirt tot lange broek*

Info, verkoopadressen
of postorder:
Bel (0341) 413216

Fax (0341) 432665
Postbus 489
3840 AL Harderwijk

Het warme hart van uw huis

Fin-ovens en Tigchelkachels exclusief en
stijlvol gebouwd van chamotte, leem en/of
baksteen. De beste keus t.o.v. gasstook uit
Nibe onderzoek. Dankzij de 3 D TWISTER
verbrandingskamer Nu met TNO certificaat

**TIGCHELAAR
TEGELKACHELS**

Haedstrjitte 26 9008 SR Reduzum
Telefoon 0566 602171 Fax 0566 601971

Tijdloze Tuintraditie

Kwaliteits eikenhouten
tonnen met deksel of
pomp. Uniek in Nederland.

Woodlands is exclusief
importeur van eiken-
houten tonnen, water-
partijen en diverse tuin-
accessoires. Duurzaam
en milieubewust.

Voor meer informatie
of een afspraak belt u
naar Soest:
035 - 609 03 74
Wij bezorgen door
heel Nederland.

**WINKEL & VERZENDHUIS VOOR
MILIEUVRIENDELIJKE PRODUKTEN**
MORSTRAAT 41 2312 BL LEIDEN TEL.071-512 52 91

DE NIEUWE
EIGENAAR
DAVID VAN DONGEN
GEEFT GRATIS
ADVIES OVER:

HET MILIEU
VRAAGT OM
GEBRUIK VAN
MILIEUVRIENDELIJKE
PRODUKTEN.

KLEDING
COSMETICA
NATUURVERF
KRINGLOOPPAPIER
SCHOONMAAKMIDDELEN

Natuurlijk slapen op uw Green Sleep Matras

Wat maakt een Green Sleep
matras bijzonder?

- De kern is van 100% natuurrubber
- De Matrashoes is afritsbaar en bestaat
uit onbehandelde katoen, wol en wildzijde
- Perfecte rugondersteuning
- Natuurlijke holling/bolling blijft.
- Green Sleep matrassen kunt u krijgen
in iedere maat en voor elk gewicht
- Optimaal slaapcomfort

Andere Green Sleep producten:

- Flexibele Bedbodems
- Vier Jaargetijden Dekbedden
- Lakens en Dekbedovertrekken
- Diverse soorten bedombouw

Informatie:

- Voor een persoonlijk advies
kunt u terecht in onze showroom in
Velp of Zutphen
- Wij sturen u graag per omgaande
documentatie

- Puur natuurlijke materialen
- Kern 100% afritsbaar
- Onbehandelde katoen
- Wol en wildzijde
- Voor optimaal slaapcomfort
- Gratis bezorgen in Nederland

BINORM Velp - Zutphen
Green Sleep Slaapcomfort & Stokke Studio

HOOFDSTRAAT 109, 6881 TE VELP, TEL. 026 - 362 82 29
TURFSTRAAT 6 - 8, 7201 KG ZUTPHEN, TEL. 0575 - 51 20 15

Green Sleep

Duurzaam Bouwen

Dan kiest U voor een halogeenvrij rioleringsysteem.

Polypropyleen (PP) een
verantwoorde keuze voor
alle rioleringsystemen !

TWEBOTUBE B.V.

IJZERSTEDEN:10
7547 TB ENSCHEDE
TEL:053-434 02 05 FAX:053-434 04 15

Adverteren? Bel Heleen Petter, 0411-684921

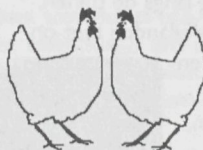
CURSUSSEN

Vraag onze cursusinformatie:

AGRO IMPULS
cursussen en adviezen

Weidepolder 18
5235 VB 's-Hertogenbosch
073 - 6428750

BIOLOGISCHE KLEINVEEHOUDERIJ

(3-daagse cursussen geiten, kippen en schapehouden)

BAMBOE

- Bamboe meubelen voor het hele huis milieubewust en sfeervol waar geen boom voor is gekapt
- Bronzen en bamboe tuinaccessoires
- Bamboe kwekerij meer dan 70 soorten deze wintergroene planten zijn gratis te bezichtigen in onze showtuinen
- Directe import Indonesië

INDO SUKA IMPORT

Creilerpad 19, Creil. Tel. 0527-274239
Geopend: Iedere zaterdag vanaf 1 april en op afspraak

Noord-Oost Polen, vele meren en riviertjes, uitgestrekte moerassen, het laatste stukje oerbos, kleinschalige landbouw.

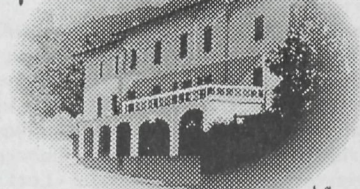
Stichting Wólka helpt de ecologische boer bij het zoeken naar nieuwe afzetmarkten en inkomstenbronnen zoals het agrotourisme.

Wilt u wandelen, fietsen, kanovaren, vogels kijken, landschapschilderen of met de kinderen een onvergetelijke boerderijvakantie:

Stichting Wólka: tel. 0317-415205
e-mail: info@wolka.org
Internet: www.wolka.org

Tin: 10-daagse fiets-, wandel- en kanoreis

Auberge Le Romarin

Natuur Vakantie - Ardèche

NOUVEAU

open vanaf 1 juni 2000

hèt adres voor een natuur vakantie in de Franse Ardèche

- * Kleine Auberge met 16 kamers / studio's
  - * Vegetarische keuken (vis op verzoek)
  - * Huiskamer: bibliotheek, dam- & schaakhoek, houtkachel, leestafel en kinderspeelhoek
  - * Rots- en kruidentuin (1 ha.) met zwemplekken
  - * Wandel- & fietsroutes (verhuur van mountainbikes)
  - * Eigen tennisbanen met rackets en tennisballen
- Omgeving o.a.: mysterieuze grotten - 35 ha. bamboetuin
- kanotochten - parasailing - pony- & paardrijden

VOORDELIGE WEEKARRANGEMENTEN

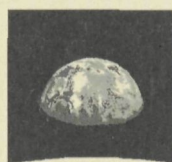
Info en reserveringen

Auberge Le Romarin

St. Martin de Valgorge

07110 Valgorge Ardèche - France

DONATEURSKAART

**DE KLEINE
AARDE**

Het Klaverblad 1
5283 TV BOXTEL

Postbus 151
5280 AD BOXTEL

tel. (0411) 68 49 21
fax (0411) 68 34 07
e-mail: dekleineaarde@pz.nl

Ontdek de Kleine Aarde!

Terrein en bezoekerscentrum van de Kleine Aarde

zijn van 1 april t/m 31 oktober dagelijks, van 1 november t/m

31 maart maandag t/m vrijdag geopend van 10.00 tot 17.00 uur.

Bel voor meer informatie op werkdagen tussen 9.15 en 12.30 uur

of tussen 13.00 en 17.00 uur.

info

telefoon: 0411-684921, fax: 0411-683407,

e-mail: dekleineaarde@pz.nl, internet: <http://www.pz.nl/dekleineaarde>

FLOWFORMS

- Helena Flowform®
- Garden Flowform®
- Cornelia Flowform®
- Emerson Flowform®
- Rose Flowform®
- 7-Fold Flowform®
- Scorlewald Flowform®
- Shamrock Flowform®
- Malmo Flowform®
- Ashdown Flowform®

I.T.S.-Internationale Tree Service
Postbus 247 7240 AE Lochem
Telefoon 0573 - 298700
Fax 0573 - 257683

AURORA

Centrum voor Natuurgeneeskunde
& Persoonlijke Ontwikkeling

*Cursussen, Therapieën,
& Professionele trainingen*

*in harmonie met lichaam & geest
en het leven op aarde*

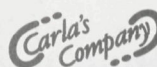
Herengracht 607 • 1017 CE Amsterdam
020 - 421 1987

Lekker op je lijf!

**100% natuurlijk (eko)katoen,
echte wol en zijde...**

*...van katoenen luier tot lamsvacht,
...van zoogcompres tot sport/voedingsBH
...van maandverband tot incontinentiemateriaal
...van hemd of T-shirt tot lange broek*

Info, verkoopadressen
of postorder:
Bel (0341) 413216

Fax (0341) 432665
Postbus 489
3840 AL Harderwijk

Het warme hart van uw huis

Fin-ovens en Tigchelkachels exclusief en
stijlvol gebouwd van chamotte, leem en/of
baksteen. De beste keus t.o.v. gasstook uit
Nibe onderzoek. Dankzij de 3 D TWISTER
verbrandingskamer Nu met TNO certificaat

**TIGCHELAAR
TEGELKACHELS**

Haedstrjitte 26 9008 SR Reduzum
Telefoon 0566 602171 Fax 0566 601971

Tijdloze Tuintraditie

Kwaliteits eikenhouten
tonnen met deksel of
pomp. Uniek in Nederland.

Woodlands is exclusief
importeur van eiken-
houten tonnen, water-
partijen en diverse tuin-
accessoires. Duurzaam
en milieubewust.

Voor meer informatie
of een afspraak belt u
naar Soest:
035 - 609 03 74
Wij bezorgen door
heel Nederland.

WINKEL & VERZENDHUIS VOOR

Natuurlijk slapen op uw

De DONATEURskaart van de Kleine Aarde geeft recht op

- gratis toegang tot het TERREIN en de TUINEN,
- 10% korting bij het volgen van een cursus,
- f5,- korting op de reguliere prijs bij overnachtingen
in het bezoekerscentrum

Naam .....

Voorletters .....

Donateursnummer .....

75471B ENSCHEDE
TEL:053-434 02 05 FAX:053-434 04 15

Green Sleep Slaapcomfort & Stokke Studio
HOOFDSTRAAT 109, 6881 TE VELP, TEL. 026 - 362 82 29
TURFSTRAAT 6 - 8, 7201 KG ZUTPHEN, TEL. 0575 - 51 20 15

Adverteren? Bel Heleen Petter, 041 1-684921

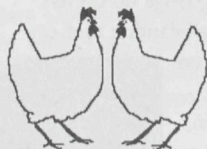
CURSUSSEN

Vraag onze cursusinformatie:

AGRO IMPULS
cursussen en adviezen

Weidepolder 18
5235 VB 's-Hertogenbosch
073 - 6428750

BIOLOGISCHE KLEINVEEHOUDERIJ
(3-daagse cursussen geiten, kippen en schapenhouden)

BAMBOE

- Bamboe meubelen voor het hele huis milieubewust en sfeervol waar geen boom voor is gekapt
  - Bronzen en bamboe tuinaccessoires
  - Bamboe kwekerij meer dan 70 soorten deze wintergroene planten zijn gratis te bezichtigen in onze showtuinen
  - Directe import Indonesië
- INDO SUKA IMPORT**
Creilerpad 19, Creil. Tel. 0527-274239
Geopend: Iedere zaterdag vanaf 1 april en op afspraak

Noord-Oost Polen, vele meren en riviertjes, uitgestrekte moerassen, het laatste stukje oerbos, kleinschalige landbouw.

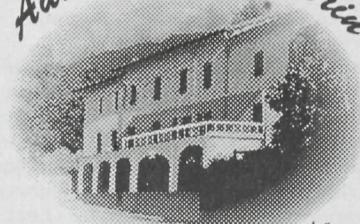
Stichting Wólka helpt de ecologische boer bij het zoeken naar nieuwe afzetmarkten en inkomstenbronnen zoals het agrotourisme.

Wilt u wandelen, fietsen, kanovaren, vogels kijken, landschapsschilderen of met de kinderen een onvergetelijke boerderijvakantie:

Stichting Wólka: tel. 0317-415205
e-mail: info@wolka.org
Internet: www.wolka.org

Tip: 10-daagse fiets-, wandel- en kanoreis langs Skal erkende Poolse boeren.

Auberge Le Romarin

Natuur Vakantie • Ardèche

NOUVEAU

open vanaf 1 juni 2000

hèt adres voor een natuur vakantie in de Franse Ardèche

- * Kleine Auberge met 16 kamers / studio's
  - * Vegetarische keuken (vis op verzoek)
  - * Huiskamer: bibliotheek, dam- & schaakhoek, houtkachel, leestafel en kinderspeelhoek
  - * Rots- en kruidentuin (1 ha.) met zwemplekken
  - * Wandel- & fietsroutes (verhuur van mountainbikes)
  - * Eigen tennisbanen met rackets en tennisballen
- Omgeving o.a.: mysterieuze grotten - 35 ha. bamboetuin
- kanotochten - parasailing - pony- & paardrijden

VOORDELIGE WEEKARRANGEMENTEN

Info en reserveringen
Auberge Le Romarin
St. Martin de Valgorge
07110 Valgorge Ardèche - France
Tel. / fax 0033 475 88 98 90
In Nederland ☎ 0226 - 341 261 (alleen info)

200 / FEBRUARI - MAART

Onafhankelijk tijdschrift over keerpunten in mens en cultuur
verkrijgbaar bij de tijdschriftenhandel
152 pag., f 14,50 abonnement f 72,50
Een uitgave van Bres bv, tel. (020) 624 34 42

Het tijdschrift over keerpunten in mens en cultuur

bres

Bres blijft zich onderscheiden met originele artikelen op het gebied van kunst, religie en wetenschap, voor de lezer met een uitgesproken belangstelling voor eigentijdse spiritualiteit.

Versijnt 6 x per jaar, 144 pag., rijk geïllustreerd.
Prijz f 14,50 / 290 Bfrs; jaarabonnement f 72,50 / 1450 Bfrs.
Verkrijgbaar in boek- en tijdschriftenhandel.

**OF WORD OOK ABONNEE;
EN PROFITEER BOVENDIEN VAN
HET WELKOMSTGESCHENK!**

Uitg. Bres B.V., Postbus 3296, 1001 AB Amsterdam
☎ (00 31) (0)20 - 624 34 42 of 627 85 10
Internet URL: <http://neturl.nl/bres/>

Zinvol toeval een praktisch handboek (224 pag.) over het verschijnsel synchroniciteit
GRATIS! - voor nieuwe abonnees van Bres

UITGAVEN VAN DE KLEINE AARDE

KINDERBOEKEN

De Kleine Aarde Kok Hans Donderwinkel 48 p. Pb. f 21,50/Bf 430

Jakkas, eikels! Peter Kouwenhoven 48 p. Geb. f 21,50/Bf 430

Jakkas, wat een weer Peter Kouwenhoven 48 p. Geb. f 11,50/Bf 230

ECOLOGISCHE ALTERNATIEVEN

Leuke doe-het-zelfboekjes voor een schappelijke prijs. Zeer geschikt als cadeautje! Ecologische Alternatieven zijn vierkant (15x15 cm) en tellen 36 tot 52 pagina's.

Inmaken en bewaren - Wijn uit eigen tuin - Brouw bier voor je plezier - Spuiten maakt ons giftig - Jam maken zonder suiker - Doe het thuis - De Nieuwe Hollandse keuken - Haute Couture van gebruikte kleding - Maak wat van snoeihout - Toetjes zonder suiker - Sap maak je natuurlijk zelf - Anders eten voor diabeten - Een konijn op eigen terrein - Granen op tafel - Leef gerust milieubewust - Zuivel - Bijen - De Groene Keuken
Prijs f 10,50/Bf 210 per stuk

Brood uit eigen oven - Hete Bliksem! - Hartige Taarten - De Natuurlijke Tuin - Zelfgemaakte compost
Prijs f 13,-/Bf 260 per stuk

OVERIGE UITGAVEN

Mijn Paradijs Heinz Erven 120 p. Pb. f 16,50/Bf 330

Gezond fruit telen Joke Bloksma 96 p. Pb. f 15,-/Bf 300

Bouwboek van de Kleine Aarde Kees Haakman 64 p. Pb. f 15,-/Bf 300

15 Aardse verhalen Wim de Bie, Midas Dekkers e.a. 112 p. Pb. f 15,-/Bf 300

Hoeveel aarde nemen we eigenlijk in beslag? Nut en noodzaak van 'Ecological Footprints' 20 p. f 10,50/Bf 210

De ecologische voetafdruk van acht Nederlandse gemeenten. Verslag fase I landelijk proefproject 1999-2000 40 p. f 14,50/Bf 290

Aarde en duurzaam voedsel Tien posters voor scholen en instanties f 32,50/Bf 650

Hergebruiketickets GEGOMD!! 60 stuks f 6,-/Bf 120

VIDEO'S

f 67,50/Bf 1350 per stuk

Duurzaam bouwen en wonen (20 min.)

Videofilm over de laatste technieken van duurzaam bouwen. In de hoofdrol het nieuwe bezoekerscentrum van de Kleine Aarde.

Voeding en milieu (18 min.)

Videofilm met nadere uitleg over de Schijf van Vier en de vooroordelen die er bestaan over ecologische voeding.

Grondsoorten (30 min.)

Een interessante film over de drie grondsoorten in Nederland, klei, zand en veen.

De Kleine Aarde (17 min.)

Videofilm over de idealen van de Kleine Aarde.

BESTELLEN?

Maak het bedrag over op giro 52730 t.n.v. de Kleine Aarde in Boxtel. Vermeld de titel(s). Voor België: giro 000-1137770-57. Alle prijzen zijn inclusief verzendkosten en onder voorbehoud.

Spreekuren voor speciale individuele informatie

De voorlichters van de Kleine Aarde hebben wekelijks **telefonisch spreekuur** op 0411-684921. **Bouwen en wonen** - Harrie Perebooms - maandag van 9.15 tot 12.30; **voeding** - Anneloe Rijpkema - maandag van 13.00 tot 17.00; **tuinieren** - Marjon Weijzen - dinsdag van 13.00 tot 17.00

Welkom op de Kleine Aarde

U wilt het wel eens zien?

Het hele jaar door kunt u zonder afspraak een kijkje komen nemen. Op het 2 ha grote terrein zijn verschillende tuinen te bezichtigen, van een ecologische productiekas tot voorbeeldtuinen voor tuinliefhebbers: een kruidentuin, een moestuin, een natuurrijke en een eetbare siertuin. Tijdens uw wandeling langs de tuinen, de vijver en langs weilanden met onder meer schapen en geiten komt u ook de bolwoning tegen, het eerste ecohuis van Nederland, met een tentoonstelling over de bouwgeschiedenis van de Kleine Aarde. Donateurs hebben gratis toegang tot het terrein. Niet-donateurs betalen f 5,- inclusief een brochure.

FOTO: DE KLEINE AARDE

altijd welkom voor een langer verblijf; individuele gasten in principe alleen op werkdagen.

Bezoekerscentrum

In het bezoekerscentrum - toegang gratis - ziet u hoe de Kleine Aarde inhoud geeft aan het begrip 'duurzaam bouwen'. In 'de winkel' zijn, naast andere interessante boeken, alle uitgaven van de Kleine Aarde te vinden.

Diverse milieu-artikelen (o.a. kunstnijverheid, kantoorartikelen, zaden, levensmiddelen) completeren het assortiment. U kunt in het bezoekerscentrum ook uw lunch gebruiken. Smakelijke, uiteraard ecologische, hapjes en drankjes staan voor u klaar.

Openingstijden

Terrein en bezoekerscentrum van de Kleine Aarde zijn van 1 april t/m 31 oktober dagelijks, van 1 november t/m 31 maart maandag t/m vrijdag geopend van 10 tot 17 uur. Bel voor meer informatie op werkdagen tussen 9.15 en 12.30 uur of tussen 13.00 en 17.00 uur met 0411-684921.

Informatie

Telefoon: 0411-684921; fax: 0411-683407; e-mail: dekleineaarde@pz.nl; internet: <http://www.pz.nl/dekleineaarde>

Bezoekadres

Het Klaverblad 1, Boxtel

Routebeschrijving

per trein

In Boxtel stoppen treinen uit Tilburg, Eindhoven en Den Bosch. Op het station kunt u op werkdagen een fiets huren (tel. 0411-685999). Treintaxi 0411-683384, taxi 0411-672244. Te voet is het naar de Kleine Aarde ongeveer een half uur.

per auto

Vanaf Den Bosch de A2 richting Eindhoven, afslag Boxtel-Noord. Vanaf Eindhoven de A2 richting Den Bosch, afslag Boxtel. Volg in Boxtel op ieder groter kruispunt de rode wegwijzers met de kleine aarde.

Excursies

Scholen, verenigingen en andere groepen zijn welkom op de Kleine Aarde voor een excursie. Het onderwerp kan iedereen zelf invullen. Een excursie duurt, naar keuze, 2,5 of 1,5 uur. De Kleine Aarde zorgt voor koffie en thee vooraf. Programma's zijn uit te breiden met een lunch en diner. In de zomer zijn er ook excursies voor individuele bezoekers.

Scholieren

Voor scholieren is er een speciaal programma. Zij kunnen een diaserie zien en uitleg krijgen over het werk van de Kleine Aarde. Er zijn opdrachten over voeding, energie, bouwen & wonen, dieren, planten & mest. De leerlingen moeten in de klas over de Kleine Aarde zijn geïnformeerd. Docenten krijgen vooraf materiaal.

Natuurpad

Voor kinderen tussen de 9 en 12 jaar is er een tocht van ca. 2 uur over het terrein van de Kleine Aarde uitgezet. Kinderen komen meer te weten over vier onderwerpen: zon, water, oriëntieren, planten & dieren. Kosten f 4,- per kind.

Langer bezoek

De Kleine Aarde heeft diverse een- en tweepersoonskamers. Groepen zijn

Mensen en mogelijkheden

Zoekt u mensen om samen iets te gaan doen? Stuur een bericht van maximaal 50 woorden naar Mensen en Mogelijkheden, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Een gratis service, uitsluitend voor donateurs. Niet voor commerciële berichten. De redactie behoudt zich het recht voor advertenties niet te plaatsen. Stuur uw bericht voor het zomernummer vóór 1 mei in.

Wij wonen in ZW-Frankrijk aan riviervlakte en drijven een kleine boerderij en camping. Houd je van rust en natuur en heb je zin minimaal een maand te helpen in de tuin, op de camping of met bouwen, schrijf dan naar MOULIN DE LIORT, 12440 La Salvétat Peyrales. Tel./fax 0033-565818967.

Wie wil HELPEN, in de moestuin, wieden? Of in het eethuis, in ruil voor kamperen? 't Rentmeesterke, tel. 0545-481540.

Op een natuurkampeerterrein in de Franse Hoogalpen kan er vanaf half juni geholpen worden. Ik ben aan het planten, wieden, graven, repareren, enz. We pakken flink aan en je moet zelfstandig bezig kunnen zijn. Zin om te HELPEN? Schrijf naar F. Otter, Rembrandtlaan 81, 2271 GH Voorburg.

Vr. 23 (met kind 3 en hond) zoekt betaald WERK op bijv. biobedrijf ergens in de EU, gaarne in de natuur, trefw. Eko, reiki, dieren, evt. ook inwoningsmogelijkheid. Bel 0118-412029, M. Vlasblom.

Kleine groene camping in grensgebied Overijssel/Drente/Duitsland zoekt KLUSSEERS m/v, solo/65+/gezin/groep voor allerhande klein onderhoud aan gebouwen en terrein + 30 jaar oude bossingel, in ruil voor kosteloos verblijf in huisje/stacaravan of eigen kampeermiddel. Periode in overleg (gehele jaar open). Info zie regeladvertentie of 'De Colenbrander', tel. 0523-613535.

GRATIS af te halen 21 jaargangen van dKA van lente '76 tot en met winter '97. Tel. 075-6411882.

ZWEEDSE vrienden van ons bieden eenvoudige vakantiemogelijkheden op hun boerderij/natuurlandgoed dichtbij de fjord in Bohuslan: kamperen, stuga's en boerenwoningen. Folder: tel. 0513-416740.

Zeer vitale, avontuurlijke, financieel onafhankelijke vrouw (68) heeft weer zin in een nieuwe RELATIE met als doel in eerlijkheid, vertrouwen, vriendschap en liefde samen te genieten. Belangstelling in leven in en met de natuur, wandelen, spiritualiteit. Genieten van eenvoud, stilte, goed gesprek. Br. o. nr. RA 1122 MM.

Zin in groene GROENTEVINGERS? Kleinschalige biologische tuinderij zoekt ondersteuning voor o.a. de sla, de radijsjes en de rode bessen! Bel voor info Renée en Piet, 0320-245561.

ACHTERHOEK, welke vrouw heeft belangstelling om samen met mij man een groentetuin te beginnen en op non-profitbasis de geteelde groenten via abonnement/groentepakketten te verkopen? Zelf ideeën of suggesties? Tel. 0545-275526.

Ik zoek een 2e-hands KAARDEMOLEN voor wol en spullen voor vlasbewerking (hekel, kam, vlasstok, etc.) en voor weven. Wie heeft ervaring met vlas, van zaaien t/m theedoek? Hilde Kock, tel. 0314-651385, fax 0314-653045.

Wie wil mij helpen met TUINWERK en klussen in de maanden mei en juni, halve dagen in ruil voor kost en inwoning? Schrijf of bel dan naar Theveny, 24110 Saint-Astier, Frankrijk (Dordogne). Tel. 0033-553547549.

Woon je in de MAASPOORT van Den Bosch? Ik zoek contact met mensen die meer natuur om zich heen willen creëren en daar ideeën of lichamelijke energie in willen steken. We zijn met haalbaar plan bezig! Bel me. Eleonora van Tuyl, 073-6444265.

Vrouw 35 jaar, zoekt WOONRUIMTE, in bos of natuurgebied. Ik geniet van o.a. paarden, zeilen, dans, meditatie, rituelen en het leven in het algemeen. Tel. 073-6444265.

Wij zoeken serieuze, handige mensen die ons, tegen kost en inwoning, bij alle voorkomende werkzaamheden willen bijstaan. Wij wonen op een BIO-CAMPING + eethuisje in Frankrijk. Info: tel. 0033-553051016.

Wij hebben een prachtige KAS (8 x 8 m) met goed-werkend beregeningssysteem maar hij staat in de weg. Wie is geïnteresseerd? Zelf demonteren. Ruth en Jan Kees, Heinkenszand (Z), tel. 0113-568100.

Wie kan mij vertellen over de levenswijze NATUURLIJKE HYGIËNE? Ze is me slechts bekend uit enkele boeken ('Fit for Life'). Ik zou graag in contact komen met mensen die op deze wijze leven. Br. o. nr. RA 1124 MM.

Het Franciscaans Milieuproject in Stoutenburg (bij Amersfoort) zoekt nieuwe bewoners voor haar franciscaanse WOONWERKGEMEENSCHAP. Aandacht voor de natuur, het milieu en duurzaamheid staan hoog in het vaandel. Website: www.stoutenburg.nl. Tel. 033-4945500.

Wij zoeken voor onze altijd opgewekte 14-jarige New Forrest PONY een gezellige plek bij dierenvrienden. Sinds de studie van onze kinderen is ze veel alleen, en dat verdient ze niet. Inl. overdag tel. 0515-424142, b.g.g. 331487.

Schaapherders, boeren, kunstenaars en babysitters zijn welkom te komen wonen & werken met ons. LEEFGEMEENSCHAP, boerderij, alpenhut, huidenlooierij, 400 schapen, tiental koeien, ezels, geiten, kippen, etc. Interesse in zelfvoorzienend, simpel leven voor minimaal enkele maanden? (kost + inwoning + 150 fr) Schrijf naar Vereniging Bergers Froidevaux, 2887 Soubey, Zwitserland.

Hulp of medewerker gevraagd op melkveeboerderij met kaasmakerij - centraal-FRANKRIJK, tel. 0033-386304837.

Medewerkers van de Kleine Aarde

Directie: Frank Zanderink. Educatie en voorlichting: Tineke Bos, Nel Dijkstra, Jol Moors, Marja de Nijs, Marjo Roelofs, Marianne Schenk (algemeen), Ankie Vorselaars, Marjon Weijzen (moestuin), Eva van Daalen, John Jansen, Anneloe Rijkema (voeding), Kees Geudens, Harrie Perebooms (bouwen en wonen), Jan Juffermans (Lokale Agenda 21). Publieksterrein: Carola van den Aker, Ben van Dieren, Marieke Faatz, Theo Gijtsman, Marcel d'Hont, Jules Kluitmans, Henny van Nassau, Maïke Nelissen, Guido Verdonk. Redactie en uitgeverij: Frank van der Lecq, Simone Liefsting. Bezoekerscentrum: Marina de Bekker. Administratie: Wieny Hendrikx. Secretariaat: Henriëtte Hoffmans, Heleen Petter, Ans van der Plas, Elly Vanderbroeck. Reproductie en postkamer: Frans Boons. Technisch onderhoud: Ad Claassen, Bert Schneider. Huishoudelijke dienst: Truus Goossens, Karin Kunst, Anthonie Moerdijk, Marianka Wanninkhof.

Regeladvertenties

Te huur in Sevenum LIMBURG, rustieke appartementen, 2-8 pers, cv, op oude boerderij in bosrijke omgeving. Eigen natuurruimte met dierenweide en speeltoestellen. Tevens mini-camping. Folder: tel. 077-4672593.

GELDERSE ACHTERHOEK. Vier stenen vakantiewoningen en mini-camping bij woonboerderij. Fijne fietsomgeving. Als u van rust en ruimte houdt. Silvolde, tel. 0315-329728.

Te huur in MIERLO, Noord-Brabant, 6-pers. vakantiehuysje. Gelegen in het bos nabij de Strabrechtse Heide, met 0,5 ha eigen grond. Ideaal voor wandelaars en fietsers. Tel. 040-2930595.

Duurzame vogel- en natuurritten naar onge-repte gebieden in Duitsland, België, Polen, Estland, Hongarije, Roemenië, Wit-Rusland, Turkije, Griekenland, Marokko, Spanje en India. Kleine groepen onder deskundige begeleiding van Nederlandse en lokale gidsen. Brochure met alle reisbeschrijvingen bij ECO TOURIST Services, Postbus 1580, 3800 BN Amersfoort, Tel. 033-4565201.

't RENTMEESTERKE, natuurkampeerterrein in de Achterhoek met 2 grasdakhutten, 2 huisjes en vegetarisch eethuisje, informatiefolder: tel. 0545-481540.

WALCHEREN, sfeervol vakantiehuysje, 6-8 pers., kindvriendelijk. Grote bostuin met schommel. Cv. Nog vrij tot 6/7 en na 4/9. Tel. 070-3609261.

VOGEZEN, La Balance: idyllische herberg in de natuur op een prachtige plek; volop rust en heerlijk eten. L & o f 44,50, tel. 0033-329300689.

PUNTHORST, te huur gerieflijk verbouwd voorhuis van hobbyboerderij, voor weekend en vakantie, bij bos, fietsen aanwezig, geschikt voor kinderen. Tel. 0529-482939.

Kleine, rustige camping in ZW-FRANKRIJK aan prachtig riviertje. Ideaal voor kinderen en wandelaars. Biologische producten te koop op onze boerderij. Vraag folder, tel. 01653-13578 (na 17 uur) of tel./fax 0033-565818967, Moulin de Liort, 12440 La Salvétat Peyrales, Frankrijk. <http://perso.wanadoo.fr/liort/>

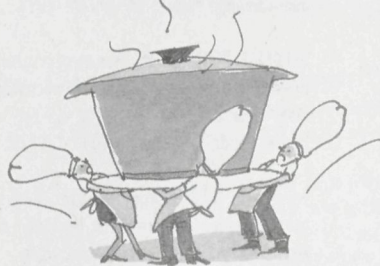
Te huur in GIETHOORN, prachtig gelegen sfeervol eco-zomerhuis op eiland. In natuurgebied de Wieden. Diverse boten aanwezig. Tel. 0521-515385.

Te huur in NOORD-BRETAGNE eenvoudig huis, vlakbij dorp en kwartier van de kust, 4 personen, landelijke omgeving, tel. 0575-562361.

Lees verder op pagina 36.

KOOK KUNST

Elke groep is van harte welkom op de Kleine Aarde voor een heerlijke - ecologische - lunch. Om u lekker te maken voor een bezoek, presenteren wij u in deze rubriek enkele mogelijke onderdelen van zo'n lentelunch.

Lentelunch

Lunches, heerlijke lentelunches.

Een van de activiteiten van de Kleine Aarde is het aanbieden van lunches aan groepen. Uiteraard betreft het ecologische maaltijden waar ook qua voedingswaarde over is nagedacht. Wie komt eten, krijgt enkele recepten mee. Informatie: tel. 0411-684921. Was getekend de Kleine Aarde.

ANNELOE RIJPKEMA

Lentelunch 1

Spinaziequiche, appel-rode-bietsalade en spread van Hüttenkäse

Spinaziequiche

(springvorm met doorsnee 26 cm, 8 punten)

Deeg
150 gram tarwemeel, liefst bise
zout
75 gram koude boter
75 gram volle kwark
olie om in te vetten

Meng het meel met het zout in een kom. Rasp de boter fijn boven het meel en voeg de kwark toe. Kneed het deeg tot een samenhangende massa. Laat het deeg een half uur opstijven in de koelkast. Rol het deeg uit tot een lap van een halve cm dik. Olie de springvorm in. Bekleed de vorm met het deeg.

Vulling
500 gram verse spinazie
15 gram boter
een kleine ui
150 gram feta
3 eieren
1 à 2 eetlepels melk
peper, zout, knoflookzout, basilicum

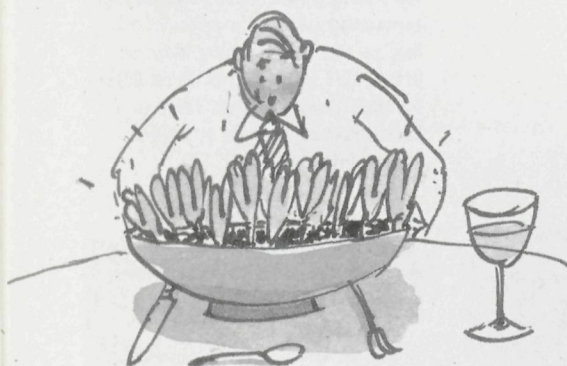
Verwarm de oven voor op 200 graden. Kook de spinazie en laat haar goed uitlekken. Hak de spinazie fijn. Pel en snipper de ui. Verhit de boter in de pan en bak hierin de uisnippers. Haal de pan van het vuur en roer de spinazie erdoor. Meng de kaas met de eieren, melk, peper, zout, knoflookzout en basilicum goed door elkaar. Roer de spinazie door het kaas-eimengsel.

Giet het spinaziemengsel over de bodem en maak de bovenkant glad. Bak de taart gedurende circa 25 minuten op 200 graden, verlaag de temperatuur tot 190 graden en bak de taart nog een kwartier tot hij gaar is.

Appel-rode-bietsalade

2 eetlepels zonnebloempitten
een eetlepel olie
2 eetlepels azijn
150 gram rode biet
een appel
zout en peper

Rooster de zonnebloempitten in een droge koekenpan. Maak een sausje van de olie en de azijn. Boen de biet en de appel schoon. Rasp de biet. Meng de biet met het sausje en laat de salade ongeveer een

uur intrekken. Was de appel, verwijder het klokhuis en snijd hem in blokjes. Voeg op het laatst de appel toe en garneer de salade met de zonnebloempitten.

Variaties

- ☀ Voeg twee hardgekookte, geprakte eieren toe.
- ☀ Voeg een klein, gesnipperd uitje toe.
- ☀ Maak een sausje van het sap van een halve citroen, 0,5 dl yoghurt, 2 theelepels dille en peper.

Spread van Hüttenkäse

- 100 gram wortel
- 3 radijsjes
- een roosje bloemkool
- 2 takjes peterselie
- 4 zilveruitjes
- een augurk
- 2 eetlepels mayonaise
- 100 gram Hüttenkäse
- kruidenzout, citroensap

Was de wortel, de radijsjes, de bloemkool en de peterselie. Hak de groente zeer fijn en doe ze in een schaal. Snipper de augurk en de zilveruitjes zeer fijn en voeg ze bij de groenten. Meng de mayonaise en de Hüttenkäse door het groentemengsel. Voeg kruidenzout en citroensap naar smaak toe. Serveer de spread koud.

Lentelunch 2

Kervelsoep, wortelsalade en kikkererwtenpaté

Kervelsoep

- 25 gram boter
- 25 gram bloem of gebuild meel
- een liter bouillon
- 100 gram kervel
- peper en zout
- 3 eetlepels room

Maak een roux. (Smelt de boter in een steelpan. Voeg de bloem of het gebuide meel toe en laat de bloem even meebakken.) Giet nu, al roerende, 1 dl bouillon bij de roux. Roer los en voeg de rest van het vocht toe. Laat ze circa twee minuten doorkoken. Zet de pan op een laag vuur. Was de kervel, hak haar heel fijn en voeg haar aan de soep toe. Roer de

room los en voeg wat hete soep toe. Voeg dit mengsel langzaam aan de soep toe. Op smaak maken met peper en zout.

Tip

Garneer de soep na het opdienen met wat gehakte walnoten.

Wortelsalade

- 2 eetlepels olie
- een eetlepel azijn
- een theelepel mosterd
- 2 eetlepels kokos
- 2 eetlepels rozijnen
- 200 gram wortel

Maak een sausje van de olie, de azijn, de mosterd en de kokos. Was de rozijnen en wel ze in een beetje heet water. Boen de wortel schoon. Schil wortels die een slechte schil hebben met een dunschiller. Rasp de wortel. Giet de rozijnen eventueel af en meng ze door het sausje. Meng de wortel met het sausje.

Variaties

- ☀ Gebruik 100 gram wortel en voeg 100 gram witte kool toe. Snipper de kool in reepjes.
- ☀ Met room en mierikswortel, zonder sla. Gebruik 300 gram wortelen. Rasp een stukje mierikswortel. Maak een sausje van vijf eetlepels room, een eetlepel honing, een eetlepel azijn en een halve eetlepel olie.

Kikkererwtenpaté

(een cakeblik van 1 liter = 18 plakken)

- 50 gram kikkererwten
- 5 dl water
- 3 uien
- 2 eetlepels olie
- 250 gram champignons
- 2 teentjes knoflook
- een laurierblad
- 50 gram walnoten
- boter
- een ei
- een eetlepel sojasaus
- 50 gram pindakaas
- een theelepel kerriepoeder
- een halve theelepel basilicum
- citroensap, zout, peper

Week de kikkererwten 12 uur in het water. Breng ze aan de kook met het weekwater en kook ze gaar in anderhalf uur. Pureer de helft. Maak de uien schoon en snipper ze fijn. Verhit de olie in de steelpan en bak de uien totdat ze glazig zien (acht minuten). Was de champignons en snijd ze in plakjes. Snijd de knoflook fijn. Voeg champignons, knoflook en laurierblad bij de uien en bak dit tot de champignons gaar zijn. Hak de walnoten grof. Bekleed een cakeblik met vetvrij papier. Voeg de gepureerde en hele kikkererwten toe aan het groentemengsel. Breek het ei en voeg ze samen met de walnoten, de sojasaus, de pindakaas, de kerriepoeder, de basilicum, het citroensap, het zout en de peper toe aan het kikkererwten-groentemengsel en schep de massa in het cakeblik. Bak de 'paté' in een voorverwarmde oven op 200 graden in anderhalf uur. Koel de paté circa een half uur in de oven af. Uit de oven halen en verder laten afkoelen. Keer de bakvorm en haal de paté eruit, verwijder het vetvrije papier. Snijd de paté in 18 plakken. Koud serveren.

Tips

— Serveer bij de lunch volkorenbrood, boter en aantal verschillende soorten beleg (appelstroop, jam, kaas, pindakaas). Daarnaast (kruiden)thee, en, als er in de recepten niet veel zuivel is gebruikt, melk of karnemelk (zoals in lentelunch 2).

Alle recepten zijn voor vier personen, behalve de quiche en de paté.

Regeladvertenties

Ouderwets gezellig kamperen, prachtig oud bomenrijk, kindvriendelijk veldje, autovrij, 25 zeer royale kampeerplaatsen tussen 't groen, veel kleinvee, scharrelkippen, geitenren, konijnen, ritje op 't paard (& wagen), broodjes bakken bij 't kampvuur. Fietsen/ skelters te huur. Bos 200 m. Veel zwemwater 2 km. Bushalte voor de deur. Dierentuin Emmen 30 km. Huisjes/stacaravan te huur, 'DE COLENBRANDER', Dedemsvaart. Folder: tel. 0523-613535.

Vakanties op ecologische boerderijen, o.a. complete fiets-, wandel- en kanoreizen. En: wij regelen TREINREIZEN (en busreizen) naar bestemmingen in heel Europa. Dobry Den, tel. 071-5141782, email: dobryden@wxs.nl, internet: www.dobryden.nl.

TEXEL: deel vrijstaand woonhuis, buitengebied, Den Burg. Eigen zit- en slaapkamer, gedeelde keuken, douche, toilet. Rust, ruimte. Volop fiets-, wandelmogelijkheden. Br. o. nr. RA 1123 TH.

Heerlijk rustig in MIDDEN-FRANKRIJK. Volledig ingerichte caravans en bungalowtenten. Vanaf f 445,- per week. Tevens schilder- en beeldhouwcursus. Gratis brochure. Tel. 033-4729721 of 0033-254307323.

Herberg Montagne d'Or in de AUVERGNE. Prachtig wandel- en fietsgebied. L & o f 35,- p.p.p.n. (veg. menu's f 29,-). Tevens vrijstaand huis t.h. Folder? Tel. 035-6026837.

Te huur huis in SOEST met grote tuin aan de rand van natuurgebied/30 juli t/m 20 augustus, f 500,- per week. Tel. 035-6026837.

Zwerven door het stiltegebied, kanoën tussen rietkragen, eendeloos fietsen door prachtige bossen. Kamperen op camping 'DE PAREL' Zeewolde betekent: ruime plaatsen, kindvriendelijk, knus (geen stacaravans en huisjes) en heel veel natuur. Tel. 036-5227862. Internet: www.deparyl.solcon.nl.

Welkom op de HOBBITSTEE voor een lenteviering in de sjamanentraditie, Sufi-weekenden, werk-weekenden landschapsonderhoud, gastenweken, fiets- en wandelweekenden! Informatie en uitgebreide folder: tel. 0521-321328, Theo Koster.

Geitenkuddes, landweggetjes, heuvels, weidse uitzichten: rust, cultuur, avontuur in de nog onbedorven natuur van de TARN-ET-GARONNE. Te huur 2 eenv. 18e-eeuwse boerderijtjes, 2-5 pers., vrijstaand, eigen terrein, ruimte, privacy. Vanaf f 375,- p.w. Tel. 070-3894356.

Welkom in SANTEPETOET, intiem pensionnetje tussen wolken, land en water aan Zeeuwse kust. 3 kamers/app. L/o v.a. f 37,50. Bel eens! Tonja en Willem, Wissenkerke, tel. 0113-372199.

Vlaanderen-Vakantiehoeve WILGENHOF, 20 km van zee, Brugge, Gent. Wandelen, fietsen, cultuur. Rustig nabij bos. Groen, comfortabel, gastvrij, grote bio-tuin, lekkere maaltijden (vegetarisch mogelijk), 5 kamers + app. 6 p. Folder. Fam. Hendrickx, Pot- en Zuidhoutstraat 4, 9990 Maldegem, België, tel. 0032-50715366.

WESTDORPE, Zeeuws-Vlaanderen. Voor rust en ruimte. Vrijstaand vijfpersoons vakantiehuis. Grote tuin, f 500,- week, f 250,- midweek/weekend, tel. 0115-694293/06-25593314.

Lees verder op pagina 40.

Vragen aan ...

Anneloe Rijkema
Voedingsvoorlichter

Aan alle, dus ook biologische margarine en halvarine was altijd vitamine A en D toegevoegd. Blijft dat zo en waarom (niet)?

Margarine, in de negentiende eeuw ontwikkeld als surrogaat voor boter, werd al gauw een commercieel succes doordat ze goedkoper was dan echte boter. Omdat men massaal 'kunstboter' at in plaats van echte, werd het (rond 1950) wettelijk verplicht om er vitamine A en D aan toe te voegen. In echte boter zitten deze vitaminen van nature. Wie alleen margarine gebruikte, kreeg tekorten, wat zich bijvoorbeeld uitte in weke, vervormde botten ('Engelse ziekte'). Ook aan de rond 1960 ontwikkelde, smeerbare halvarine, die de helft minder vet bevat dan margarine, werden vitamine A en D toegevoegd.

Tot voor kort ook aan biologische margarineproducten. Toevoeging was immers krachtens de Warenwet wettelijk verplicht. Skal, de controle-organisatie in Nederland van de biologische voedselproductie, staat vitaminering bij zo'n wettelijke verplichting toe.

In juli vorig jaar liet de wetgever de verplichte vitaminering echter los. Ze was niet meer in overeenstemming met de Europese regelgeving. Deze maatregel zorgde voor enkele dilemma's. Ten eerste: loop je, als je margarine eet in plaats van boter, nu kans op tekorten aan vitamine A en D? De industrie heeft hierop gereageerd door een convenant af te spreken dat vastlegt dat en hoeveel vitamine A en D er wordt toegevoegd. Anders, redeneerde de branche, zou je alleen maar het gebruik van echte boter stimuleren.

Ten tweede rees de vraag of margarine of halvarine met toegevoegde vita-

minen nog wel biologisch mocht heten.

Er was immers geen sprake meer van een wettelijke verplichting maar van een convenant. Skal heeft om die reden begin maart besloten dat margarine en halvarine met toegevoegde vitaminen geen recht meer hebben op een eco-keurmerk. Alleen margarine voor de export naar landen die nog wel een wettelijke verplichting kennen om vitaminen toe te voegen (Groot-Brittannië, België), mag nog biologisch heten.

Het is niet zo dat opeens alle vitaminehoudende eco-margarine uit de natuurvoedingswinkels verdwijnt. Skal hanteert een overgangstermijn van minimaal drie maanden - waarschijnlijk duurt deze termijn langer.

De Kleine Aarde is het met de beslissing van Skal eens omdat ze in principe een product als boter prefereert waar vitamine A en D van nature inzitten. Een product met eco-keurmerk en kunstmatige toevoegingen, dat is toch een beetje raar. Wie geen boter eet, heeft echter wel een probleem. Hoe krijg je je vitamine A en D nu binnen?

De Kleine Aarde bepleit (half)volle-melkproducten als bronnen van vitamine A en D. In groente en fruit zit bovendien veel

vitamine A en in vette vis veel vitamine D.

Wie boter op brood eet, halfvolle melk en vis gebruikt en in warme maaltijden olie, komt qua vitamine A en D

niets tekort, terwijl hij toch niet teveel verzadigde vetzuren binnenkrijgt. De Schijf van Vier van de Kleine Aarde (eet veel granen, groenten en fruit en wat minder - maar wel voldoende - olie, vet en eiwitten) is nog altijd actueel.

Vragen naar Anneloe Rijkema, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Telefonisch spreekuur maandag van 13.00 tot 17.00 op 0411-684921.

John Savage-Onstwedder overhandigt aan niemand minder dan prins Charles fles nummer 1000 van 's werelds eerste biologische single malt whisky

46 procent, biologisch

Biologische single malt whisky. Dat is toch wel iets bijzonders. De drank bestaat sinds eind vorig jaar. Geestelijk vader: John Savage-Onstwedder, lang geleden werkzaam in de winkel van de Kleine Aarde...

SIMONE LIEFTING

Dà Mhìle is de naam, *gaelic* voor '2000'. Een prachtige naam voor de nieuwe biologische *single malt whisky* van John Savage-Onstwedder. Sinds de lancering eind vorig jaar groeit de vraag naar 's werelds eerste *organic single malt* wereldwijd.

Biologisch aan de whisky is uiteraard het graan, afkomstig uit Schotland, van de velden van een biologische boer. De gist is zonder gebruik van chemicaliën geproduceerd. Het water, als laatste onontbeerlijk ingrediënt, is Schots bronwater.

Dà Mhìle, gedistilleerd bij de Schotse Springbank Destilleerderij, is volgens geestelijk vader John Savage-Onstwedder redelijk mild van smaak. 'Je proeft de zilte zeelucht van de *Mull of Kintyre* erin, want de whisky is gerijpt nabij de zee.

Maar ook het aroma van de turf waarmee het graan is gerookt, proef je.' Aldus Onstwedder, die bijna twintig jaar geleden Nederland voor Wales verruilde, waar hij zich ook met de productie van biologische kaas bezig houdt.

Dà Mhìle verscheen eind 1999 in een eerste, beperkte oplage. De eerste duizend flessen met de kostbare drank - die toen zeven jaar op hout had gerijpt - kwamen uit op vat-sterkte, met een alcoholpercentage van maar liefst 58,6. De tweede editie van opnieuw duizend flessen werd, zoals gebruikelijk, aangelengd met Schots bronwater en zo iets minder sterk: 46 procent.

Het idee van een biologische whisky begon in 1988 bij John Savage-Onstwedder te rijpen. Eigenlijk ligt de oorsprong van

het idee nog verder terug - sterker nog: indirect heeft de Kleine Aarde bij de totstandkoming van de biologische whisky een rol gespeeld. In 1976 kwam Onstwedder naar de Kleine Aarde om er te werken. Hij bleef er tot 1981.

Onstwedder: 'Ik ben begonnen in de winkel. Daar verkochten we van alles, niet alleen groente en fruit, maar ook kaas, granen en nog meer. Zo was ik nauw betrokken bij de opkomst van de biologische producten, die toen plaatsvond. Jaren later kwam ik op het

idee om, speciaal voor het nieuwe millennium, een biologische whisky te maken.'

Toch verstreek er nog vier jaar voor het eerste destillaat uit biologisch geteeld graan de sherry-vaten inging. Die vier jaar besteedde Onstwedder aan een grondig onderzoek naar het maken van whisky. Hij maakte vele reizen door Schotland, dat honderden destilleerderijen telt, en besloot uiteindelijk in zee te gaan met de Springbank Destilleerderij uit Campbeltown, een stadje op het West-Schotse schiereiland Kintyre. Omdat er wereldwijd veel vraag naar zijn biologische whisky blijkt te bestaan, zal Onstwedder opnieuw gaan destilleren, dit keer een grotere partij. Een oogst van 250 ton biologisch graan moet volgens

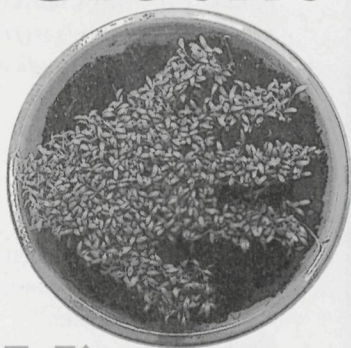
hem goed zijn voor zo'n 300 vaten. De grotere hoeveelheid zal, naar hij verwacht, de prijs realistischer maken. Onstwedder: 'Van de nieuwe oogst zal ook een *blend* worden gemaakt. De blend kan na drie jaar al uit de vaten en dus eerder op de markt worden gebracht. Een reden te meer voor een lagere prijs.' En dat mag ook wel, want in Nederland betaal je voor een fles *organic* whisky van Onstwedder makelijk rond de vierhonderd gulden.

Informatie en import: Fourcroy-Lenselink, Bussum, tel. 035-6952929 of vraag ernaar bij uw slijter

Groene

Vingers

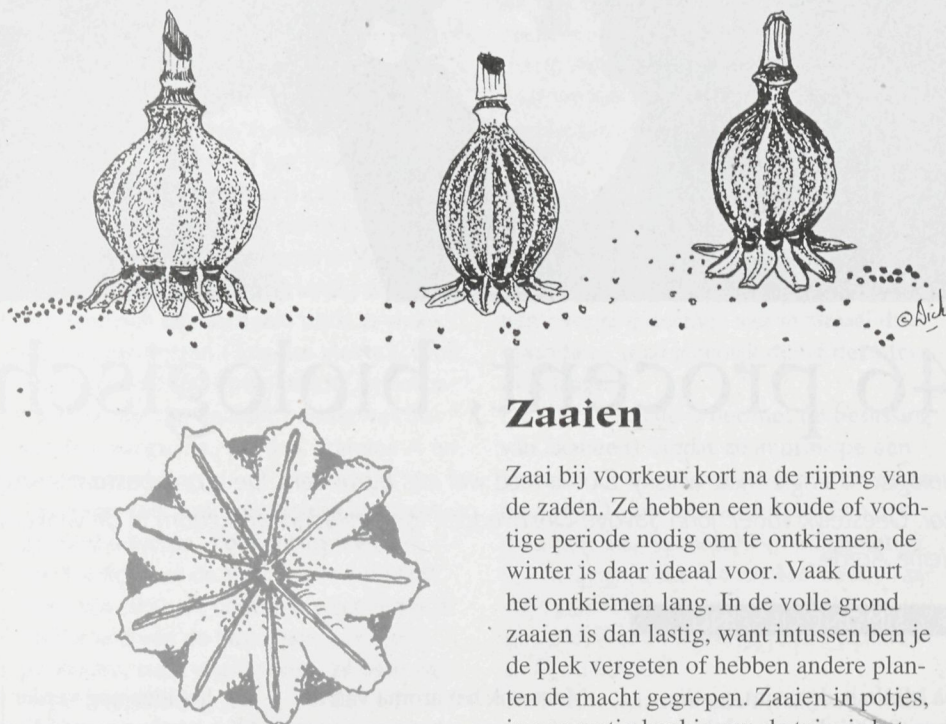
Wie een wilde-plantentuin wil, heeft wilde planten nodig en dan iets anders dan zevenblad of straatgras. Uitgraven in een natuurgebied is geen optie, maar gelukkig zijn er vele andere, 'legale' mogelijkheden.

MACHTELD KLEES

Zaden en planten verzamelen

Wilde planten uitspitten om in eigen tuin te planten is niet goed, zelfs niet voor algemene planten. Het graven en het lopen verstoren de bodem, andere planten worden vertrapt en de uitgespitte plant slaat maar zelden aan. In natuurterreinen is het dan ook verboden om planten te verzamelen.

Gelukkig geven vrienden en kennissen met wilde-plantentuinen meestal graag planten weg. Andere bronnen zijn heemtuinen, afdelingen van het IVN (Vereniging voor natuur- en milieueducatie) of de KNNV (Vereniging voor veldbiologie) gespecialiseerde wilde-plantenkwekers en zaadhandelaren. Inheemse bomen en struiken koop je bij kwekerijen van laan- en bosplantsoen.

Zaaien

Zaai bij voorkeur kort na de rijping van de zaden. Ze hebben een koude of vochtige periode nodig om te ontkiemen, de winter is daar ideaal voor. Vaak duurt het ontkiemen lang. In de volle grond zaaien is dan lastig, want intussen ben je de plek vergeten of hebben andere planten de macht gegrepen. Zaaien in potjes, in een rustig hoekje van de tuin, is het meest praktisch. Laat de potjes lang staan, ten minste een half jaar, want verrassingen zijn nooit uitgesloten! Zaai eenjarige soorten, zoals klaprozen en korenbloemen, in het voorjaar uit. Zij kiemen snel in open, pas bewerkte grond en zijn dus ideaal voor een nieuw aangelegde tuin.

Kom naar de Kleine Aarde

In de natuurrijke siertuin van de Kleine Aarde zijn in voorjaar en zomer talloze wilde planten te bewonderen in hun eigen mini-biotopje. Planten voor in de halfschaduw, voor op een kalkterras, voor in een bloemrijk wekje, voor in een ruigt, voor in en rond een vijver. Kom, kijk uw ogen uit en laat u inspireren.

Interactief tuinieren

Heb je eenmaal wat wilde planten in de tuin, dan zaaien ze zichzelf het beste uit. Op de gekste plekken komen vaak de mooiste kiemplanten doordat ze reageren op kleine verschillen in grondsoort, vocht en temperatuur. Plant ze zodra ze hanteerbaar zijn over naar de gewenste plek. Of laat ze gewoon groeien op de zelfgekozen plaats. Kortom, tuinier interactief! Zaai de planten met zaadpluis wel zelf uit. Voor je het weet, waait het zaad de tuin uit. Vooral de prachtige *kingsi*-ze pluizen van de gele morgenster hebben daar een handje van.

Kiemplanten

Om succesvol wilde planten op te kweken moet je de kiemplanten leren kennen. Kijk vaak naar het zaaisel en let op de vorm van de blaadjes, de beharing en de kleur. Na een poosje leer je de verschillen steeds beter zien. Wied liever geen planten waarvan je nog niet weet wat het wordt. Het verkeerde is snel gewied!

Scheuren

Vrijwel alle vaste planten die flinke pollen vormen en over de grond kruipende zodevormers kun je in voor- of najaar makkelijk scheuren en weer opnieuw uitplanten. Kleine maagdenpalm en penningkruid maken telkens wortels aan de over de grond kruipende stengels. Duw een paar stengels in de vochtige grond en ze groeien gemakkelijk verder. Dan heb je meteen duidelijk herkenbare planten!

Zelf zaad winnen

Laat het zaad aan de plant zitten tot het vrijwel rijp is. De zaaddozen verkleuren bruin en bij licht schudden valt het zaad eruit. Dat is het moment om ze af te plukken en omgekeerd in bakjes te leggen. De rijpe zaden vallen er vanzelf uit. Zorg ervoor dat de zaden goed drogen, anders beschimmelen ze. Vergeet niet om de naam erbij te schrijven. In een mooi versierde envelop is het meteen een leuk kadootje!

Om te lezen

De NatuurRijke tuin, voor f 13,- (incl. verzendkosten) verkrijgbaar bij de Kleine Aarde

Adressen

- De Bolster (biologisch dynamisch gekweekte groente- en bloemenzaden), Pieter Venemakade 61, 9605 PL Kielwindeweer, tel. 0598-491534
- Cruydhoeck (onder meer wilde planten zaden, uitgebreide catalogus, veel informatie over zaaien), Postbus 1414, 9701 BK Groningen; catalogus: f 10,- op Postbank 4058000
- Keltenhof (verwilderings- en biologisch geteelde bollen), Wijksestraat 25, 6617 BX Bergharen, tel./fax 0487-532176

KNNV, afdelingen met zaadverkoop

- Hoorn/West-Friesland, Dorpsstraat 10A, 1689 EV Zwaag, tel./fax 0229-230419; lijst bestellen: f 3,- op Postbank 3692553 t.n.v. De Hoornbloem te Zwaag, o.v.v. 'zadenlijst 2000'

- Regio Delft, p.a. Wezelstraat 38, 2623 CK Delft; zadenlijst aanvragen door een aan jezelf gerichte, gefrankeerde envelop in een andere envelop op te sturen o.v.v. 'zadenlijst'

Wilde-plantenkwekerijen

- Schutsboom, Bredestraat 52, 6542 SW Nijmegen, tel. 024-3783299
- De Heliant, Oude Willem 2, 8426 SM Appelscha, tel. 0516-433292

Regeladvertenties

DRENTHE, Roden, nabij Groningen. Op klein park, ruimte, natuur, sfeervolle 4-6-p. bung.'s, ook 8-12-p. fam. bung. Inl./folder: tel. 050-5019261.

In ZUID-FRANKRIJK (Aveyron) ligt 'Albugue', een gerestaureerde boerderij in een schitterende ongerepte natuur. Inlichtingen + folder voor verhuur van huisjes, ingerichte tent of kamperen: tel. 0033-565997322 of 0543-562743.

Uitzichten, ruimte, stilte, landerijen, bossen, wijngedebied, oude stadjes: onze 17e-eeuwse boerderij (modern sanitair), haardvuren, waterput, boomgaard, stal en schuur op 5000 vierkante meter in ZW-FRANKRIJK (6-10 personen). Vanaf f 495,- per week. Tel. 070-3608032.

Georganiseerde wandeltochten in de ACHTERHOEK. Kamperen, wandelen, koken op houtvuur. Voor groepen tot 20 personen. Verdere informatie: tel. 0575-553402.

Agrotourisme in ITALIË, boerenfamilie in Umbrië biedt luxe appartementen aan (prachtige omgeving). Men teelt biologisch en kookt traditioneel. Info: tel. 0512-525693.

NORMANDIË, 150 km zuidwest van Parijs. Wij bieden niet-rokers een comfortabel deel van onze woonboerderij aan. Een heuvelachtig wandel- en fietsgebied met landerijen, bossen en oude dorpjes ligt op u te wachten. f 500,- per week voor 2 pers. Tel./fax 0033-233257291. Ned. sprekend.

Ontdek de verrassende natuur van ZUID-POLEN vanuit het vriendelijke gasthuis Ollam Rajska aan de voet van het Beskidengebergte, omgeving Bielsko Biala. Een kamer (maximaal vier personen) kost f 350,- per week, linnengoed inbegrepen. Er zijn drie kamers, dus ook heel geschikt voor een kleine groep. Voor meer informatie Aline Slot, tel. 020-6274580.

ZUID-NOORWEGEN, Flekkefjord, Ned./Noors echtpaar, t. h. bij boerderij, eenv. 4-pers. huisje. Uitzicht op meer, afstand ca. 100 mtr, f 350,- p. wk. Info: tel. 0047-38376517.

Geniet van het voorjaar. Drie maanden onbeperkt kamperen voor f 500,- Voorseizoenplaats (april, mei, juni). Opslag tent is mogelijk. Zeer ruime, beschutte rustige kampeerplaatsen aan de rand van de bossingel op kleine camping. Bushalte voor de deur, fietsen te huur, DE COLENBRANDER, tel. 0523-613535.

CARAVAN of kamer met ontbijt te huur in prachtig natuurgebied. Biologische wijn en maaltijden kunt u bij ons gebruiken. Info: tel. 0033-553051016.

Fr. natuurpark MORVAN gîtes + kamers, kasteel Pierrefitte, zwembad, kindvriendelijk gans het jaar. Tel. 0033-386304837.

Te huur boerenwoonhuis in N-ARDÈCHE, gelegen in het Diouxdal. Intiem en rustig. Folder: tel. 043-4552089.

Cursussen

KRUIDENCURSUS 26-29 mei; 21-24 juli; 25-28 aug. Drenthe. Werken in de kruidentuin, kruiden in het eten, huismiddeltjes maken. Sauna en veg. maaltijden. Max. 6 dln. f 400,- all-in. Info en folder: Dolly Hoeve, tel. 0592-291363.

Vragen aan ...

Marjon Weijzen
Tuinvoorlichter

Wat is kunstmest eigenlijk precies en wat zijn goede alternatieven?

Sommige (eco-)tuiniers denken dat kunstmest gif is. Dit is niet het geval. Kunstmeststoffen bestaan uit direct opneembare voedingsstoffen voor de plant. Kunstmest, dat ontstaat door chemische reacties tussen onder andere luchtstikstof en gesteenten, werkt snel, maar het bodemleven heeft er niets aan, want dat leeft van het verteren van organisch materiaal. Je kunt kunstmest vergelijken met infuusvoeding. Mits je het zorgvuldig, op maat, toedient kun je er milieuverantwoord planten mee telen.

Nadelen van kunstmest zijn dat de productie veel energie kost en het milieu belast met zware metalen. Omdat kunstmest makkelijk oplosbaar is in water, spoelt een teveel aan voedingsstoffen, met name stikstof en kalium, bovendien makkelijk uit naar het grondwater. Fosfaat uit kunstmest hoopt zich op in de bodem. Bij overmatig gebruik van kunstmest loop je bovendien het risico dat een

gewas 'verbrandt'. De hoge zoutconcentratie in de bodem onttrekt dan water aan de wortels van de plant en die droogt uit.

Natuurlijke mest bevat, anders dan kunstmest, complexe stoffen die langzaam vrijkomen. Gedroogde koemest en compost zijn de meest gebruikte soorten natuurlijke mest. Bodemorganismen zetten deze om in humus en voedingsstoffen voor de plant. Het bodemleven en de humus verbeteren de structuur van de bodem. Als je in het voorjaar organisch bemest komen de voedingsstoffen vrij gedurende het groeiseizoen.

Of je nu werkt met organische of kunst-

mest, overbemesting heeft altijd dezelfde consequenties. De overtollige voedingsstoffen komen in bodem en grondwater terecht!

Er zijn natuurlijke meststoffen die een snellere werking gemeen hebben met kunstmest. Ze hebben ook dezelfde voor- en nadelen in het gebruik als kunstmest. Deze meststoffen, onder andere plantengieren, kunnen in een biologische (moes)tuin gebruikt worden als bijmeststof. Ook zijn ze heel geschikt voor potplanten. In een volgende vragenrubriek zal ik nader ingaan op milieuverantwoorde bijmeststoffen.

De verhouding tussen de voedingsstoffen stikstof (N), fosfor (P) en kalium (K) staat bij kunstmeststoffen op de verpakking, bijvoorbeeld 12:10:18. Hetzelfde geldt voor organisch samengestelde meststoffen. Deze bevatten naast organische bestanddelen vaak ook kunstmeststoffen.

Let erop dat er 'volledig organisch' op de verpakking staat.

Op verpakkingen staan dikwijls termen als 'organisch' of 'biologisch'.

Anders dan bij voedingsmiddelen mogen deze termen worden gebruikt voor alle producten 'van natuurlijke herkomst'. Het betreft

dus geen product met eco-keurmerk.

Champignonmest is paardemest die is gebruikt voor champignonenteelt.

Na afloop van die teelt zitten er

nog zoveel voedingsstoffen in de mest dat die goed te gebruiken zou zijn in de

(moes)tuin. In de gangbare champignonenteelt worden echter zoveel bestrijdingsmiddelen gebruikt, dat ik het niet aanbeveel. Meststoffen met eco-keurmerk zijn er (nog) niet. Sinds kort zijn er wel meststoffen verkrijgbaar met milieukeur. Compost met eco-keurmerk, afkomstig uit natuurgebieden, bestaat al langer.

**Vragen naar Marjon Weijzen, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.
Telefonisch spreekuur dinsdag van 13.00 tot 17.00 uur op 0411-684921.**

FOTO: BEN BAISTER

De tuin van... Annemarieke Lamme

Met de handen in de grond

Felixoord, zes jaar lang de tuin van Annemarieke Lamme, is niet alleen een indrukwekkende biologische tuin, maar ook een toevluchtsoord.

MARJON WEIJZEN

Het is altijd een feest, een bezoek aan de tuin waar ik zelf twee jaar gewerkt heb: de biologische moestuin van vegetarisch verzorgingscentrum Felixoord in Oosterbeek. De moestuin is een kwart hectare groot. Aan twee kanten grenst hij aan een straat. De andere burens zijn een hoveniersbedrijf (ieder jaar goed voor bergen blad en houtsnippers) en een bos.

Felixoord wordt al meer dan vijftig jaar biologisch beheerd. Het begon ooit met moestuintjes voor inwonende bejaarden. Het afgelopen jaar runde een team van gesubsidieerde arbeidskrachten en vaste vrijwill-

ligers de tuin, onder anderen bijgestaan door jongeren van een zorginstelling die één dag in de week komen werken. Elk jaar kwam ik op de tuin terug, meestal op een spit- of oogstfeest. Elke keer was de tuin weer mooier: er was een terrasje aangelegd rond de pruimenboom, een koelcel of een nieuwe opslagplaats gebouwd, er waren fruitbomen geplant of het schuurtje was geverfd.

Met gepaste trots laat Annemarieke Lamme (40), beheerster van de tuin van Felixoord, ook ditmaal de nieuwste aanwinsten zien: een vijver en een be- waarkuil. Deze laatste dient

om de keuken van het bejaardenhuis ook in de winter van groenten te voorzien.

In haar tuin hanteert Lamme een vruchtwisseling van 1 op 6. Aardappels, vruchtgewassen, peulvruchten, bladgewassen, wortelgewassen en groenbesters draaien rond over de 72 bedden. Verder staan er kruiden, aardbeien, asperges, rabarber, een groot stuk rode bessen, een kasje, wat fruit en op diverse plekken bloemen. Indrukwekkend is de compostplaats. Onder hoge beuken liggen wel tien keurig opgezette hopen. Per jaar consumeert de tuin zo'n 10 kubieke meter bladcompost, daarnaast 6 kuub

verteerde koeie-, schape- en paardemest. De bladcompost wordt vooral gebruikt als mulchlaag voor de pompoenen. Het afgelopen jaar combineerde Lamme de pompoenen met Oostindische kers, een combinatie waar ze zeer over te spreken is. Als in augustus de pompoenen uit elkaar beginnen te vallen, komt de Oostindische kers prachtig naar voren en tot in het voorjaar zorgt de combinatie van afgestorven pompoen en oostindische kers voor een mooie bodembedekking. Elk tuinseizoen op Felixoord begint met een spitfeest. Vrienden, familie en kennissen komen een dagje werken. De kok maakt een enorme ketel snert voor tussen de middag, er is taart en na afloop een heerlijke biologische maaltijd. In één dag ligt de tuin om.

Dat tekent de manier waarop er op Felixoord wordt gewerkt. Lamme: 'Mensen komen op deze plek af. Vaak als ze zijn stukgelopen in het arbeidsproces of psychiatrische klachten hebben. Ze willen buiten werken, lekker met de handen in de grond. Hier heerst geen economische druk. En doordat we met zoveel zijn, kan er toch veel werk worden verzet.'

Annemarieke Lamme trad begin 1994 op Felixoord aan als vrijwilligster. Haar eigen moestuin werd haar te klein. Vanaf september van dat jaar volgde ze de biologisch-dynamische landbouwopleiding van de Kraaybeckerhof. Al snel nam ze het beheer van de tuin van Felixoord over.

En nu keert Lamme terug naar de zorg. Na zes seizoenen Felixoord zoekt ze een uitdaging die meer is gericht op de begeleiding van mensen in de tuin dan op echt tuinwerk. Haar tijd op Felixoord sluit ze af met een knallend spitfeest.

**De tuin van Felixoord,
Ommershoflaan 35,
Oosterbeek**

Raadgevers

Raadgevers geven gratis advies. Wie met een probleem zit, kan contact met hen opnemen. Houd er rekening mee dat de raadgevers dit werk in hun vrije tijd doen. Neem dus een paar spelregels in acht.

- Sluit een postzegel voor antwoord bij als u een schriftelijke reactie verwacht.
- Wilt u een raadgever bezoeken, bel of schrijf dan vooraf.

De Kleine Aarde Informatie over milieuvriendelijke voeding, milieuvriendelijk tuinieren, duurzaam bouwen & wonen. Tuinen en bezoekerscentrum, 't Klaverblad 1, Bostel, tel. 0411-684921 (open: van 1/4 tot 1/10 dagelijks; van 1/10 tot 1/4 werkdagen 10.00-17.00). Zie ook onder 'groente, fruit en tuin' 'bouwen en wonen', 'voeding'.

Groente, fruit en tuin

De Kleine Aarde tuinvoorlichter Marjon Weijzen tel. spreekuur di 13.00-17.00 op 0411-684921. Voor al uw vragen over milieuvriendelijk tuinieren.

Fruit- en groenteteelt J.W.J. van de Werken, Steenweg 76, 5301 HN Zaltbommel, tel. 0418-540624.

Biologisch tuinieren Rik Dedapper, COVOBIT, Groteweg 27/537, 9500 Geraardsbergen, België, tel. (0032) (0)54-417473 (na 18.00). Groenbesters, gewasbescherming en fruitteelt.

Verzorging fruitbomen J. Teunissen, Wilhelminasingel 137, 6001 GS Weert, tel. 0495-533395. Oude fruitrassen.

Hoogstamfruitbomen Prov. Noord-Holland, werkgroep POM, Zuidje 6, 1636 XC Schermerhorn, tel. 072-5022545.

Struik- en houtgewassencompost Proefwerv van Comité Jean Pain, Gerrit van Dale, Holle Eikstraat 25, Londerzeel, België, tel./fax (0032)(0)52-305365.

Wilde tuinen R. Osinga, M.Fopmawei 22, 9023 AJ Jorwerd, tel. 058-2519678.

Bodembedekking Dirk Prins, Asterstraat 3, 3911 WE Rhenen, tel. 0317-614282. Ook advies over inheemse kruidachtige planten in plantsoen, heemtuin, wilde tuin.

Paddestoelen Paddestoelentoren, Parkweg 65, 6511 BE Nijmegen, tel. 024-377812.

Permacultuur Projekt Aarde, Hans Carlier, Stokebrand 233, 7206 EE Zutphen, tel. 0575-530394.

Pergola-associaties Adviesbureau Jolien Perotti adviseert biol. boeren en consumenten. Adriaanstraat 7, 3581 SB Utrecht, tel./fax 030-2328655.

Gebruikstuin Inheemse geneeskruiden en bloemenzaden. Advies over de aanleg van een eco-logische gebruikstuin. Maries Zaden, Land van Maat 14, 1852 HP Heiloo, tel. 072-5338546. Skal 7222.

Natuurbeheer

Adviesbureau Van Nierop, Hortensiastraat 14, 5644 KP Eindhoven, tel. 040-2129319, fax 2131280. Onderzoek, planvorming, beheer van bossen en natuurterreinen. Ook cursussen op dit gebied.

Dieren

Ecologische (klein-)veehouderij Henk de Mink, Oudendijk 6, 3291 LN Strijen, tel. 078-6743418 (na 18.00). Ook advies over veevoerproductie en graslandonderhoud.

Kippen, geiten en schapen Theo Coolen, Weidepolder 18, 5235 VB Den Bosch, tel. 073-6410844 (werkdagen 19.00-20.00).

Nederlandse Landgeit Paul Bouman, Anderenseweg 27, 9463 RN Eext, tel. 0592-261016. Alles over landgeiten.

Spinnen, weven en verven

Jabeek, Nelly Hanssen-Jonkhout, Etzenraaderstraat 33, 6454 AP, tel. 046-4425177.

Purmerend, Mies Bouwmeester, Herengracht 14, 1441 EW, tel. 0299-423774. Voor les en adviezen op textielgebied in binnen- en buitenland.

Ammerstol, Ineke Visser, Lekdijk 82, 2865 LE, tel. 0182-352913.

Bouwen en wonen

De Kleine Aarde bouwvoorlichter Harrie Perebooms, tel. spreekuur ma 9.15-12.30 op 0411-684921. Voor al uw vragen over duurzaam bouwen en wonen.

Advies Viba, Vereniging voor Integrale Biologische Architectuur, Veemarktkade 8-B4, 5222 AE Den Bosch, tel. 073-6216943.

Advies Nibe, Nederlands Instituut voor Bouwbiologie en Ecologie, Postbus 229, 1400 AE Bussum, tel. 035-6948233. Do.ochtend 9.00-10.00 tel. spreekuur voor vragen over bouwen, milieu en gezondheid.

Vochtproblemen Verex Miljø, Postbus 48, 9285 ZV Buitenpost, tel. 0511-542070. Voor vragen over vocht- en zwamproblemen in woningen en advies voor milieuvriendelijke oplossingen.

Architectuur Sjaap Holst De Raadstraat 1, 5666 EA Geldrop, tel. 040-2863792. Biologisch-ecologische architectuur, eco-design, leembouw.

Timmeren, bouwen Vof Varne, Postbus 5093, 1380 GB Weesp, tel. 06-52975772 (varend timmerbedrijf).

Rietdekken Grietines Harms, Balloërstraat 7, 9451 AK Rolde, tel. 0592-242800 (18.00-22.00).

Natuurverf Bio-ecologisch schildersbedrijf Kees Rolsma, Oude Boekeloseweg 11, 7553 DS Hengelo, tel. 074-2508839, fax 2508720. Voor advies liefst bellen 17.30-20.00. Schrijven mag ook.

Helofytenfilters Ecofy, Frank van Dien, De Schepen 17, 5688 VM Oirschot, tel. 0499-550328, fax 550329, e-mail ecofy@hetnet.nl. Voor info over helofytenfilters en waterzuivering.

Helofytenfilters Rietland, Dion van Oirschot, Rosmolplein 346, 5014 ET Tilburg, tel. 013-5446599, fax 0032-14651419, e-mail jupiter@ping.be. Ook voor regenwatertoepassingen.

Kleuratelier eColor, kleuradvies, onderzoek en cursussen voor functionele kleurtoe-passing op ecologische basis. Marie Anne Merk, De Kuiperij 13, 7437 CW Bathmen, tel. 0570-543361 (20.30-22.00), fax 542872, e-mail fcpoutre@wxs.nl.

Binnenmilieu BBA Boerstra Binnenmilieu Advies, Postbus 774, 3000 AT Rotterdam, fax 2447026, e-mail bba@binnenmilieu.nl. Vragen over binnenmilieuproblemen in woningen, kantoren, scholen e.d.

Waterbesparing Grijs- en regenwatersystemen, Kilian Water, Postbus 312, 6700 AH Wageningen, tel. 0317-426436, fax 426437, e-mail info@kilianwater, internet www.kilianwater.nl.

Composttoiletten

Composttoilet, grijswaterfilter-systeem Ecosave, Biddinghuizen, tel. 0321-332038, fax 330916. Ook energie- en waterbesparing. Werkdagen 9.00-12.00.

Milieu-advies Adviezen over compost-toiletten, composteren en andere milieu-adviezen voor kantoor en huis. Ekotrade Holland, De Wal 29, 9269 PA Veenwouden, tel. 0511-476611, fax 472699.

Energie

Biogasinstallaties Frits Ogg, Postbus 244, 6500 AE Nijmegen, tel./fax 024-3565588.

Elektriciteit, accu's, windenergie, energiebesparing Ing. Hendrik Venema, Kraayenbergstraat 23, 8051 XL Hattem, tel. 038-4445643.

Besparing en techniek Jos van Doorn, Balsemianlaan 26, 5582 AD Waalre, tel. 040-2216383 (na 18.00).

Zon en wind Informatiecentrum Duurzame Energie, tel. 0900-9892 (f 0,30 per minuut). Voorheen: ODE.

Vuurmeesters Houtgestookte kachels. Klussenkunsten, tel. 0547-351270.

Tegelkachels, schoorstenen De Tegelkachel, Dorpsweg 67, 1631 DH Ouden-dijk, tel. 0229-543576.

Tegelkachels Piet de Vries, Selligen,

tel. 0599-324229. Tegel- en spekteenka-chels, verwarming d.m.v. zonne-energie en hout. Internet www.pietdevriestegelkachels.nl.

Apparaten en machines

Graanmolens Dirk van Haren Noman, Beukstraat 15, 3920 Lommel, België, tel. (0032)(0)11-544475.

Graanmolens Anshar van der Wielen, Hilversumstraat 98, 6843 DL Arnhem, tel. 026-3812320. Voor muelswalzen, huisbak-kers, hooikisten, zuurkoolpotten en -messen en groenten-, vruchten- en kruidendrogers. Ook voor vragen over sap maken.

Machinebouw Jan de Jong, IJsselkade 16, 3401 RC IJsselstein, tel. 030-6885328 (mobiel 06-5344100), fax 030-6870487. Voor advies en bouw van moderne appara-ten op het gebied van levensmiddelen: maal-, snijmachines etc.

Voeding

De Kleine Aarde voedingsvoorlichter Anneloe Rijpkema, tel. spreekuur ma 13.00-17.00 op 0411-684921. Voor al uw vragen over milieuvriendelijke en gezonde voeding.

Bio-dynamisch voedingstelefoon Voedingsinstituut Dúnamis, tel. 0343-533456 (ma, wo, vr 10.00-13.00). Voor vragen over biologische/biologisch-dynamische voeding.

Geitenkaas G.J. van Diemen, Mr. J.B. Kanweg 99, 9439 TE Witteveen, tel. 0593-552415 (na 14.00).

Wijn en bier maken Souplesse Import Gennep, Brabantweg 5a, 6591 HV Gennep, tel. 0485-512021, fax 517263.

Wijn, bier, gedistilleerd zelf maken Riet Beijer, Koninginnelaan 32, 3762 DE Soest, tel. 035-6020979 (di-vr).

Wijn, bier en kaas maken Huisvlijt, B. Vingerhoedt, Pieter Breugelstraat 20, 5213 BN Den Bosch, tel./fax 073-6890441.

Milieu algemeen

Leiden Leidse Rechtswinkel, tel. 071-5141516/5121111, fax 5130775; tel. spreekuur di 18.30-20.30, do 14.00-16.00.

Amsterdam Milieurechtswinkel, tel. 020-6233049, tel. & inlooppreekuur di 18.00-20.00, do 14.00-17.00.

Rotterdam Milieurechtswinkel, tel. 010-4049668, tel. spreekuur di 10.00-12.00.

Milieu Centraal tel. 0900-2025445 (f 0,44 per min.), ma-vr 9.00-17.00, fax 030-2305071, e-mail info@milieucentraal.nl t.a.v. Milieu Centraal.

Utrecht Wetenschapswinkel Biologie, voor (onderzoeks)vragen op natuur-, milieu- en gezondheidsgebied, tel. 030-2537363, fax 2535795, e-mail wbu@bio.uu.nl, inter-net http://www.bio.uu.nl/~wbu.

Automatisering

Barent Brouwers tel. 055-3557874, e-mail b.brouw@planet.nl. Internet, data-bases, besturingssystemen, applicaties.

Milieukeur voor potgrond

Tot nu toe tastte de consument in het duister inzake de milieuvriendelijkheid van potgrond. De Stichting Milieukeur schept nu iets meer duidelijkheid, maar het blijft zaak potgrond selectief te gebruiken.

GERT VAN DER STRAATEN

Het nieuwe keurmerk van Stichting Milieukeur is bedoeld voor substraat, dat wil zeggen alles wat gebruikt wordt als teelmateriaal voor planten, anders dan de grond ter plekke ('*in-situ*'). Onder substraat versta je dus zowel potgrond als steenwol en synthetische producten.

'Een aantal eisen is vooral bedoeld voor de professionele markt,' legt Herman Docters van Leeuwen van de Stichting Milieukeur uit. 'Zo moet 75 procent van het substraat worden hergebruikt. Dat is een eis die de producent moet invullen, bijvoorbeeld door het in te zamelen.' Ook dient de producent te garanderen dat de luiervolie en ander verpakkingsmateriaal bij herverwerking van het substraat wordt gescheiden.

Potgrond bestaat voornamelijk uit veen. Winning van veen (op dit moment komt het meeste veen voor potgrond uit Duitsland, Ierland, Zweden, Finland, Estland en Letland) belast het milieu. Voor in potgrond is er voor veen echter nauwelijks een alternatief. Het vermogen om zowel veel lucht als veel water te bevatten, maakt veen bij uitstek geschikt voor gebruik in perspotjes. Veen wordt ook gebruikt als zaaigrond en als bodemverbeteraar.

Docters van Leeuwen: 'Voor eenige substraten gelden in feite drie extra eisen. Het gebruik van veen wordt zoveel mogelijk teruggedrongen, tot maximaal 80 procent van het substraat. Het veen mag niet afkomstig zijn uit beschermde natuurgebieden - daarbij sluiten we aan op richtlij-

nen van de Europese Unie en de internationale Ramsar-Conventie. Verder mag het veen alleen gewonnen worden in gebieden waarvoor een landschapsherstelplan is opgesteld, eveneens conform EU-richtlijnen.'

Elk milieukeur wordt ontwikkeld in samenwerking met een brede coalitie van consumenten-, producenten- en milieugeorganisaties en vertegenwoordigers van overheid en detailhandel. In dit geval zal het worden gekoppeld aan de keurmerken die de kwaliteit van potgrond en andere substraten garanderen, KIWA en RHP. 'Tot op heden werd alleen de afwezigheid van zware metalen als milieu-eis opgenomen in onze kwaliteitskeuring,' licht Wim van Schie van RHP (Regeling Handelspotgrond) toe.

'RHP-potgrond met milieukeur, waarvan de fabrikant zich heeft aangemeld bij de Stichting Milieukeur en die aan milieukeureisen voldoet, komt in de loop van dit jaar op de markt.' De koppeling is niet automatisch. Van Schie: 'Er zal dus RHP-potgrond zijn met en zonder milieukeur.'

Een grondstof die als vervanging van veen wordt aangeboden, is kokosvezel. Er zijn zelfs substraten op de markt die geheel uit gecomposteerde kokosnootvezel bestaan. Kokosnootvezel, een afvalproduct van de kokosproductie, is afkomstig uit India en Sri Lanka. Er is geen kokosvezel-substraat op de markt met milieukeur en dat komt er voorlopig ook niet. Over de milieuaspecten van dit product is weinig bekend.

ILLUSTRATIE ELLEN KARIS

Mest met milieukeur

Ook nieuw op de markt: mest met milieukeur. De winst die de tui- nier met deze mest boekt, is allereerst dat het gehalte aan zware me- talen binnen de strengste wettelijke normen blijft. Bovendien is zijn mest gegarandeerd organisch - ze bevat geen kunstmeststoffen.

De Stichting Milieukeur is in 1992 opgericht op initiatief van de minis- teries van VROM en Economische Zaken. Sinds 1995 worden ook landbouwproducten gekeurd en is ook het ministerie van Landbouw erbij betrokken.

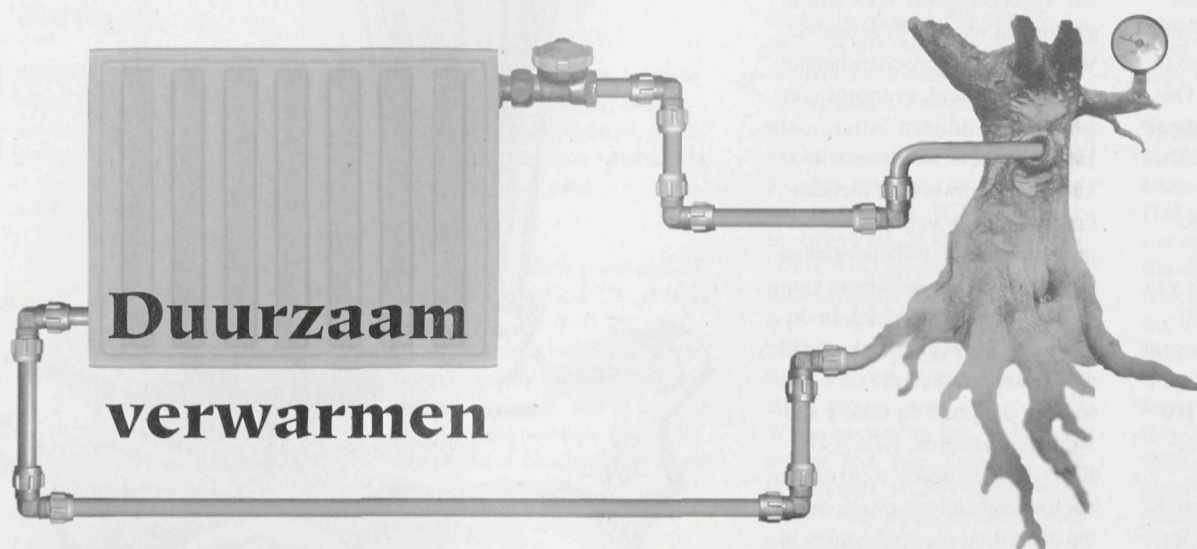
Naar de mening van de Kleine Aarde zijn de eisen die de Stichting Milieukeur aan producten stelt niet altijd streng genoeg. Maar een

SPIJKER

KOP

MICHÈL POST

Wie denkt er in de lente aan verwarming? De Spijker op z'n kop, want juist in voorjaar en zomer is het tijd om de verwarming te perfectioneren en milieuvriendelijker te maken.

Deze Spijker bevat een aantal opmerkelijke technieken om het huis op een milieuvriendelijke manier te verwarmen. Sommige technieken zijn ook geschikt voor toepassing in de bestaande bouw. Bij nieuwbouw is het met de huidige techniek inmiddels mogelijk om voor 50 duizend gulden extra een nul-energiewoning te realiseren. Het denken over de energiezuinige woning begint bij de zogenaamde *Trias Energetica* (het energetisch driestappenplan). Deze geeft aan in welke volgorde je energiezuinige maatregelen moet treffen.

Stap 1: Maak de warmtevraag zo klein mogelijk

Daarbij moeten we op de eerste plaats denken aan zeer goede kierdichting en isolatie. Bij Novem kan op dit moment gratis een folder over het goed afdichten van gevels worden aangevraagd. In de huidige proefprojecten voor duurzaam bouwen wordt driedubbel extra-isolerend glas en een muurisolatie met een R-waarde van 5 niet geschuwd. Ook opdeling van het huis in kleine(re) ruimten kan winst opleveren. Open trappen en keukens passen daar niet in. Tussendeuren en schuifdeuren wel, evenals gordijnen in het trapgat. Als we alleen de ruimtes verwarmen waar we verblijven, krijgt ook een goede isolatie van binnenmuren zin. Voor dit laatste is over het algemeen nog erg weinig aandacht.

Informatie

* Voor folder over gevelafdichting: Novem, tel. 046-4202250

Stap 2: Gebruik bij het verwarmen duurzame bronnen

In deze Spijker komen er drie aan bod: de zon, aardwarmte en hout.

Stap 3: Gebruik niet-duurzame bronnen zo efficiënt mogelijk

Een voorbeeld van duurzaam gebruik van een niet-duurzame bron komt in deze Spijker aan de orde: de warmtepomp.

Zon

Vrij bekend is de 'zuid-oriëntatie': veel glas op het zuiden waardoor de zon naar binnen kan schijnen en het huis vanzelf warm blijft. Op zonnige winterse dagen is het dan mogelijk om de kachel gewoon uit te laten. Wil je ook 's avonds nog wat aan deze warmte hebben, dan is het heel belangrijk dat zich binnen de isolatieschil genoeg thermische massa bevindt. Beton, baksteen en leem doen het wat dat betreft goed. Gipsplaten en hout doen het slecht. Nadeel is de slechte regelbaarheid. 's Zo-

mers wordt het al snel te warm en zijn zonneschermen onontbeerlijk. Beter regelbaar zijn de in Nederland nagenoeg onbekende *trombewanden*. Een trombewand bestaat uit een isolerende glasplaat met daarachter een luchtspouw en een (donkergekleurde) thermische massa. Als er zonlicht door het glas op de thermische massa valt, wordt deze warm. In de vorm van stralingswarmte wordt de energie vervolgens aan de achterliggende ruimte afgegeven. Met isolerende luiken aan de binnenkant kan de warmtetoevoer worden geregeld. Nieuw is om in plaats van isolerend glas *translucent isolatiemateriaal* aan te brengen (TIM). Dit laat het licht gewoon door maar heeft een veel grotere isolatiewaarde dan glas.

Een trombewand kan ook worden uitgevoerd als luchtcollector. In dat geval wordt ook wel gesproken van *hypocaust* of *murocaust*. De lucht in de luchtspouw wordt warm en stroomt omhoog. Via een klep aan de bovenkant kan deze warme luchtstroom naar binnen of naar buiten worden gelaten. Ook beneden zit een klep waardoor lucht van binnen of van buiten in de hypocaust gelaten kan worden. Zo kun je naar keuze verwarmen, ventileren of beide.

In een luchtcollector kan de thermische massa eventueel vervallen. Dan is het wel belangrijk dat er elders in de woning voldoende thermische massa aanwezig is.

Informatie

* Over translucent isolatiemateriaal: Internet, www.rijksgebouwendienst.nl/nit/gebouw/transitx.htm

* Over thermische massa: Internet, www.bs.grammer.de/slt/tec_dwn.htm

Aardwarmte

Per vierkante meter grondoppervlak kan 20 tot 40 watt aan warmte worden gewonnen. Die energie raakt niet uitgeput want deze komt ieder jaar opnieuw voor 90 procent via directe instraling van de zon en via (warm) regenwater in de bodem terecht. De rest wordt via het grondwater aangevoerd en slechts een zeer klein deel (0,5 procent) is warmte van de aarde zelf (geothermie).

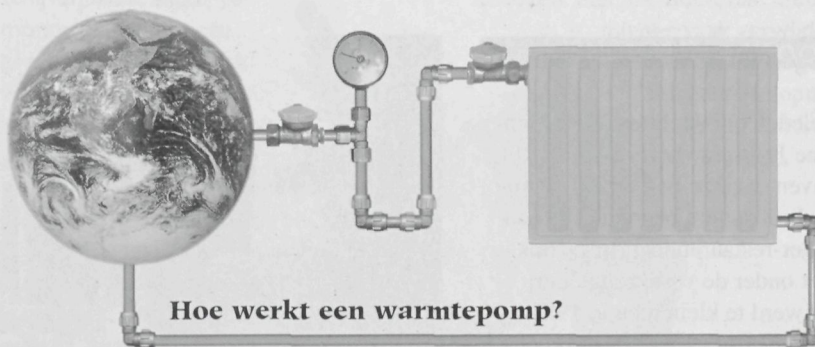
Je kunt de warmte verzamelen via kunststof leidingen die door de grond lopen. Als er veel ruimte is, kunnen deze gewoon, op 1,2 tot 1,5 meter diepte, horizontaal worden aangebracht. Als er weinig ruimte is, komen ze verticaal in boorgaten tot 50 meter diep te liggen. Met verticaal geplaatste leidingen kun je zelfs 40 tot 100

watt per vierkante meter terrein winnen. Het water uit de grondcollectoren komt met een temperatuur van ongeveer 10 graden de woning binnen en via een warmtepomp wordt het met een temperatuur van zo'n 35 graden aan de laagtemperatuurverwarming van de woning afgegeven. De laagtemperatuurverwarming moet als vloer- of wandverwarming worden uitgevoerd omdat er een zeer groot oppervlak nodig is om met 35 graden voldoende te kunnen verwarmen. Met gewone CV-radiatoren of vlakke-plaatradiatoren gaat het niet.

Informatie

* Over warmtepompen: het boekje *Wegwijs in warmtepompland* van de Stichting Warmtepompen (bestellen bij MHP, Postbus 127, 3950 AC Maarn, tel. 0343-441585 – het kost f 2,50)

* Ketels voor woonhuizen (4 tot 16 kW) zijn verkrijgbaar bij Techneco, Forepark, Elbe 37, 2267 CV Leidschendam, tel. 070-3272613, Internet www.techneco.nl

Hoe werkt een warmtepomp?

De warmtepomp werkt via het principe van de compressie. Uit veel materie met een lage temperatuur wordt weinig materie met een hoge(re) temperatuur gemaakt. Een zeer koud vloeibaar koelmiddel (propaan of propeen) wordt opgewarmd met het water uit grondcollectoren en krijgt een temperatuur van 10 graden. Hierbij wordt het tevens gasvormig. Met een compressor wordt dit gas samengeperst van 3 tot 18-20 bar. De temperatuur loopt daardoor op tot 60 graden. Met dit warme gas wordt het water van de radiatoren in huis vervolgens opgewarmd tot 35 graden. Het koelmiddel condenseert daarbij en verandert weer in de zeer koude vloeistof, geschikt om warmte op te nemen van de grondcollectoren.

Voor de compressor is uiteraard elektriciteit nodig. Een warmtepomp van goede kwaliteit kan echter een efficiëntiefactor (COP) halen van 4 of 5. Dat wil zeggen dat je met iedere kWh elektriciteit 4 tot 5

Vocht

Onderwerp van de volgende Spijker is vocht (in huis). Tips, ervaringen en vragen hierover kunt u, vóór 15 april, kwijt bij Spijker op z'n kop, redactie de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Elektronische post: isja@knoware.nl.

kWh warmte kunt krijgen. Zelfs gegeven het feit dat elektriciteitscentrales een rendement van slechts 39 procent hebben, is verwarming via een warmtepomp ruim anderhalf keer energiezuiniger dan een hoogrendement aardgasketel.

Hout

Hout stoken heeft als grote voordeel dat het niet bijdraagt aan de toename van de hoeveelheid kooldioxide in de atmosfeer. Qua uitstoot van aromatische koolwaterstoffen doet hout het echter weer erg slecht. De schoonste verbranding van hout vindt plaats bij hoge temperaturen en die haal je eigenlijk alleen in speksteen- of vergelijkbare kachels waarbij kortdurend een heet vuur wordt gestookt, waarna de warmte geleidelijk via warmtestraling wordt afgestaan. Wat betreft de vorming van stikstofoxiden is zo'n hoge temperatuur echter weer ongunstig.

Aan de rand van Koudum, Friesland, verrijst een woonhuis van strobalen. 'Stro isoleert als een gek en is goedkoop,' vertelt bouwer en toekomstig bewoner Wim Mendelts.

Huis van stro

Op technische gronden

KOOS DIJKSTERHUIS

Acht jaar geleden ontvluchtten Wim Mendelts en Anne Joosse de herrie van de Rotterdamse haven waar ze beiden een schip bewoonden. In Koudum begonnen ze een scheepstimmer-restauratiebedrijf. Wims tjalk kon niet onder de vaste brug door, Annes schip werd te klein toen in 1995 dochter Carlijne erbij kwam. Ze verkochten het schip en wonen sindsdien op een woonark - in afwachting van het strohuis. Mendelts: 'Op een schepenbeurs kwam ik François Verhoeven tegen, een oude kennis uit de scheepswereld. Hij was architect geworden en mompelde iets over strobalen. Met zijn compagnon ontwierp hij onze woning: houtskeletbouw met muren van stro.'

Vorige zomer liet Mendelts de fundering storten. Hij plaatste de houten dakpalen in roestvrijstalen cilinders die in het beton vast zitten. Met een hijskraantje dat hij voorop een trekker monteerde, lieten ze de palen in de cilinders zakken. De dakspananten maakte hij zelf: vijftig massieve Douglas-balken van negen bij veertig centimeter doorsnee, in lengte variërend van 33 centimeter tot elf meter. 'De architect dacht dat zulke grote maten moeilijk verkrijgbaar waren. Ik dacht: groot? Wij maken scheepsmasten van dertig meter die nog veel dikker zijn. Binnen een week had ik die spananten binnen. Daartussen hebben we 125 holle dwarsbalken gelijmd: vuren-

hout en spanoplaats gevuld met stro. Alle balken zijn op precies een strobaal afstand van elkaar aangebracht.'

De woning is gelijkvloers, maar krijgt een dak in twee niveaus: de drie slaapkamers worden drie meter hoog, de woonkamer maar liefst drie meter zeventig. De muren zijn nog niet bepleisterd. Aan de buitenkant komt een cementvrij mengsel van kalk en zandsteen. De binnenwanden worden afgewerkt met leem. De strobalen zijn onderling steeds met bamboestaken aan elkaar geprikt en een wandhoge stapel balen

wordt met een tape samengesnoerd. In de vele kozijnen heeft Mendelts gaten geboord waar precies een bezemsteel in past. Die bezemstelen verankeren de vensters in het stro ('In heel Koudum is geen bezemsteel meer te vinden'). Mendelts heeft het dak er nog niet opgelegd omdat daar drie dagen achtereenvolgens mooi weer voor nodig is en dat is sinds september niet meer voorgekomen. Een keer waaide het plastic los en regende het in. 'Die zwarte plekken daar,' wijst Mendelts. 'Die strobalen moeten er weer uit.' Een lastig klusje. De bamboesta-

Vragen aan ...

Harrie Perebooms
Bouwvoorlichter

ken moeten doorgeknipt worden, het stro losgewrikt. Nog lastiger is het doorzagen van stobalen. 'Een baal wordt door draadjes bijeen gehouden,' legt Mendelts uit. 'Je moet eerst twee keer twee nieuwe draadjes door de baal halen en beide delen op gewenst formaat aanspannen. Dan pas kun je de oude draadjes doorknippen en de baal doorzagen. Een scheef afgezaagde baal valt onherroepelijk uit elkaar. Die driehoekjes daar vullen we met los stro op.' Zijn de buitenmuren van stevig tarwestro, de binnenmuren bouwt Mendelts van stenen van geperst leem. Ongebakken, dus energiezuinig. De zware leemstenen zijn met zijn tjalk aangevoerd, die dankzij die lading net onder de brug door paste. Voor verbindingen tussen de fundering en de opgaande houtbouw heeft Mendelts behalve de stalen cilinders ook wat tropisch hardhout gebruikt. 'Ik kies het materiaal op technische gronden,' zegt hij, 'we doen niet alles zo milieubewust mogelijk.' De scheeps- en huisbouwer onderschat zichzelf. Op het huis van houtskelet, stro en leem komt een vegetatiedak met een koepeltje van riet. Schelpen zullen de vloer isoleren, er komt muurverwarming. Alles op technische gronden? 'Zelfs het composttoilet,' lacht Mendelts. 'Anders hadden we minstens veertig meter rioolpijp nodig door andermans terrein.' Voor het grijze water overwoog hij een helofytenfilter maar het risico dat bij vorst het afvalwater ongezuiverd de vaart in zou stromen, wilde hij vermijden. En daarom wordt in de kelder onder het composttoilet tevens een miniatuur zuiveringsinstallatie geplaatst. Mendelts is meer begaan met het milieu dan hij doorheeft.

Wim Mendelts en Anne Joosse zetten de bouw komende zomer voort. Ze streven er naar eind dit jaar in hun strohuis te gaan wonen.

Informatie: Anne Joosse en Wim Mendelts, Kramerswei 6, 8723 EW Koudum

Wat is een biorotor?

In het vorige nummer is de septictank besproken als voorzuiveraar van afvalwater. De echte zuivering van het water kan vervolgens plaatsvinden in een biorotor. Dit systeem is niet nieuw want al aan het begin van de vorige eeuw werd er mee geëxperimenteerd. Later zijn biorotoren via Duitsland ook in Nederland meer op professionele basis toegepast.

Een biorotor bestaat uit een container waarin een as met kunststof schijven langzaam ronddraait. Door

op de as een hele reeks schijven naast elkaar te monteren, krijg je een groot contactoppervlak voor de biomassa. Een kleine elektromotor zorgt voor de aandrijving.

Het afvalwater stroomt met hulp van een pomp of een beriem in de container - als deze recht boven de septictank is geplaatst - tot het niveau waarbij de kunststof schijven ongeveer voor de helft onder water staan. De bacteriën in het water hechten zich aan het oppervlak van de schijven. Door de langzame rotatie van de schijven komt de biomassa steeds weer afwisselend in contact met water en lucht.

Het duurt enkele weken voordat het zuiverend vermogen een stabiel peil bereikt. Een goed werkend systeem levert in het algemeen goede resultaten op. Met name de biologisch afbreekbare stoffen worden goed verwijderd. Met de verwijdering van nutriënten heeft een biorotor meer moeite. Een ander punt van aandacht is het energieverbruik. De elektromotor voor het ronddraaien werkt continu.

Bij een opgenomen vermogen van 50 watt betekent dit op jaarbasis een energieverbruik van ongeveer 430 kWh. Qua kosten kom je dan uit op zo'n f 110,- per jaar. De biorotor kan zowel boven als onder de grond geïnstalleerd worden.

Opmerking

Een attente lezer merkte naar aanleiding van de in de vorige rubriek beschreven septictank op dat het veel beter is om alleen zwart afvalwater op een septictank te lozen. Het slib hoeft dan inderdaad minder vaak verwijderd te worden, bij een goed functionerende septictank slechts een keer per vijf jaar.

**Vragen naar Harrie Perebooms,
de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.
Telefonisch spreekuur maandag van 9.15 tot 12.30 uur op 0411-684921.**

Bladeren

met bijdragen van Koos Dijksterhuis, Simone Liefing, Harrie Perebooms, Anneloe Rijpkema, Michel Robles, Marjon Weijzen en Tseard Zoethout

Hoe zat het ook alweer?

'De toekomst van de aarde is nu vooral gekoppeld aan de toekomst van de mens', lees ik in *Evolutie betrapt*. Volgens dit boek heeft geen diersoort ooit zoveel energie verbruikt en de aarde zo sterk veranderd als de mens. Mensen zijn de oorzaak van het massaal uitsterven van andere soorten. 'Maar,' stelt het boek gerust, 'ze kunnen nooit het leven zelf bedreigen.' Dat heeft grotere rampen doorstaan. Meteorieten sloegen in, vulkanen explodeerden, continenten botsten. Zulke rampen stonden garant voor het uitsterven van vele diersoorten. Maar uit de overlevenden evolueerde weer een enorme verscheidenheid aan nieuwe soorten. De ramp die dinosauriërs fataal werd, gaf indirect een impuls aan de ontwikkeling van vogels. Dat blijkt uit één van de achttien hoofdstukken die als losse artikelen te lezen zijn. En het gedoseerd lezen van die artikelen is aan te raden voor wie niet duizelig worden wil van alle aspecten van de evolutiebiologie. Niet allemaal even gemakkelijk, wel boeiend voor wie zich afvraagt hoe het nou ook alweer zat met die evolutie.

KD

Meerwaarde

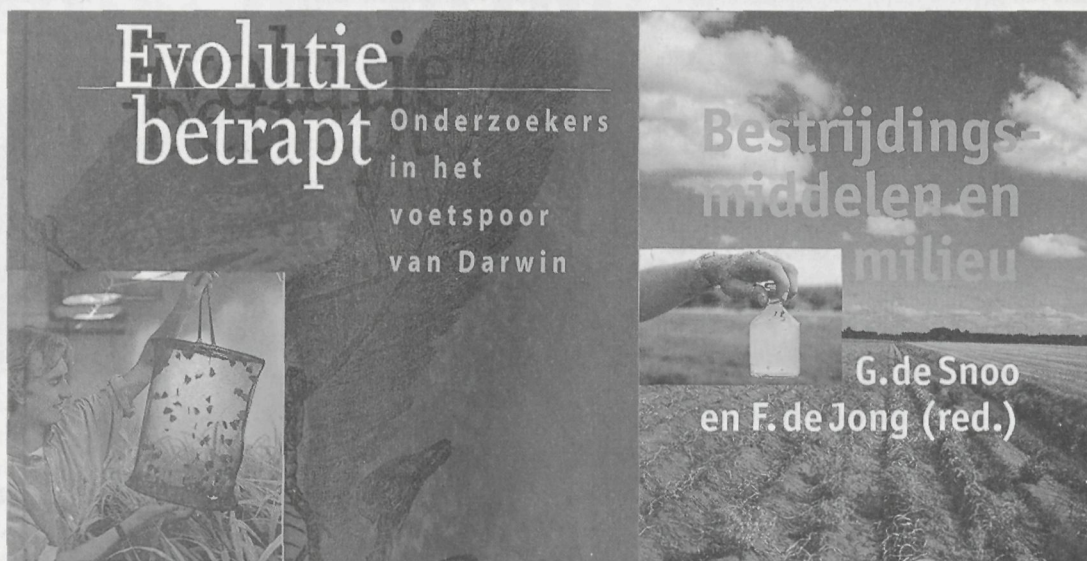
In Amersfoort kwam onlangs het 1 Megawatt PV-project tot stand, het grootste zonne-energieproject ter wereld op wijkniveau. 500 woningen, een sporthal en een kinderdagverblijf zijn voorzien van zonnepanelen die per jaar ruim 1,1 miljoen kWh duurzaam geproduceerde elektriciteit opleveren. *Bouwen op de zon* gaat over het hoe en waarom. Het is typisch een boek ter inspiratie geworden. Over het grote formaat is nagedacht: zowel de Nederlandse tekst als de Engelse vertaling heeft ruimte

nodig maar vooral is er de associatie met het grootschalige en unieke van het project. Beslissers, deskundigen en uitvoerders geven hun mening, met name over de toekomstige mogelijkheden van fotovoltaïsche zonne-energie. Of zonnestroom echt doorbreekt, hangt van veel factoren af. Maar ieder is het erover eens dat zonne-energie een meerwaarde heeft die niet direct in geld is uit te drukken. Die meerwaarde mag wat kosten; zonnestroom is vele malen duurder dan stroom uit fossiele brandstoffen. Voor een menselijke dimensie

te midden van de *hightech* uitstraling van de zonnedaken zorgen in dit rijk geïllustreerde boek de foto's van de bewoners.

HP

H. Bouwmeester & J. van Ijken, *Bouwen op de zon - Eindeloze energie in een duurzame wijk*. Best 1999 (Aeneas), ISBN 9075365195, f 49,75

W. van Strien (red.), *Evolutie betrapt - Onderzoekers in het voetspoor van Darwin*. Utrecht 1999 (KNNV Uitgeverij), ISBN 9050111165, f 52,50

Gif is overal

Je kruipt niet voor je plezier op de bank met *Bestrijdingsmiddelen en milieu*. Het boekje bundelt wetenschappelijke teksten over het gebruik van bestrijdingsmiddelen in de landbouw en het voorkomen van die middelen in het milieu. Dat is overal waar men meet: in oppervlakte- en grondwater, de lucht, voedsel, op zee. Normen worden regelmatig over-

schreden, vooral voor het waterleven. Ook oude, verboden middelen vindt men nog steeds; de gehalten blijven merendeels onder de normen. Of deze middelen gevolgen hebben voor organismen en ecosystemen is nauwelijks bekend. Het bestrijdingsmiddelengebruik in kilogrammen is afgenomen, vooral doordat er minder grondontsmettingsmiddelen zijn gebruikt. Fungiciden (middelen tegen schimmels) worden de laatste jaren juist meer toegepast, met name in de aardappelteelt die, landelijk gezien, sowieso de meeste bestrijdingsmiddelen gebruikt. Per hectare zijn de champig-

nonteelt en sierteelten als lelies, rozen, chrysanten en hyacinten de grootste zondaars. Ook appels, peren en glasgroenten worden rijk bespoten. Wat te doen? Leg bufferstroken aan rond percelen en neem technische maatregelen tegen drift. Beperk je de drift naar het oppervlaktewater met 95 procent, dan is volgens berekeningen in dit boek 87 procent reductie van de milieubelasting voor heel Nederland mogelijk. Wat let ons?

MW

G. de Snoo & F. de Jong (red.), *Bestrijdingsmiddelen en milieu*. Utrecht 1999 (Jan van Arkel), ISBN 9062244319, f 35,-

Platte plot

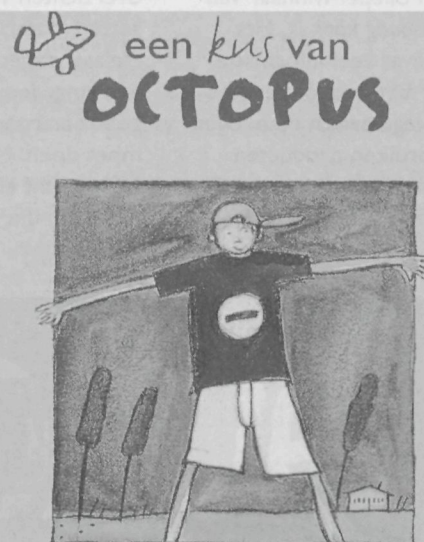
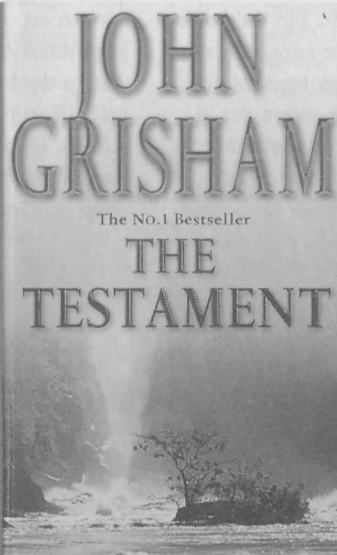
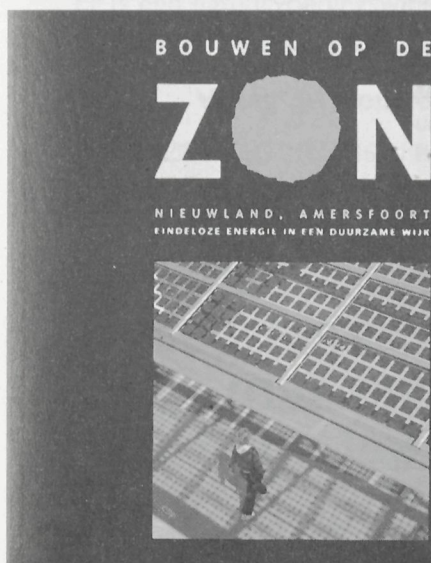
Vijf keer zo groot als Nederland, thuis van meer dan 650 vogelsoorten, 260 soorten vis, jaguars, reuzenmiereners, reuzenotters en ruim 1100 vlindersoorten. De Pantanal, gelegen op het grensgebied tussen Brazilië, Paraguay en Argentinië, is één van 's werelds mooiste wetland-gebieden. Het toerisme is er in opkomst, maar landbouwgif, kanalisatieplannen en goudwinning bedreigen het milieu. Edele grondstof, zou je zeggen, voor de gevierde thrillerschrijver John Grisham. Maar nee: in

The Testament portretteert Grisham dit eco-Dorado als een oeverloze zomp vol vraatlustige kaaimannen, vermeende kannibalen en muskietenzwermen. *The Testament* is een opervlakkige advocatenroman voor kortzichtige Amerikaanse soapliehebbers, gewend aan stereotiepe personages in een platte plot. Miljardair springt van dertighoog. Zijn vermogen laat hij na aan een buitenechtelijke dochter, die missiewerk doet in de natte wildernis. Dat wordt zoeken. Volgen stormen, schipbreuken, blote wilden en dengue-koorts. Aan de magnifieke natuur, de schilder-

achtige stadjes en de milieu-problematiek besteedt Grisham schoorvoetend pakweg anderhalve pagina. In zijn nawoord schrikt hij er zelf van: 'Ik hoop dat ik de Pantanal niet heb neergezet als één groot moeras vol gevaren.' Wel dus.

MR

John Grisham, *The Testament*, Londen 1999 (Arrow Books), ISBN 0099245027, f 26,95

Voorbeeldig

Ze zijn voorbeeldig, de kindertjes uit de verhalenbundel *Een kus van Octopus*. Politiek en sociaal bewogen, voorzien van lef en een loepzuivere moraal. Kinderen op wie je als ouder niet anders dan trots kunt zijn en van wie je er wel tien van op de wereld wilt zetten. De helden uit deze 'kleurrijke verhalenbundel over het milieu, voor en door kinderen' sluipen een fabrieksgebouw binnen om verwaarloosde dieren te redden of kraken een oud schoolpand. Ze strijden tegen milieu-onrecht zoals het illegaal storten van vuil en tegen

de komst van een supermarkt die het einde betekent van het bestaan van een kleine kruidenier. Soms zijn de hoofdpersonen dieren.

Het leuke aan dit Vlaamse boek is dat het korte verhalen en gedichten bevat, afgewisseld door kindertekeningen. Bron is het Brugse Kinderatelier Octopus. De teksten zijn goed te lezen - op typisch Vlaamse woorden als 'lavabo', 'woonst' en 'verwittigen' na die misschien niet tot de woordenschat van elke jonge Nederlander horen. Voor kinderen van 6 tot 12 jaar.

SL

H. Van den Berge (red.), *Een kus van Octopus*. Antwerpen/ Mechelen 1999 (Stichting Leefmilieu/Bakermat), ISBN 9054611898, Bf 495 (ca. f 27,50)

Vervreemd

Het boek *Weg van de natuur* van bioloog Eef Arnolds komt langzaam, opsommend op gang en telt ruim vierhonderd bladzijden. Toch is het boek verre van saai. In beeldende, half-archaïsche taal beschrijft Arnolds hoe de westerse mens van de natuur vervreemd is en welke weg terug er kan zijn. Hij doet dat als wetenschapper, die

soms storend rubricerend bezig is, maar waagt ook een poging als dichter, dromer en zienner met persoonlijk getinte natuurervaringen en gedichten. Daarbij lijkt het verstand hem soms in de weg te zitten. Pas in het tweede maar vooral in het derde deel krijgt Arnolds' visie vleugels.

Arnolds heeft wel degelijk wat te vertellen. Hoe kunnen wij de natuur ontdekken en aandachtig waarnemen? Hoe komen wij in contact met spiritualiteit, de klank van stilte, de schoonheid van het vergankelijke? Hoe worden wij weer natuurmensen? Arnolds hield zich niet aan het credo 'schrij-

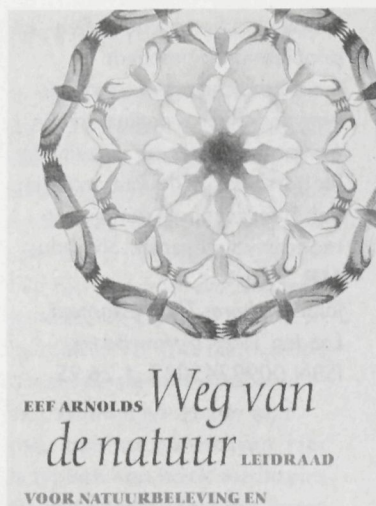
ven is schrappen'. Zijn diepe gedachten vervallen soms tot clichés. Toch is zijn boek een aanrader voor mensen die behoefte hebben aan een 'leidraad voor natuurbeleving en natuurbeschouwing'.

TZ

Eef Arnolds, *Weg van de natuur - Leidraad voor natuurbeleving en natuurbeschouwing*. Utrecht 2000 (Jan van Arkel), ISBN 9062244335, f 49,95

Konijntjesdroom

Dit kookboek, bestemd voor kinderen vanaf acht jaar, is een vegetarische variant op de Gouden Pollepel-winnaar van 1994, *Vandaag kook ik*. Het boekje bevat veel informatie, ook over het waarom en het wat van vegetarisch eten, over de te gebruiken producten ('linzen zijn kleine boontjes in de vorm van een vliegende

de kreeg een dikke voldoende maar de taartjes waren te machtig en door het gebruik van tandooripasta ook wat te pittig. Toch is dit, zeker ook door de tekeningen van Thea Peters, een prima boekje om kinderen mee aan het vegetarisch koken te zetten.

AR

Loethe Olthuis, *Vandaag kook ik vegetarisch*. Amsterdam 1999 (Ploegsma), ISBN 9021619318, f 28,90

schotel!') en over het schoonmaken van groenten en fruit. De ingrediëntenlijstjes en overzichten van de klaar te zetten materialen zijn duidelijk. Helaas vragen de recepten zelf een lange leestijd, hoewel er goed staat aangegeven wat je moet doen. Mijn proefkonijn (12) mocht enkele recepten uitkiezen die we samen bereid-

den. De namen spelen in op de fantasie. We kozen haaievin-nensoep zonder haai, konijntjesdroom (wortelsalade met banaan en slagroom) en maïs-linzentaartjes uit India. Maar wat te denken van Blote Kaastaart, Verdrinkende Dinosaurussen, Huppelballetjes en Pasta met Paarse Peren? Onze soep was iets te zout, de sala-

AURO

NATUURVERVEN

verkrijgbaar bij

DEBUNDEL

winkels voor natuurlijk wonen

Arnhem **Woonwinkel Atrium** Wielakkerstraat 14 - (026) 351 02 04
 Nijmegen **Atrium** Daalseweg 109 - (024) 323 45 41
 Breda **Natuur in vorm** Terheydenstraat 3c - (076) 522 95 17
 Rotterdam **Vanbinnen** Mariniersweg 1 - (010) 240 93 79
 Amersfoort **Treplein** Bloemendalsestraat 53 - (033) 470 15 98

Duurzaam financieel advies?

Onze **financiële planning** levert een glashelder advies op. Al uw geldzaken overzichtelijk in kaart gebracht, tot en met uw pensioen. Dat geeft u de vrijheid om verantwoorde keuzen te maken. Bijvoorbeeld ten aanzien van korter werken of een eigen huis.

Groen geldbeheer is het specialisme van de Eenhoorn. Wij bieden u graag de mogelijkheid om maatschappelijk verantwoord en milieuvriendelijk te beleggen. Ook voor bijvoorbeeld lijfrentepolissen en bedrijfspensioenen. En met een uitstekend rendement.

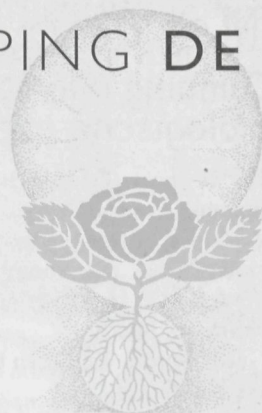
Vraag onze brochure 020-622 99 06

DE EENHOORN
DUURZAAM FINANCIËEL ADVIES

SARPHATIKADE 7 • 1017 WV AMSTERDAM
 TELEFOON 020 - 622 99 06 • FAX 020 - 639 20 86 • E-MAIL INFO@EENHOORN.NL

CAMPING DE ROOS

Schitterend gelegen natuurcamping in
rivierduinlandschap aan de Overijsselse Vecht.

Prachtige ruime, natuurlijke plaatsen,
harmonieuze sfeer en goede voorzieningen.

Veel (speel)ruimte voor kinderen.

Er is een natuurvoedingswinkel op de camping.
Ook verhuur van bungalows en De Waard tenten.

Vraag de nieuwe folder!

BEERZERWEG 10, 7736 PJ BEERZE-OMMEN
TELEFOON (0523) 251234 FAX (0523) 251903
www.camping-de-roos.nl

DE SCHUTSBOOM

Kwekerij van inheemse planten

- * inheemse vaste planten en heesters
- * vlinder- en bijenplanten
- * heesters voor wilde hagen
- * moeras- en waterplanten
- * bollen voor verwildering
- * eigen teelt biologisch
- * planten te bezichtigen in voorbeeldtuin.

Zaterdag 24 juni OPEN DAG

Openingstijden: wo en vrij 13.00-17.00 uur, zat 10.00-17.00 uur.
Bredestraat 52, 6542 SW Nijmegen, tel/fax 024-378 32 99.
Catalogus: f8,- op bankrek. 1378.95.739 tnv. De Schutsboom te Nijmegen.

Lid WILDE WEELDE Kring Vakwerk Natuurlijke Omgeving.

dorpsweg 8
8274 AC Wilsum
038 3557556

boerengood

alles voor **biologisch tuinieren**, zoals:

- . organische meststoffen;
- . biologisch plantgoed: knoflook, aardappelen etc;
- . gesteentemelen: lavameel, basaltmeel, etc.
- . akkerbouwzaden, zaden van bijendrachtplanten, groenbemesters;
- . kwaliteitsgereedschappen en hulpmiddelen, zoals gaas, folies etc

**verzending/bezorging door heel Nederland
wederverkopers in diverse plaatsen.**

Prijslijst wordt op aanvraag gratis toegezonden

Voor als het echt "UNIEK" mag zijn

- keuze uit verschillende vegetatie's
- toepasbaar bij nieuwbouw en renovatie
- geluidsreductie tot 46 Db
- onbeperkte levensduur
- bestaande uit milieuvriendelijke materialen
- tevens leverbaar als "Doe Het Zelf" pakket
- **NIEUW Sedumroll;** voorgekweekte vegetatiematten
voor aanwending in de tuin, op balkon, in bloembakken, etc.

voor aanvraag documentatie: Rozenbogerd 2
5301 KD Zaltbommel
Tel. 0418- 512927
Fax 0418- 515277
Dhr. Hobo

Graanvlokken van de Halm

Al jaren heerlijke biologische
graanvlokken en muesli's van een
schone landbouw

Heeswijk-Dinther, tel. 0413 29 30 90

Begin een goed milieu
in eigen land!

graanpletterij **DE HALM**
Heeswijk-Dinther

20 JAAR LANG

Deskundigheid in top-wijnen uit
betrouwbare ecologische bronnen

VRAAG OM EEN UITGEBREIDE FOLDER

Chateau Prodor

gecontroleerde biologische wijnen

Tel. 0320 24 37 28 Fax 0320 24 17 17
Kempenaar 01-28 8242 BA Lelystad

Michiel de Visser
Het veer keert weer...
 Twaalf verkenningstochten over
 historische veerdiensten

In dit boek voeren twaalf fietsroutes, over het hele land verspreid, u over veerponten waar een verhaal aan vast zit. Een boeiend lees- en fietsboek.

128 pagina's, royaal geïllustreerd, prijs f 29,90
 Bij de boekhandel. Buijten & Schipperheijn

VERENIGING VRIENDEN VAN DE VOETVEREN

creatieve tuinontwerpen advisering en cursussen
 ecologische tuin aanleg en onderhoud
 met milieuvriendelijke oplossingen

Lid wilde weelde (vakwerk Natuurlijke omgeving)
 Lid vhg (hoveniers en groenvoorzieners)
 hoveniers.gorris@tebenet.nl
 http://users.tebenet.nl/~gorris-lmm
 Tel 0575-543472

Mas de la Fargassa Camping à la ferme op een biologische ezel boerderij

In de oost Franse Pyreneeën aan de Spaanse grens, 50 min. v.d. Middellandse Zee, in schitterende ruige natuur aan een rivier kunt U compleet ingerichte de Waard (4-5 pers) tenten en 2 pers. caravannetjes huren

Graag sturen wij U een brochure met meer informatie toe.:

Ned. 070 3040790 Fr. 00 33 46839 0115
 E mail : jeroen.duijndam@libertysurf.fr

*Thuis zijn op aarde,
 zou dat niet leuk zijn !
 Leven zonder winkels en
 op blote voeten de aarde rond*
stichting Kokopelli
 geeft cursussen:

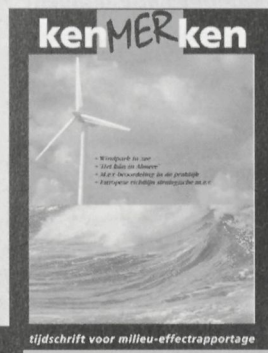
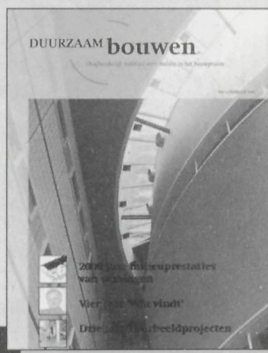
**Leven,
 Beleven
 & Overleven**
 024-3582882

Natuurvakanties-Werkvakanties-30 Ecovolunteer projecten wereldwijd waaronder:
 Walvissen in Brazilië-Vinissen in Italië-Dolfijnen in Griekenland
 Beluga's in Rusland-Orka's in Noorwegen
 Antarctica
 Arctische gebieden-Spitsbergen, Groenland en Schotland
 en vele andere bestemmingen binnen/buiten Europa
 Zwemmen met dolfijnen op de Bahama's
 Rondreizen • Zuidelijk Afrika • Zuid Amerika: Belize • Midden Amerika: Costa Rica

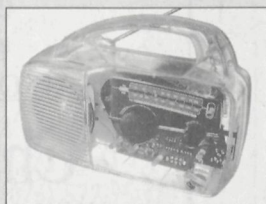

REIZEN VOOR DE NATUUR
 Neem voor meer informatie contact op met Natuurreiswinkel Wolftrail
 Postbus 144 - 1430 AC AALSMEER - telefoon: 0297-368504 - Faxnummer: 0297-367686
 E-mail: wolftrail@image-travel.nl - Internet: www.ecovolunteer.nl

Duurzaam Bouwen, Duurzame Energie en KenMERken

hebben een opwindend aanbod
 voor nieuwe abonnees...

**gratis proefnummer of
 gratis opwindradio**

www.aeneas.nl

Bel: 0499 -335835

Kampeer- vakantie op Can Banal

In de Spaanse Pyreneeën, ongeveer 50 km van de Middellandse Zee, ligt het landgoed Can Banal, 85 ha groot in een prachtige bosrijke vallei. U kunt hier kamperen midden in de natuur. Er is een klein restaurant en een winkeltje. In het hoogseizoen zijn er dagexcursies (wandelen en paardrijden). Ook voor kinderen zijn er volop activiteiten.

Vraag de brochure aan: tel. 0570-614561

Fraai gelegen boerderij in de mooie natuur in de kop van Drenthe, waar heerlijk gefietst, gewandeld en gezwommen kan worden, biedt de mogelijkheid om:

- te kamperen (SVR camping)
- 2 schitterende pipowagens te huren

In de boerderij: knusse, volledig ingerichte, verwarmde accommodatie voor ± 24 pers. Ook bij ons: paardrijden, buitenritten en/of lessen. Kleine groep individuele aandacht.

Info: Amerika 14, 9342 TC Een
tel: 0592-656736

Slecht geheugen?

**VERGEET
NOOIT
MEER**

namen, gezichten, adressen, data, getallen, afspraken, jubilea enz. Ontdek het geheim van een ijzersterk geheugen en hoe u o.a. vreemde talen in een recordtijd leert!

BON voor GRATIS PROSPECTUS

Naam ..... **KE**

Adres .....

sturen zonder postzegel aan: **MEMOSCHOOL**
Antwoordnr. 1044 6000 VB Weert

Biologische tuinzaden van groentes, kruiden en bloemen

Katalogus gratis op aanvraag

De Bolster
Pieter Venemakade 61
9605 PL KIJLWINDEWEER
Telefoon 0598 - 491534
Fax 0598 - 491623

NATUURTOCHTEN IN DE BIESBOSCH

Met de fluisterboot "Vissershang"

(een op zonne-energie aangedreven rietaak)

**Vroege vogeltochten - Bevertochten
Dagtochten**

Informatie over afvaarten vanuit Jachthaven "Vissershang" te Hank (N-Br)

Frans en Mirjam Peeters

Tel/fax 0162 - 403 666

atelier jan franssen

bouwbiologische binnenhuisarchitectuur

wonen in een gezond huis,
interieuradvies en ontwerp
van woon- en werkruimten,
advies bij renovatie en ver-
bouwings-plannen, tekeningen
voor bouwvoorstellen.

026 443 75 83

Paterstraat 12 6828 AH Arnhem

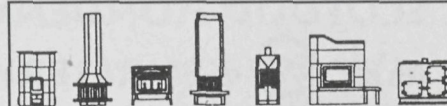
HOOG HANGMATTEN

Hangmatten voor binnen en buiten
uit Mexico, Brazilië en Colombia.
Groot/detailhandel, postorderservice.
Wijksestr. 41, 6617 BZ Bergharen.
Tel/fax: 0487- 531429.

WWW.hoog.nl

Wij hebben ook een Bed & Breakfast
waar u een hangmat kunt uitproberen.

BOS

**OPEN HAARDEN, KACHELS
AGA FORNUIZEN**

Waalweg 28, 3999 NS Tull en 't Waal (bij Nieuwegein Zuid)
tel: 030 601 96 70, fax: 030 601 96 71

Open van di. t/m zat. van 09.00-17.00 uur.

WATER- ENERGIEBESPAREND!

- Clivus Multrum recycle / compost toiletten (voor 2 tot 200 personen)
- Grijswater zuiveringsinstallatie
    > riolering overbodig
- Regenwateropvang & zuivering
- Water- & energiebesp. onderdelen
    voor kranen, douches en toilet
    > 80% drinkwaterbesparing

ECCOSAVE

Bel of schrijf voor onze produkten:
Noorderbaan 25 Biddinghuizen (NL) 0321 332038
Flierenbos 67 Arendonk, België 014 672004

Park Den en Duin

Postmaatseweg 10, 9331 VC Norg

- * Bosbungalows
- * Autovrij park
- * Via bospad naar overdekt zwembad
- * Groepsaccommodatie 12-30 personen

Bel voor info of folder:
0592 - 613 164

warm, stil, koel...

Importeur:
Warmteplan BV
Tel 0575 564805
Fax 0575 564815

HOMATHERM
cellulose isolatieplaten

Millieubewust

Schone wasmiddelen

4 Kleurendruk

Goede prijs-prestatie

2. Kleurendruk

Snelle service

Recycled papier

Uw mening telt

Witdraai/opmaak

...is mensenwerk, met respect voor het milieu.

DRUKKERIJ MACULA DRUKT O.A. VOOR MILIEU DEFENSIE, DE KLEINE AARDE, PAX CHRISTI,
SOLIDARIDAD, DIERENBESCHERMING, IVN, LEKKER DIER.

DRUKKERIJ MACULA B.V. • PARKLAAN 13 BOSKOOOP • POSTBUS 244 • 2770 AE BOSKOOOP
TELEFOON: 0172 - 214381 • FAX: 0172 - 214692

- Zonder landbouwgiften
- Unieke eiwitbron nl:
biologisch scharrelvlees
- Meer smaak
- Minder voeren
- Hoge verteerbaarheid
- Hoge voedingswaarde
- Minder ontlasting

Aanbevolen door veterinaire homeopaten, dierenspecialisten en dierenartsen.

Dat scheelt een hoop!

Biofood diervoeding BV, De Kletten 8, 9206 BA Drachten tel. (0512) 54 19 20 fax (0512) 54 19 28
[Http://Biofood.cjb.net](http://Biofood.cjb.net)

Gelfort Tuinmeubilair

een Nederlands kwaliteitsproduct

Neem voor jarenlang onbezorgd tuinplezier contact met ons op en vraag naar de dichtstbijzijnde Gelfort-dealer.

Gelfort BV
Expositieweg 2
6657 KL Boven-Leeuwen
Tel.: 0487 - 59 50 86
Fax: 0487 - 59 14 69

SSC Trademark © 1006 Forest Stourmarket, Council A.C. / SSC C 01021

ECOFYT

ONTWERP & AANLEG

Milieuvriendelijk
Maatwerk
Eenvoudige techniek
Rendabel
Gebruiksvriendelijk
Onderhoudsarm
Er laag energieverbruik
e reinigende prestaties

voor meer informatie of brochure:

De Schepen 17 5688 VM OIRSCHOT
Tel: 0499-550328 Fax: 0499-550329

e-mail: info@ecofyt.nl
internet: <http://www.ecofyt.nl>

gewoon bijzonder verblijf een gewoon bijzonder verblijf een gewoon bijzonder verblijf een gewoon bijzonder verblijf een

S LA GRANDE COMBE
een gewoon bijzonder verblijf

een plek om heen te gaan,
om thuis te komen.....

Gastenverblijf La Grande Combe - 12480 St. Izair - Frankrijk
Tel : 0033(0)565994501 Folder en int : 020-6458939

verblijf een gewoon bijzonder verblijf een gewoon bijzonder verblijf een gewoon bijzonder verblijf een

LA GRANDE COMBE
een gewoon bijzonder verblijf

een plek om heen te gaan,
om thuis te komen.....

Gastenverblijf La Grande Combe - 12480 St. Izair - Frankrijk
Tel.: 0033(0)565994501. Folder en inl.: 020-6458939

Ja

Graag ontvang ik gratis uitgebreide informatie over

ecologische ☐ keukens ☐ meubels

☐ AURO natuurverven

☐ STOKKE

Naam _____ m/v

Adres _____

Postcode _____

Woonplaats _____

Tel. _____

Vul in en stuur op naar Splinter, Antwoordnummer 3099, 8000 WB Zwolle, tel. (038) 460 13 60.

meubelmakerij
Splinter

Natuurlijk wonen

KEUKENS

Ecologisch bouwen, het kan!

Dubomat

levert milieuvriendelijke en gezonde bouwmaterialen

Dubomat

Terheydenstraat 3c

4811 AW Breda

Tel./Fax 076-514 81 65

zoals:

• **isolatiemateriaal**

• **natuurverf**

• **kastanje tuinhout**

Naaktslakken richten veel schade aan als u er niets tegen onderneemt!

Er is nu een natuurlijke bestrijder van naaktslakken.

Onschadelijk voor huisdieren en het milieu.

Natuurlijke milieuvriendelijke producten

Postbus 4784, 4803 ET Breda

Tel. 076 - 565 67 59, fax 076 - 560 01 88

UNIEK IN NEDERLAND

DE STOFFELHOEVE ZWITSERSE TEGELKACHELS

Grote collectie Oude en Antieke
ZWITSERSE TEGELKACHELS

■ uitstekend geschikt
voor ons zeeklimaat

■ aangename
stralingswarmte

■ een van de meest
rendementsvolle
kachels

■ keuze uit 150 stuks
van de meeste eenvoudige tot de mooiste
versierde kachel.

■ variërend in gewicht
van 75-350 kg

DE STOFFELHOEVE
STATIONSWEG 86

5807 AC OOSTRUM-VENRAY (LB)

TELEFOON 0478 580361/585956

VRAAG VRIJBLIJVEND INFORMATIE

ZATERDAGS GEOPEND OF NA TELEFONISCHE AFSpraak

Heel gelukkig zijn wij met onze grote
achtertuin.
Al 35 jaar een karaktervol kampeertrein,
waar respect voor de natuur en voor elkaar
de gemoedelijke sfeer bepaalt.
Kunt u dat waarderen, vraag dan onze
folder, waarin wij u uitgebreid informeren
over onze speelvijver, de kinderasruimte,
de zomerhuisjes en stacaravans, het
schitterende landschap, onze centrale
ligging, de natuurvoedingswinkel
en de vele recreatieve mogelijkheden in de
omgeving.

ZONNEHEUVEL

Jon en Frank Siebbeles - Asserstraat 25 - 9451 AB ROLDE - Tel.: 0592-241362
www.zonneheuvel.nl E-mail zonneheuvel@worldmail.nl

MECHANISCHE HORLOGES

uit India. Keuze uit ruim 60 modellen,
handopwindbaar of automatisch, 15
maanden garantie.

Opbrengsten t.b.v. kleinschalige-
hulpprojecten in India.

Een kleurenbrochure incl. waar-
debon voor f 15,- kunt u bestellen
door f 10,- over te maken op banknr.

94.37.67.830 of op

giro 3503693 van

HMT IMPORT BE-

NELUX, Postbus 495,

7200 AL Zutphen tel. Nr. 0575-530790.

WATCHES

BRENG BEWEGING IN JE LEVEN

OPEN DAG

Zaterdag 8 april 2000
van 10.00 - 14.00 uur

ORIËNTATIEWEEK

3-7 april 2000

Opleiding Docent dans/euritmie

HOGESCHOOL HELICON
ONDERWIJS VANUIT ANTROPOSOFIE

Riouwstraat 1, 2585 GP Den Haag

Bel voor informatie naar:

- Opleiding Docent dans/euritmie, tel. (070) 355 00 39
- faxen kan ook: (070) 354 33 30
- of e-mail: euritmie opleiding@hhelicon.nl

Kamperen en logeren

bij meer dan 1400 (eco-)boerderijen
in 22 Europese landen

ECEAT heeft landengidsen van België, Bulgarije, Duitsland, Estland, Frankrijk, Griekenland, Groot-Brittannië, Hongarije, Ierland, Italië, Letland, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Portugal, Roemenië, Slovenië, Slowakije, Spanje, Tsjechië en Zwitserland.

- Wandelen en fietsen in de natuur
- Gezond en lekker eten
- Contact met de lokale bevolking

Uitgebreide beschrijvingen van de boerderijen en hun omgeving vindt u in de Groene Vakantieids. Hierin staan ook adressen van natuurkampeerterreinen, milieuvriendelijke pensions en kleine hotels.

Voor het bestellen van de gidsen (f 16,00 per stuk exclusief f 4,00 verzendkosten) of voor meer informatie schrijf of bel ECEAT.

Postbus 10899
1001 EW Amsterdam
tel: 020 - 6681030
e-mail: eceat@antenna.nl
internet: www.pz.nl/eceat

Duurzaam bouwen met Finn-Logs.
Wonen in een warme "Scandinavische" sfeer.
Wij ontwerpen en leveren deze unieke woningen geheel naar wens.
Voor informatie bel!
073-5116344
fax 073-5118337

FINN-LOGS

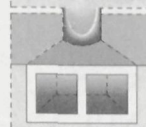

milieuvriendelijk energiebesparend bouwsysteem

duurzaam bouwen in hout

ECOSTOVE

ZON, HOUT en WATER

ECOSTOVE
ecologische warmte-systemen
Schoolstraat 8
5866 AX Swolgen
telefoon: 0478-692716
telefax: 0478-691626

SPEKSTEENKACHELS

Een warmtebron in harmonie met mens en milieu

- importeur Spiess accumulatie kachels met c.v. systeem
- importeur Top-Stone speksteenkachels
- MAATWERK in speksteenkachels
- Eigen modellen
- 4 soorten speksteen leverbaar

DEALER NOORDEN:
Piet de Vries, Sellingen
telefoon: 0599-324229/telefax: 0599-324261

Ter plekke gevlochten wilgenschermen
Losse schermen
poorten
rozenbogen
klimrekken voor planten
ter plekke gevlochten levende haag van wilgetenen

info en prijsopgave:
De Bleeslat

Houtjeslaan 16 1871 VD Schoorl
tel: 072 - 509 24 51/06 - 22 77 5885

Ook de ASN Bank investeert in kernenergie

De zon produceert per jaar veel meer energie dan we hier op aarde nodig hebben. Het exploiteren van die superkerncentrale door middel van zonnecollectoren staat model voor het doen en laten van de ASN Bank. Want investeren in een schone toekomst zit ons al vanaf de oprichting in 1960 in het bloed.

Mensenrechten, natuur en milieu, de Derde Wereld en het algemeen welzijn van mens en dier zijn enkele van onze toetsstenen bij investeringen. Zodat u zeker weet dat u geen aandeel heeft in pakweg de nucleaire industrie, bio-industrie, wapenindustrie of kinderarbeid als u bankzaken met ons doet. En dat loont. Ook in de vorm van prima spaarrentes en een Aandelenfonds dat qua rendement zelfs al enige tijd de MSCI World Index overvleugelt.

Sparen, beleggen, hypotheek en spaarverzekeringen zijn de productgroepen die de ASN Bank u aanbiedt vanuit haar centrale kantoor in Den Haag. Makkelijk, snel, discreet. Wilt u meer weten, vul dan snel de bon in.

Ja, ik ben geïnteresseerd in de visie en aanpak van de ASN Bank.

Stuur mij vrijblijvend nadere informatie.

Naam _____

m/v

Adres _____

Postcode _____

Plaats _____

Telefoon _____

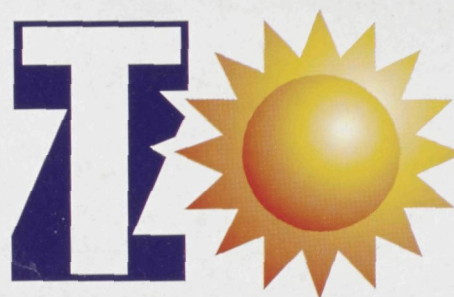
025-01

Stuur deze bon in een ongefrankeerde envelop naar de ASN Bank, Antwoordnummer 1188, 2501 WB Den Haag. Faxen kan ook: 070 - 361 79 48. Of bel gratis de ASN Informatie- en advieslijn (van maandag t/m vrijdag tussen 8.30 - 17.00 uur):

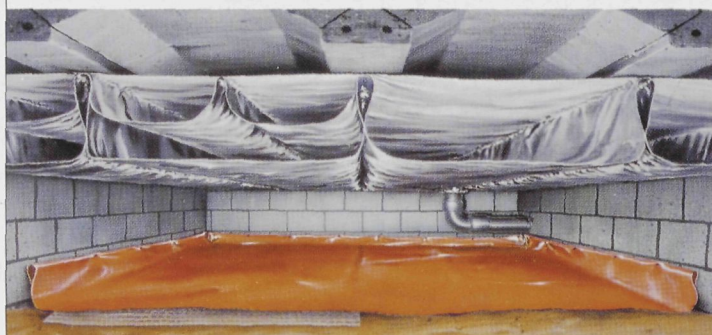
ASN Bank

DUURZAAM BELEGD, EERLIJK VERDIEND

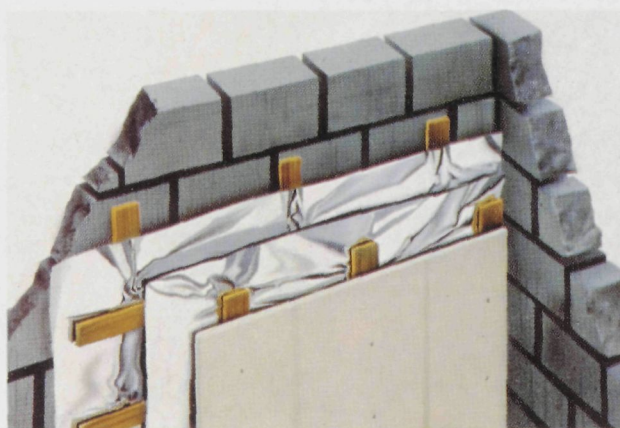

TONZON

**perfecte isolatie
voor vloer, muur en dak**

**Zelfs stenen vloeren
worden er warmer van
Nu forse energieprijzen
ook voor doe-het-zelvers**

TONZON BV, Postbus 1375, 7500 BJ Enschede
Tel. 053-4332391 Internet: WWW.TONZON.NL

zwart

ANDY GOLDSWORTHY, ZEVEN GATEN. UITGEGRAVEN NAAST DE ACHTERDEUR. VERSCHIEDENE MAANDEN DROGEN. GREENPEACE UK OFFICE, Londen.
UIT: STEEN. WARNSVELD 1998 (UITGEVERIJ TERRA), ISBN 9062558380.

8 710206 203908